



ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η κρίση στο Κόσσοβο και η Γνωμοδότηση του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης.

Τζίνα Ευσταθίου (ΜΘ/09013)

Επιβλέπων Καθηγητής: Πέτρος Λιάκουρας

Πειραιάς, 2013

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή

Το ερώτημα της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών ενώπιον του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης.....	Σελ.5
--	-------

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Η κρίση στο Κόσσοβο

1. Το Κόσσοβο στα πλαίσια της Σοσιαλιστικής Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας.....	Σελ.7
2. Οι μεταβολές στο καθεστώς του Κοσσόβου επί εποχής Μιλόσεβιτς - Περιορισμοί των εξουσιών – Η όξυνση της κρίσης.....	Σελ.8
3. Η παρέμβαση της διεθνούς κοινότητας	Σελ.10
4. Η κήρυξη της μονομερούς ανεξαρτησίας του Κοσσόβου – Η αντίδραση της διεθνούς κοινότητας.....	Σελ.12

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η Αυτοδιάθεση των λαών

1. Η αρχή της αυτοδιάθεσης στο διεθνές δίκαιο. Έννοια και πηγές.....	Σελ.15
2. Η εφαρμογή της αρχής της αυτοδιάθεσης στην αποαποικιοποίηση.....	Σελ.17
3. Το Ψήφισμα 2625/1970 της Γενικής Συνέλευσης – Εσωτερική και εξωτερική αυτοδιάθεση.....	Σελ.20
4. Η προστασία των ανθρωπίνων και μειονοτικών δικαιωμάτων στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος της διεθνούς κοινότητας – Ο ρόλος του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών.....	Σελ.25

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Η υποχρέωση σεβασμού της εδαφικής ακεραιότητας των κρατών

1. Έννοια και σημασία για το διεθνές δίκαιο. – Σχέση με το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης.....Σελ.29
2. Αποτελεί κανόνα αναγκαστικού δικαίου (jus cogens);.....Σελ.34

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Απόσχιση

1. Ρυθμίζεται από το διεθνές δίκαιο; - Η δημιουργία κράτους ως πραγματικό γεγονός.....Σελ.38
2. Τα νομικά όρια στη δημιουργία κράτους. Παραβίαση κανόνων αναγκαστικού δικαίου (jus cogens).....Σελ.43
 - 2.1. Συστηματική και κατάφωρη παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από το κυρίαρχο κράτος. Δικαίωμα στην απόσχιση ως έσχατο μέσο;.....Σελ.45
3. Η απόσχιση στη διεθνή πρακτική.....Σελ.50
 - 3.1 Η περίπτωση της Biafra.....Σελ.50
 - 3.2. Η περίπτωση του Bangladesh.....Σελ.51
 - 3.3. Η περίπτωση του Κεμπέκ.....Σελ.52
 - 3.4. Η αυτοαποκαλούμενη «Τουρκική Δημοκρατία της Β. Κύπρου».....Σελ.53
 - 3.5. Ερυθραία.....Σελ.53
 - 3.6. Τσετσενία.....Σελ.54
 - 3.7. Η περίπτωση της Γιουγκοσλαβίας.....Σελ.54

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

Η γνωμοδότηση του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης για την μονομερή δήλωση ανεξαρτησίας του Κοσόβου

- Εισαγωγή*.....Σελ.57
1. Τι δεν έκρινε το Διεθνές Δικαστήριο – «Δικαστικός Αυτοπεριορισμός».....Σελ.57

2. Τι έκρινε το Δικαστήριο – Η ουσία της Γνωμοδότησης.....	Σελ.60
I. Η Δήλωση Ανεξαρτησίας υπό το πρίσμα του γενικού διεθνούς δικαίου..	Σελ.60
A. Οι δηλώσεις ανεξαρτησίας δεν απαγορεύονται από το διεθνές δίκαιο.....	Σελ.61
B. Η αρχή της εδαφικής ακεραιότητας αφορά μόνο στις σχέσεις μεταξύ κρατών.....	Σελ.64
Γ. Το Συμβούλιο Ασφαλείας καταδικάζει δηλώσεις ανεξαρτησίας που παραβιάζουν κανόνες αναγκαστικού δικαίου (jus cogens).....	Σελ.67
Δ. Το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης στο μετα-αποικιακό πλαίσιο. - Η Χωριστή Γνώμη του Δικαστή Yusuf.....	Σελ.69
E. Το «δίκαιο των ανθρώπων». – Η Χωριστή Γνώμη του Δικαστή Trindade.....	Σελ.72
II. Η Δήλωση Ανεξαρτησίας υπό το πρίσμα της Απόφασης 1244 του Συμβουλίου Ασφαλείας και του Κανονιστικού Πλαισίου των Ηνωμένων Εθνών.....	Σελ.75
3. Οι απόψεις των κρατών περί «επανορθωτικής απόσχισης» και πιθανής εφαρμογής της στην περίπτωση του Κοσόβου.....	Σελ.80
4. Συνιστά η υπόθεση του Κοσόβου μια sui generis περίπτωση;.....	Σελ.85
<i>Επίλογος – Συμπεράσματα</i>	Σελ.89
Παραρτήματα.....	Σελ.93
Βιβλιογραφία.....	Σελ.97

Εισαγωγή

Το ερώτημα της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών ενώπιον του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης

Στις 8 Οκτωβρίου του 2008 η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών υιοθέτησε με πλειοψηφία 77 θετικών έναντι 6 αρνητικών ψήφων και 74 αποχών, το ψήφισμα 63/3, με το οποίο αποφάσισε να απευθυνθεί στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης προκειμένου το τελευταίο να γνωμοδοτήσει επί του εξής ερωτήματος:

«Είναι η μονομερής δήλωση ανεξαρτησίας από τους Προσωρινούς Θεσμούς Αυτοκυβέρνησης του Κοσόβου συμβατή με το διεθνές δίκαιο;»¹

Είχε προηγηθεί στις 17 Φεβρουαρίου 2008 η μονομερής δήλωση εκ μέρους της Συνέλευσης του Κοσόβου, περιοχή η οποία μέχρι πρότινος αποτελούσε αναπόσπαστο τμήμα του κυρίαρχου κράτους της Σερβίας, και που από το 1999 τελούσε υπό καθεστώς διεθνούς διοίκησης υπό την επίβλεψη των Ηνωμένων Εθνών δυνάμει της Απόφασης 1244 του Συμβουλίου Ασφαλείας, ότι πλέον «*το Κόσσοβο συνιστά ένα ανεξάρτητο και κυρίαρχο κράτος*».

Το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης εξέδωσε στις 22 Ιουλίου 2010 τη Γνωμοδότησή του επί του ανωτέρω ερωτήματος, αφού προηγουμένως 37 κράτη – μέλη των Ηνωμένων Εθνών κατέθεσαν ενώπιον του Έγγραφες Δηλώσεις (Written Statements), 15 κράτη – μέλη υπέβαλαν συμπληρωματικά Έγγραφα Σχόλια (Written Comments), και 29 κράτη – μέλη ανέπτυξαν και προφορικά κατά την ακροαματική διαδικασία τους ισχυρισμούς τους αναφορικά με το συγκεκριμένο ερώτημα, οι θέσεις των οποίων κρατών, μάλιστα, βαρύνουν στην κρίση του Διεθνούς Δικαστηρίου. Πέραν, ωστόσο, της τοποθέτησης στο περιοριστικό αυτό ερώτημα σχετικά με την περίπτωση

¹ Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, Advisory Opinion, I.C.J. Rep. [2010], παρ. 1.

του Κοσσόβου, τα κράτη εξέθεσαν και σε ευρύτερο πλαίσιο τις απόψεις τους για τα θεμελιώδη για το διεθνές δίκαιο ζητήματα της αυτοδιάθεσης, της εδαφικής ακεραιότητας, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της απόσχισης, εμπλουτίζοντας με τον τρόπο αυτό κατά πολύ το κεφάλαιο του διεθνούς δικαίου το οποίο αφορά στη γέννηση των κρατών, ζήτημα στο οποίο η πρακτική των βασικών Υποκειμένων του Διεθνούς Δικαίου, των κρατών, ενέχει πρωταγωνιστικό ρόλο.

Ενδιαφέρον, μάλιστα, παρουσιάζει το γεγονός ότι πολλές από τις απόψεις που παρουσιάστηκαν ενώπιον του Διεθνούς Δικαστηρίου προέρχονται από τα διαφορετικά στρατόπεδα σκέψης, στα οποία εντάσσονται και τα κράτη τα οποία δείχνουν έντονο ενδιαφέρον σχετικά με την έκβαση της υπόθεσης του Κοσσόβου. Κράτη όπως η Ισπανία, η Κύπρος και η Κίνα τοποθετούνται κατά της απόσχισης ως μη έχουσα έρεισμα στο διεθνές δίκαιο, αντιμετωπίζοντας, και τα ίδια, παρόμοια ζητήματα στο εσωτερικό τους. Αντιθέτως, άλλα κράτη ανέδειξαν την απόσχιση ως έσχατο μέσο και μόνο εξαιρετικά ως επανορθωτικό μέσο.

Το Διεθνές Δικαστήριο, εντέλει, περιορίστηκε μόνο στη γνωμοδότηση επί του εξαιρετικά στενού ερωτήματος που του υποβλήθηκε και δεν υπεισήλθε στο κεντρικό ερώτημα του διεθνούς δικαίου που υπογραμμίζει την σε βάθος εξέταση της απαίτησης απόσχισης, ζήτημα που θα αναλυθεί στο Πέμπτο Κεφάλαιο της παρούσας εργασίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Η ΚΡΙΣΗ ΣΤΟ ΚΟΣΟΒΟ

1. Το Κόσσοβο στα πλαίσια της Σοσιαλιστικής Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας

Το Κόσσοβο – Μετόχια και η Βοϊβοδίνα συγκροτήθηκαν ως «αυτόνομες ενότητες» ήδη από το 1945, μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, και ενσωματώθηκαν στη Δημοκρατία της Σερβίας. Το καθεστώς τους αυτό επικυρώθηκε από το Σύνταγμα του 1946 της Ομοσπονδιακής Λαϊκής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας και από το Σύνταγμα του 1947 της Σερβίας. Το 1968, κατόπιν αλλαγών στο Σύνταγμα του 1963 της Σοσιαλιστικής Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας, οι «αυτόνομες ενότητες» μετατράπηκαν σε «αυτόνομες επαρχίες» και κατοχυρώθηκαν επίσημα από το Σύνταγμα του 1974 ως καταστατικά στοιχεία της Γιουγκοσλαβικής Ομοσπονδίας, από κοινού με τις 6 ομόσπονδες Δημοκρατίες: τη Σλοβενία, την Κροατία, τη Βοσνία – Ερζεγοβίνη, την ΠΓΔΜ, τη Σερβία και το Μοντενέγκρο. Το Κόσσοβο αποτέλεσε δύναμη του Συντάγματος του 1974 καταστατικό στοιχείο της Γιουγκοσλαβικής Ομοσπονδίας, και αυτόνομη μονάδα στο εσωτερικό της Δημοκρατίας της Σερβίας.

Η πρόβλεψη αυτή του Συντάγματος του 1974, με την οποία παραχωρήθηκε καθεστώς «εδαφικής και πολιτικής αυτονομίας» στο Κόσσοβο στο εσωτερικό της Σοσιαλιστικής Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας, ήταν η συμβιβαστική λύση που δόθηκε από τον εξισορροπιστή Τίτο στον αλβανόφωνο πληθυσμό του Κοσσόβου, ο οποίος ήδη από την εποχή εκείνη ασκούσε πιέσεις προκειμένου να καταστεί ανεξάρτητο ομόσπονδο κράτος, ισότιμο με τα υπόλοιπα της Γιουγκοσλαβικής Ομοσπονδίας. Διότι, για τους αλβανόφωνους του Κοσσόβου, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν σταδιακά σε αυτή την ύψιστης ιστορικής και πολιτισμικής σημασίας για τους Σέρβους περιοχή, καθιστώντας μάλιστα τον σερβικό πληθυσμό του εντέλει μια πενιχρή μειοψηφία, η ανεξαρτησία αποτελούσε τον διαχρονικό αυτοσκοπό.

Χάρη στην έξυπνη, όπως αποδείχθηκε αργότερα από τα γεγονότα, λύση που δόθηκε από τον Τίτο στις αξιώσεις των αλβανόφωνων Κοσσοβάρων, το Κόσσοβο απέκτησε καθεστώς συνταγματικά κατοχυρωμένης αυτονομίας στα πλαίσια της Γιουγκοσλαβικής Ομοσπονδίας, χωρίς όμως να διαθέτει ταυτόχρονα και δικαίωμα απόσχισης, σε αντίθεση με τις υπόλοιπες ομόσπονδες Δημοκρατίες. Είχε διττό ρόλο με αρμοδιότητες αφενός στα πλαίσια της Ομόσπονδης Δημοκρατίας της Σερβίας, της οποίας αποτελούσε αναπόσπαστο τμήμα, και αφετέρου στο ομοσπονδιακό επίπεδο της Σοσιαλιστικής Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας, στο οποίο επίπεδο διέθετε απευθείας αντιπροσώπευση. Διέθετε πλέον δικούς του θεσμούς, Κοινοβουλευτική Συνέλευση και δικαστικό σώμα, ευρείες τοπικές εξουσίες, καθώς και δικαίωμα διαπραγμάτευσης και σύναψης συμφωνιών με ξένα κράτη.

2. Οι μεταβολές στο καθεστώς του Κοσσόβου επί εποχής Μιλόσεβιτς – Περιορισμοί των εξουσιών - Η όξυνση της κρίσης

Το 1989 επήλθε η μονομερής άρση της αυτονομίας του Κοσσόβου από τις σερβικές αρχές και συγκεκριμένα από τον πρόεδρο της Σερβικής Ομοσπονδίας Μιλόσεβιτς, μέσω τροποποιήσεων στο Σύνταγμα της Σοσιαλιστικής Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας. Από την συνταγματικά κατοχυρωμένη εδαφική και πολιτική αυτονομία του Κοσσόβου απέμεινε μόνο η πρώτη, με τη διοίκηση της περιοχής να περιέρχεται εξ ολοκλήρου στη σερβική κυβέρνηση. Αργότερα δε, στο σερβικό Σύνταγμα του 1992, δεν αναφέρθηκε καν η ύπαρξη του Κοσσόβου ως αυτόνομης επαρχίας στο εσωτερικό του κράτους.

Η πιο σημαντική μεταβολή που συντελέσθηκε ήταν η παύση της ισχύος της αρχής της «ισότητας μεταξύ εθνών και εθνοτήτων». Σε πρώτο στάδιο, εισήχθη μια σειρά πολιτικών διακριτικής μεταχείρισης σε νομοθετικό, διοικητικό αλλά και δικαστικό επίπεδο εις βάρος των Αλβανών Κοσσοβάρων, σε μια προσπάθεια να μεταβληθεί το δημογραφικό ισοζύγιο υπέρ των Σέρβων Κοσσοβάρων, που αποτελούσαν κατά την περίοδο εκείνη ποσοστό 10% περίπου στο σύνολο του πληθυσμού του Κοσσόβου.

Ενδεικτικά, με σειρά νόμων απαγορεύθηκε η χρήση της αλβανική γλώσσας στη δημόσια ζωή, απολύθηκαν μαζικά αλβανόφωνοι εργαζόμενοι του δημοσίου τομέα, απομακρύνθηκαν Αλβανοί αξιωματούχοι από την αστυνομία, το δικαστικό σώμα κ.τ.λ και έκλεισαν μαζικά αλβανόφωνα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Απαγορεύθηκε η πώληση ακίνητης περιουσίας σε Αλβανούς Κοσσοβάρους, άλλαξαν τα ονόματα δρόμων, πολιτιστικών κέντρων κ.λ. από αλβανικά σε σερβικά, και γενικότερα καλλιεργήθηκε έντονα και συστηματικά κλίμα φόβου και τρομοκρατίας από τη σερβική αστυνομία και τον στρατό εις βάρος των Αλβανών Κοσσοβάρων. Όλα τα παραπάνω μέτρα, που εισήχθησαν μάλιστα δια της νομοθετικής οδού, και οι μεθοδεύσεις, έλαβαν σταδιακά τη μορφή συνεχιζόμενων παραβιάσεων των ανθρωπίνων και μειονοτικών δικαιωμάτων, οι οποίες αναγνωρίστηκαν και καταδικάστηκαν με σειρά ψηφισμάτων που υιοθετήθηκαν από τη Γενική Συνέλευση και το Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών

Η απάντηση των Αλβανών του Κοσσόβου, όσο η Ομοσπονδία της Σερβίας προέβαινε στην ψήφιση των προαναφερθέντων νόμων και στην καθιέρωση των πρακτικών που εισήγαγαν διακρίσεις εναντίον τους, ήταν η δημιουργία μιας «παράλληλης κυβέρνησης», ενός «παράλληλου συστήματος», το οποίο θα τους επέτρεπε να διαθέτουν τους δικούς τους θεσμούς και κυβερνητικές δομές, προκειμένου αφενός να έχουν πρόσβαση σε όλες εκείνες τις υπηρεσίες τις οποίες ένα κράτος οφείλει να παρέχει στους πολίτες του, και αφετέρου να συμμετέχουν στις διαδικασίες συμμετοχής στην πολιτική ζωή και λήψης αποφάσεων, από τις οποίες είχαν αποκλειστεί από το κράτος στο οποίο ανήκαν.

Το « παράλληλο σύστημα» έμελε να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στο μέλλον της αλβανοσερβικής σύγκρουσης, αφού οδήγησε στην κορύφωσή της η οποία έλαβε και τη μορφή ένοπλης σύγκρουσης, με τον Απελευθερωτικό Στρατό του Κοσσόβου (KLA) να αναλαμβάνει σημαντική επιχειρησιακή δράση από το 1997, αλλά και στη διευκόλυνση αργότερα της ανακήρυξης του κράτους του Κοσσόβου.

Η κατάσταση κατά τη δεκαετία του 1990 ξέφυγε από κάθε έλεγχο, με αποτέλεσμα κάποιες χιλιάδες Αλβανών Κοσσοβάρων να αναγκαστούν να εγκαταλείψουν τις εστίες τους και να γίνουν πρόσφυγες, ενώ η κατάσταση χαρακτηρίστηκε πλέον ως «ανθρωπιστική κρίση», με τη Γενική Συνέλευση και το Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών, αλλά και λοιπά διεθνή όργανα και οργανισμούς να ασχολούνται με την περίπτωση του Κοσόβου, να καταγράφουν τις σημαντικότερες παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων εις βάρος της αλβανικής εθνικής ομάδας του Κοσόβου, και να κάνουν έκκληση για την άμεση ανάληψη δράσης από τη διεθνή κοινότητα.²

3. Η παρέμβαση της διεθνούς κοινότητας

Όταν έγινε πλέον αντιληπτό ότι η σύγκρουση στο εσωτερικό της Σερβίας είχε λάβει τη μορφή ανθρωπιστικής κρίσης, απειλώντας την ειρήνη και ασφάλεια στην ευρύτερη περιοχή των Βαλκανίων, η διεθνής κοινότητα παρενέβη λαμβάνοντας μια σειρά πρωτοβουλιών αναφορικά με το ζήτημα του Κοσόβου. Σε πρώτη φάση, τον Φεβρουάριο του 1999, ένα διεθνές συνέδριο έλαβε χώρα στο Rambouillet της Γαλλίας από το οποίο προέκυψαν οι σχετικές Συμφωνίες του Rambouillet, οι οποίες προέβλεψαν καθεστώς αυτοκυβέρνησης για το Κόσσοβο για ένα μεταβατικό στάδιο 3 ετών και εκ νέου συνεδρίαση μετά από το χρονικό αυτό διάστημα προκειμένου να καθοριστεί ένας μηχανισμός για την τελική λύση για το Κόσσοβο. Η συμφωνία υπογράφηκε από τους Αλβανούς αντιπροσώπους, αλλά όχι από τη Σερβική πλευρά.

Ακολούθησε η αμφιλεγόμενη για τη νομιμότητά της επέμβαση του NATO στο Κόσσοβο στις 24 Μαρτίου του 1999, η οποία επιχειρήθηκε χωρίς προηγούμενη εξουσιοδότηση από το Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών και δίχασε σε μεγάλο βαθμό την επιστήμη. Σύμφωνα με τη μια άποψη η επέμβαση συνιστούσε παράνομη βία δεδομένου ότι διεκπεραιώθηκε από το NATO, και μάλιστα χωρίς την απαιτούμενη εξουσιοδότηση από το Συμβούλιο Ασφαλείας, ενώ υπήρξαν και εκείνοι

² Ενδεικτικά, General Assembly Resolutions: 48/153 of 20 December 1993, 49/204 of 23 December 1994, 50/190 of 22 December 1995, 51/111 of 12 December 1996, 52/139 of 12 December 1997. Security Council Resolutions: 1160(1998) 1199(1998), Resolution 1203 (1998).

που υποστήριξαν ότι ήταν ο ενδεδειγμένος δρόμος ως έσχατη προσφυγή για να τερματιστεί μια μεγάλη ανθρωπιστική κρίση, δεδομένου ότι δεν μπορούσε να επιτευχθεί ομοφωνία στο Συμβούλιο Ασφαλείας για τη λήψη άμεσης δράσης.

Ακολούθησε η Απόφαση 1244 του Συμβουλίου Ασφαλείας στις 10 Ιουνίου 1999, με την οποία διακόπηκε η εξουσία της Σερβίας στο Κόσσοβο και ξεκίνησε για την περιοχή μια νέα μεταβατική φάση προσωρινής αυτοδιοίκησης, απόφαση η οποία προξένησε επίσης αρκετές συζητήσεις, με τη μια άποψη να προβάλλει ότι στην ουσία αν δεν επικύρωσε, εντούτοις δέχτηκε τα αποτελέσματα της επιδρομής του ΝΑΤΟ, δηλαδή τη διακοπή της εξουσίας της Σερβίας στο Κόσσοβο, και την άλλη να μην διαπιστώνει σύνδεση μεταξύ της επιδρομής και της Απόφασης του Συμβουλίου Ασφαλείας. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, η Απόφαση 1244 μπορεί να εξέλαβε τη διακοπή της σερβικής εξουσίας ως μία θετική προϋπόθεση για να θέσει την περιοχή υπό διεθνή διοίκηση, αλλά δεν προκύπτει καμία επικύρωση της επέμβασης από την απόφαση 1244, στόχος της οποίας ήταν να επιτρέψει στα μέρη, Σερβία και Κόσσοβο, να διαπραγματευτούν το καθεστώς που θα προκύψει για την περιοχή.

Δυνάμει της άνω Απόφασης, η Σερβία αναγκάστηκε να αποδεχθεί την απόσυρση των δυνάμεών της από το Κόσσοβο, στο οποίο εφεξής εγκαθιδρύθηκαν και αναπτύχθηκαν δύο διεθνείς δυνάμεις: η διοικητική αποστολή υπό τα Ηνωμένα Έθνη (UNMIK) και η δύναμη ασφαλείας υπό την ηγεσία του ΝΑΤΟ (KFOR). Περαιτέρω, προβλέφθηκαν 3 στάδια σχετικά με τη διοίκηση και το καθεστώς του Κοσσόβου:

1^{ov}) η άμεση διοίκηση του εδάφους από τη διεθνή διοικητική παρουσία,

2^{ov}) ένα προσωρινό καθεστώς αυτοδιοίκησης από αυτόνομους θεσμούς του Κοσσόβου, υπό την επίβλεψη της διεθνούς παρουσίας, και

3^{ov}) το Συμβούλιο Ασφαλείας σε ένα μεταγενέστερο στάδιο θα επιδίωκε να «διευκολύνει μια πολιτική διαδικασία» προκειμένου να προκύψει μια τελική λύση, η οποία θα διασφάλιζε τη σταθερότητα στην περιοχή.

Η διαδικασία μετάβασης στην τρίτη φάση του καθεστώτος του Κοσσόβου ξεκίνησε εντέλει 6 χρόνια μετά την έναρξη εφαρμογής της Απόφασης 1244, τον Μάιο του 2005, όταν ο Ειδικός Απεσταλμένος του Γενικού Γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών, Kai Eide, έκρινε ότι είχε έρθει η ώρα να γίνει το επόμενο βήμα της πολιτικής διαδικασίας και ο Γενικός Γραμματέας όρισε ως Ειδικό Απεσταλμένο, υπεύθυνο για τη μελλοντική διαδικασία διαπραγματεύσεων για το καθεστώς του Κοσσόβου, τον Φιλανδό Martti Ahtisaari. Οι διαπραγματεύσεις ορίστηκε ότι έπρεπε να βασίζονται στις 10 κατευθυντήριες αρχές του Contact Group (αποτελούμενου από τα κράτη της Γαλλίας, της Γερμανίας, της Ιταλίας, της Ρωσικής Ομοσπονδίας, του Ην. Βασιλείου και των Η.Π.Α), ενώ 3 επιλογές θα πρέπει να αποκλειστούν: α) η επιστροφή στην προ – 1999 κατάσταση, β) η διχοτόμηση του Κοσσόβου και γ) η ένωση του Κοσσόβου με άλλο κράτος ή τμήμα αυτού. Κατόπιν 15μηνων διαπραγματεύσεων, ο Ειδικός Απεσταλμένος κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η μόνη βιώσιμη λύση για το Κόσσοβο ήταν η ανεξαρτησία, υπό την επίβλεψη της διεθνούς κοινότητας για μια αρχική περίοδο. Η πρότασή του υποστηρίχθηκε από τον Γενικό Γραμματέα, εντούτοις δεν επικυρώθηκε ποτέ από το Συμβούλιο Ασφαλείας.

Σε μια ύστατη προσπάθεια ανεύρεσης λύσης, μετά την μη κατάληξη σε συμφωνία μέσω των διαπραγματεύσεων υπό τον Martti Ahtisaari, το Contact Group πρότεινε τη σύσταση μιας Τροϊκα αποτελούμενης από την Ε.Ε., τις Η.Π.Α και τη Ρωσική Ομοσπονδία, για έναν ακόμα γύρο διαπραγματεύσεων, ο οποίος απέβη, ωστόσο, άκαρπος.

4. Η κήρυξη της μονομερούς ανεξαρτησίας του Κοσσόβου - Η αντίδραση της διεθνούς κοινότητας.

Στις 17 Φεβρουαρίου 2008, σε μια συνεδρίαση της Συνέλευσης του Κοσσόβου, υιοθετήθηκε η μονομερής δήλωση ανεξαρτησίας του Κοσσόβου από 109 σε σύνολο 120 μελών της Συνέλευσης, συμπεριλαμβανομένων του Πρωθυπουργού και του

Προέδρου του Κοσσόβου, ο οποίος δεν αποτελούσε μέλος της Συνέλευσης. Τα δέκα μέλη της Συνέλευσης που αντιπροσώπευαν τη Σερβική κοινότητα του Κοσσόβου και ένα μέλος που αντιπροσώπευε την κοινότητα Gorani του Κοσσόβου αποφάσισαν να μην συμμετάσχουν στη συνεδρίαση. Η δήλωση έλαβε τον γραπτό τύπο, ψηφίστηκε και υπογράφηκε από όλους τους παρόντες αντιπροσώπους, δεν διαβιβάστηκε στον Ειδικό Απεσταλμένο του Γενικού Γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών και δεν δημοσιεύθηκε στην Επίσημη Εφημερίδα των Προσωρινών Θεσμών Αυτοδιοίκησης του Κοσσόβου.

Η αναμενόμενη από αρκετούς αντίδραση του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών στην μονομερή δήλωση της ανεξαρτησίας του Κοσσόβου δεν υπήρξε ποτέ. Κανένα όργανο των Ηνωμένων Εθνών, και ιδιαίτερα η Γενική Συνέλευση και το Συμβούλιο Ασφαλείας, δεν έλαβε θέση στην δήλωση ανεξαρτησίας του Κοσσόβου, καταδικάζοντάς την ή κρίνοντάς την παράνομη και καλώντας τα νέα κράτη να μην αναγνωρίσουν τη νεοσύστατη οντότητα, σε αντίθεση με άλλες περιπτώσεις στις οποίες εκδόθηκε άμεσα καταδικαστική απόφαση του Συμβουλίου Ασφαλείας, όπως σε αυτές της Κατάνγκα ή της Β. Κύπρου.

Κατά τη συνεδρίαση του Συμβουλίου Ασφαλείας στις 18 Φεβρουαρίου 2008, την επομένη της μονομερούς δήλωσης ανεξαρτησίας του Κοσσόβου, υπήρξε καταδίκη της δήλωσης από τα κράτη της Σερβίας, της Κίνας, του Βιετνάμ, της Ν. Αφρικής και της Ρωσικής Ομοσπονδίας, η οποία ζήτησε από τον Ειδικό Απεσταλμένο του Γενικού Γραμματέα να χαρακτηρίσει τη μονομερή δήλωση ανεξαρτησίας από την Αλβανική εξουσία του Κοσσόβου ως άκυρη. Παρόλα αυτά, δεν υπήρξε καμία απόφαση του Συμβουλίου Ασφαλείας ή σχετική δήλωση του Γενικού Γραμματέα ή του Ειδικού Απεσταλμένου του. Αντιθέτως, ο Γενικός Γραμματέας παρενέβη ως προς το πρακτικό πεδίο της εφεξής λειτουργίας της διοικητικής αποστολής (UNMIK), αναγνωρίζοντας τις σημαντικές λειτουργικές επιπτώσεις που η δήλωση ανεξαρτησίας επέφερε και τονίζοντας την ανάγκη προσαρμογής της λειτουργίας της υπό τα νέα δεδομένα και

μέχρι να υπάρξει καθοδήγηση από το Συμβούλιο Ασφαλείας, καθοδήγηση που δεν υπήρξε, ωστόσο, ποτέ.

Όσον αφορά στα κράτη, κάποια από αυτά καταδίκασαν τη δήλωση της μονομερούς ανεξαρτησίας του Κοσσόβου. Όσα πάλι ήθελαν να αποδεχτούν τη νέα κατάσταση, χαρακτήρισαν την ανακήρυξη ως «*sui generis*» περίπτωση, ορισμός ο οποίος βασίζεται στον συνδυασμό διαφόρων ιδιαίτερων χαρακτηριστικών που απαντώνται στην συγκεκριμένη περίπτωση, προκειμένου να αναγνωρίσουν μεν την αποσχισθείσα οντότητα ως κράτος, αλλά να μην χαρακτηριστεί η υπόθεση του Κοσσόβου ως «προηγούμενο» για άλλες παρόμοιες περιπτώσεις απόσχισης που βρίσκονται σε εξέλιξη ανά τον κόσμο, με απρόβλεπτες συνέπειες για τη σταθερότητα και ασφάλεια του διεθνούς συστήματος. Σημειωτέον μάλιστα ότι οι αναγνωρίσεις του Κοσσόβου από τρίτα κράτη ήταν πολλές στην αρχή, αλλά στη συνέχεια, με την πάροδο του χρόνου, ατόνησαν.

Μάλιστα, ορμώμενα από την προαναφερθείσα απραξία των οργάνων του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών που ακολούθησε τη μονομερή δήλωση ανεξαρτησίας, αρκετά κράτη θεώρησαν ότι δεν επρόκειτο για ενέργεια ασύμβατη με την Απόφαση 1244 του Συμβουλίου Ασφαλείας, η οποία ήταν ακόμα σε ισχύ, προσθέτοντας ότι σε κάθε περίπτωση στη συνέχεια το Κόσσοβο εδραιώθηκε ως κράτος, διαθέτοντας όλα τα χαρακτηριστικά «κρατικής υπόστασης». Δεν έλλειψε, βέβαια, και ο αντίλογος, σύμφωνα με τον οποίο η νομιμότητα της μονομερούς δήλωσης ανεξαρτησίας πρέπει να αναλυθεί στο χρονικό πλαίσιο της έκδοσής της, και όχι βάσει γεγονότων που ακολούθησαν μετά την επίμαχη ημερομηνία και ενδέχεται να εδραίωσαν το νέο μόρφωμα ως κράτος, ή το αντίθετο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΑΥΤΟΔΙΑΘΕΣΗ ΤΩΝ ΛΑΩΝ

1. Η αρχή της αυτοδιάθεσης στο διεθνές δίκαιο. Έννοια και πηγές.

Η αυτοδιάθεση των λαών διατυπώθηκε για πρώτη φορά μετά το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, το 1919, από τον τότε πρόεδρο των Η.Π.Α. W.Wilson στα «14 σημεία» που παρουσίασε για τη μετάβαση στη νέα εποχή που μόλις είχε ξεκινήσει, γνωστή και ως «αρχή των εθνοτήτων», για τον λόγο ότι προέβλεπε ότι φορέας του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης είναι καθεμία εθνότητα χωριστά. Αυτή, ωστόσο, η έννοια της αυτοδιάθεσης δεν επικράτησε και δεν εφαρμόστηκε ποτέ, προφανώς διότι θα οδηγούσε σε αποτελέσματα που θα αντιστρατεύονταν τους πρωταρχικούς στόχους και επιδιώξεις του διεθνούς συστήματος, δηλαδή την σταθερότητα και την ασφάλεια, όπως αυτά διασφαλίζονται μέσω της κυριαρχίας των κρατών και το απαραβίαστο των συνόρων. Η έννοια της αυτοδιάθεσης κατά τον Wilson ακυρώθηκε στην πράξη υπέρ της έννοιας της αυτοδιάθεσης που προσδιορίζεται εδαφικά από τα υφιστάμενα σύνορα.

Η αυτοδιάθεση απασχολεί έντονα το διεθνές δίκαιο αλλά και τη διεθνή πολιτική, από την δεκαετία του 1960, οπότε και τερματίστηκε η αποικιοκρατία στη βάση της εν λόγω νομικής αρχής, η οποία προβλέφθηκε στον αποκαλούμενο αντι-αποικιακό Χάρτη, το ψήφισμα 1514/1960 της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών. Έκτοτε, κατέχει σημαίνοντα ρόλο στο διεθνές δίκαιο, έχει απασχολήσει τόσο το Διεθνές Δικαστήριο όσο και άλλα διεθνή όργανα όπως τη Γενική Συνέλευση και το Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών, καθώς και την Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, τα οποία έχουν δώσει έμφαση στον *erga omnes* χαρακτήρα της. Περαιτέρω δε, έχει γίνει αντικείμενο επίκλησης από λαούς της γης ανά τον κόσμο, αλλά και έχει προκαλέσει όσο λίγες αρχές του διεθνούς δικαίου έντονη αντιπαράθεση

και αμφισβήτηση ως προς την έννοιά της, το περιεχόμενό της και το πεδίο εφαρμογής της.

Εξάλλου, το εύρος των πηγών του διεθνούς δικαίου στο οποίο απαντάται η εν λόγω αρχή, καταδεικνύει τη σημασία που ενέχει για τη διεθνή έννομη τάξη. Συγκεκριμένα προβλέπεται:

- Στον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, το πρώτο χρονολογικά νομικά δεσμευτικό κείμενο που αναφέρεται στο δικαίωμα της αυτοδιάθεσης των λαών, χωρίς ωστόσο να διευκρινίζεται σε αυτό ποιος λαός θεωρείται ο φορέας του δικαιώματος.³
- Στο ψήφισμα 1514/1960 της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών, επάνω στη βάση του οποίου τερματίστηκε η αποικιοποίηση στην Αφρικανική ιδίως ήπειρο στη δεκαετία του 1960, κατόπιν απόφασης των τότε αποικιακών κρατών στα πλαίσια του Ο.Η.Ε.
- Στο ψήφισμα 2625/1970 της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών, όπου η έννοια της αυτοδιάθεσης διαφοροποιήθηκε και απέκτησε ένα ευρύτερο περιεχόμενο, ακολουθώντας τις εξελίξεις της εποχής και τις ανάγκες οριοθέτησης και κατοχύρωσης της νέας πραγματικότητας που μόλις είχε αναδυθεί.
- Στο Διεθνές Σύμφωνο του 1966 για τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά δικαιώματα, καθώς και στο Διεθνές Σύμφωνο του 1966 για τα αστικά και πολιτικά δικαιώματα, με τα οποία το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης κατέστη ένα «ανθρώπινο» δικαίωμα, το οποίο δικαιούται να απολαμβάνει το καθένα άτομο εντός του κράτους στο οποίο ζει.
- Στη Δήλωση της Βιέννης και το Πρόγραμμα Δράσης του 1993, όπου γίνεται λόγος για «αναφαίρετο δικαίωμα».

³ Βλ. σχετικά και Πέτρος Λιάκουρας, «Το Κυπριακό από τη Ζυρίχη στη Λουκέρνη, Αναζήτηση Ομοσπονδιακής Επίλυσης, Αθήνα, Εκδόσεις Ι. Σιδέρη, 2007, Κεφ. 2^ο, «Σύγχρονες εκδοχές και εφαρμογές της αρχής της αυτοδιάθεσης», σελ. 53

2. Η εφαρμογή της αρχής της αυτοδιάθεσης στην αποαποικιοποίηση

Το δικαίωμα αυτοδιάθεσης των λαών, όπως αυτό προβλέφθηκε στο ψήφισμα 1514/1960 της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών, γνωστό και ως αντι-αποικιακό Χάρτη, αποτέλεσε τη νομική βάση για τον τερματισμό της αποικιοκρατίας στη δεκαετία του '60, κατά βάση στην αφρικανική ήπειρο, και τη δημιουργία κυρίαρχων, ανεξάρτητων κρατών.⁴ Αποκλειστικοί φορείς του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης θεωρήθηκε ότι αποτελούν οι λαοί που ζουν υπό αποικιοκρατικό καθεστώς, και ειδικότερα το σύνολο του πληθυσμού που διαβιούσε εντός των συνόρων των προϋφιστάμενων αποικιών, και κατ' επέκταση οι λαοί που ζουν υπό ρατσιστικό και κατοχικό καθεστώς.

Η δημιουργία, λοιπόν, των νέων κρατών θα γινόταν κατ' εφαρμογή του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης των λαών, στα πλαίσια, όμως, της στατικής αρχής της *uti possidetis*, σύμφωνα με την οποία τα νεοσύστατα κράτη θα διατηρούσαν αμετάβλητα τα πρώην αποικιακά σύνορα. Κατά την φάση, δηλαδή, της αποαποικιοποίησης, η αρχή της αυτοδιάθεσης εφαρμόστηκε με τη μορφή της παροχής ανεξαρτησίας στους ανελεύθερους λαούς, πάντα, όμως, εντός των πλαισίων του απόλυτου σεβασμού της εδαφικής ακεραιότητας των κρατών. Με τον τρόπο αυτό, η αυτοδιάθεση συνδέθηκε στενά με την υποχρέωση σεβασμού της εδαφικής ενότητας και ακεραιότητας των κρατών, η οποία υπερείχε και επέτρεπε την εφαρμογή της αυτοδιάθεσης αποκλειστικά υπό την προϋπόθεση μη παραβίασής της. Με άλλα λόγια, κατά τη μεταβίβαση της κυριαρχίας από το προκάτοχο στο νέο κράτος το έδαφος παραμένει ακέραιο, αποστερώντας τη δυνατότητα τροποποίησής του τόσο από τρίτα κράτη όσο και από επιμέρους εθνικές ή εθνοτικές ομάδες που διαβιούν στο εσωτερικό του, αφού ο μόνος φορέας του δικαιώματος στην αυτοδιάθεση είναι ο συνολικός πληθυσμός του συγκεκριμένου εδάφους. Οποιαδήποτε αξίωση επιμέρους εθνοτικής ή φυλετικής ομάδας προς περαιτέρω εφαρμογή της αρχής της αυτοδιάθεσης, η οποία θα σήμαινε

⁴ R1514 (XV)/1960, Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and People

μεταβολή των υφιστάμενων συνόρων, και συνακόλουθα ανακατανομή των κέντρων εξουσίας, απορρίφθηκε κατηγορηματικά. Ο κανόνας δηλαδή που μπορεί να εξαχθεί από την εποχή της αποαποικιοποίησης είναι ότι οι απαιτήσεις που προβάλλονταν προς απόσχιση βασίζονταν στην αρχή της αυτοδιάθεσης, στις οποίες απαιτήσεις τα κράτη, όταν τις έκριναν, το έκαναν με βάση τη συνιστώσα της εδαφικής ακεραιότητας.

Η διαχρονική αυτή αποστροφή της διεθνούς κοινότητας προς την επιμέρους εφαρμογή της αρχής της αυτοδιάθεσης από κάθε διακριτή εθνική ομάδα εμφανίζεται χαρακτηριστικά και στην United Nations Agenda for Peace που συνέταξε πολύ αργότερα, το 1992, ο τότε Γενικός Γραμματέας των Ηνωμένων Εθνών Boutros Boutros - Ghali, όπου υποστηρίζεται ότι: *«[...] εάν κάθε εθνική, θρησκευτική ή γλωσσική ομάδα διεκδικούσε κρατική υπόσταση, δεν θα υπήρχε όριο στον κατακερματισμό, και η ειρήνη, η ασφάλεια και η οικονομική ευμάρεια για όλους θα ήταν ακόμα δυσκολότερο να επιτευχθεί.»*

Η διεθνής κοινότητα επέλεξε επομένως την παραχώρηση ελευθερίας στους ανελεύθερους, ευρισκόμενους υπό αποικιακό καθεστώς λαούς, υπό τον όρο του ελάχιστου εδαφικού κόστους. Δηλαδή, μέσω της αυτοδιάθεσης επιχειρήθηκε να εδραιωθεί η κυριαρχία στα πρώην αποικιακά εδάφη, με την πλειοψηφία του πληθυσμού να αναλαμβάνει την διακυβέρνηση στο όνομα του συνόλου.⁵ Η εφαρμογή της *uti possidetis juris* δίνει την υπεροχή στην πλειοψηφία, η οποία αναλαμβάνει τη διακυβέρνηση του νέου κράτους ως αντιπρόσωπος του συνόλου του πληθυσμού στη βάση της αρχής της δημοκρατίας, ενώ οι εθνότητες που δεν περιλαμβάνονται στην πλειοψηφία ορίζονται νομικά ως μειονότητες, για τις οποίες η κατάσταση δεν μεταβλήθηκε σημαντικά.⁶ Η μόνη αλλαγή αφορά στους φορείς της εξουσίας στους

⁵ Βλ. Π. Λιάκουρα, ό.π., στις σελ. 61-62.

⁶ Η δημοκρατική αρχή δεν εφαρμόστηκε αντιθέτως στην περίπτωση της Κύπρου, της οποίας η ανεξαρτησία επιτεύχθηκε με βάση τις συμφωνίες Ζυρίχης και Λονδίνου του 1959, ένα έτος πριν την τελική διακήρυξη της παραχώρησης της ανεξαρτησίας στα αποικιακά εδάφη, σε εφαρμογή της αρχής της αυτοδιάθεσης. Στην περίπτωση αυτή, λοιπόν, εφαρμόστηκε ο «δικοινοτισμός» ή «δυναδική αρχή», σε απόκλιση από τη δημοκρατική αρχή. Βλ. σχετικά Π. Λιάκουρα, «Η αυτοδιάθεση και το Κυπριακό στη δεκαετία του 1950», σελ. 14,21.

οποίους οφείλουν υπακοή: από τους αποικιοκράτες η εξουσία διακυβέρνησης μεταβιβάζεται στην πλειοψηφούσα εθνική ομάδα με την οποία βρέθηκαν κάποτε να συμβιούν εντός των ίδιων συνόρων κατά τη διαμόρφωση του γεωγραφικού χάρτη από τους αποικιοκράτες, και με την οποία είναι σύνηθες να βρίσκονται σε οξεία διαμάχη.

Μάλιστα, προκειμένου να μην αμφισβητηθεί ότι η μετάβαση στη φάση της δημιουργίας ανεξάρτητων και κυρίαρχων αρχών δυνάμει της αρχής της αυτοδιάθεσης θα γινόταν πράγματι βάσει της βούλησης της πλειοψηφίας του πληθυσμού που ζούσε εντός των προϋφιστάμενων αποικιακών συνόρων, η διαδικασία ολοκληρώθηκε με τη διενέργεια δημοψηφισμάτων από τους πληθυσμούς, με την προϋπόθεση ότι ικανοποιούνταν οι βασικοί όροι ανεξαρτησίας που έθετε το ψήφισμα 1514/1960: αφενός διακοπή της εξουσίας της μητροπολιτικής διοίκησης στα αποικιακά εδάφη, και αφετέρου εδραίωση της ανεξαρτησίας και της πλήρους κυριαρχίας στα σύνορα που είχαν χαράξει οι αποικιοκράτες. Έτσι, ενώ εντέλει ο ρόλος των δημοψηφισμάτων ήταν μάλλον περιορισμένης, τυπικής σημασίας, η δημοκρατική αρχή εδραιώθηκε, με τη διακυβέρνηση του ανεξάρτητου κράτους να συναρτάται με την πλειοψηφία ως αντιπρόσωπο του συνολικού πληθυσμού. Ενδεικτικό το παράδειγμα της Ν. Ροδεσίας, όπου μετά την ανεξαρτητοποίηση επιχειρήθηκε η κατάληψη της εξουσίας από τη λευκή μειοψηφία του καθεστώτος Ian Smith. Το 1962 το Συμβούλιο Ασφαλείας κήρυξε άκυρη την ενέργεια σφετερισμού, επειδή αντιστρατευόταν στον *jus cogens* κανόνα της αυτοδιάθεσης που αφορούσε στην πλειοψηφία του εγχρώμου στη συγκεκριμένη περίπτωση πληθυσμού.

Εξαιτίας της εφαρμογής της δημοκρατικής αρχής, βέβαια, ολόκληρες ομάδες του πληθυσμού έμειναν εκτός της συμμετοχής και της αντιπροσώπευσής τους στην διακυβέρνηση του κράτους στο οποίο διαβιούσαν, εκ μόνου του λόγου ότι υστερούσαν αριθμητικά, αφού ο αριθμητικός παράγοντας είναι αποκλειστικά αυτός που λαμβάνεται υπόψη προκειμένου να εφαρμοστεί η δημοκρατική αρχή, σε αντίθεση με την δημοκρατική αντιπροσώπευση, η οποία λαμβάνει υπόψη όλες τις

επιμέρους διακριτές ομάδες του λαού, αρχή η οποία ήρθε, ωστόσο, στο προσκήνιο αργότερα.

3. Το ψήφισμα 2625/1970 της Γενικής Συνέλευσης - Εσωτερική και εξωτερική αυτοδιάθεση.

Μετά το πέρας της απο-αποικιοποίησης, ερωτηματικά γεννήθηκαν σχετικά με την εφεξής τύχη της αρχής της αυτοδιάθεσης, τουλάχιστον με τη έννοια της παροχής ανεξαρτησίας, που είχε έως πρότινος. Η ανάδυση νέων κρατών, συνεπεία του τερματισμού της αποικιοκρατίας, θεωρήθηκε ότι είχε ολοκληρωθεί, και επομένως οποιοδήποτε αίτημα περί περαιτέρω εφαρμογής του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης δεν θα γινόταν δεκτό, δεδομένου ότι πρωταρχικό μέλημα της διεθνούς κοινότητας αποτελούσε η σταθερότητα και η διεθνής ειρήνη και ασφάλεια, οι οποίες θα διασαλεύονταν σε περίπτωση που εκφράζονταν νέα αιτήματα λαών προς δημιουργία νέων κρατών και επιδιωκόταν η εκ νέου μεταβολή των συνόρων. Από την άλλη πλευρά, πολλοί αναρωτήθηκαν εάν το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης ήταν τελικά δικαίωμα «μιας χρήσεως», το οποίο θα έπαυε να υφίσταται εφεξής.

Την απάντηση στα ανωτέρω ερωτήματα έδωσε εν μέρει το ψήφισμα 2625/1970 της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών⁷, με το οποίο η αρχή της αυτοδιάθεσης λαμβάνει μια νέα πλέον μορφή, διαφορετική από την έννοια της ανεξαρτησίας που είχε κατά την προγενέστερη περίοδο, πάντα όμως προστατεύοντας και διασφαλίζοντας την εδαφική ακεραιότητα του κυρίαρχου κράτους. Η υιοθέτηση του εν λόγω ψηφίσματος υποδηλώνει δύο πράγματα: Πρώτον, ότι το διεθνές δίκαιο δεν είναι στατικό, αλλά έχει μια έντονη δυναμική προκειμένου να προσαρμόζεται στις πραγματικές εξελίξεις και μεταβολές, καθώς και στις εκάστοτε πολιτικές επιδιώξεις του διεθνούς συστήματος, με την πρακτική των κρατών να έχει πρωτεύοντα ρόλο στη συνεχή διάπλαση και διαμόρφωσή του, και δεύτερον, ότι η έννοια της αυτοδιάθεσης

⁷ R2625(XXV)/1970, Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations

παρουσιάζει ελαστικότητα, διότι είναι έντονα πολιτικοποιημένη⁸. Στην προκειμένη, λοιπόν, περίπτωση, το ψήφισμα 2526/1970 της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών αποτελεί τη συνισταμένη δύο «δυνάμεων»: της επιθυμίας αφενός των ηγετών της Αφρικής να εξασφαλίσουν την κυριαρχία των νεοσύστατων κρατών τους, η οποία θα ήταν δυνατή μόνο μέσω του απαραβίαστου της εδαφικής τους ακεραιότητας, και της προσπάθειας αφετέρου των Δυτικών να προωθήσουν την προάσπιση και διαφύλαξη των ανθρωπίνων και μειονοτικών δικαιωμάτων στο εσωτερικό των κρατών.

Στο προαναφερθέν ψήφισμα, το οποίο αντικατοπτρίζει και την ακαδημαϊκή σκέψη που διαμορφώθηκε μετά το τέλος της από-αποικιοποίησης, ορίζονται σχετικά με την αρχή της αυτοδιάθεσης τα εξής: *«Χάρη στην αρχή των ίσων δικαιωμάτων και της αυτοδιάθεσης των λαών που προβλέπεται στον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, όλοι οι λαοί έχουν το δικαίωμα να καθορίσουν ελεύθερα, χωρίς εξωτερική παρέμβαση, το πολιτικό τους καθεστώς και να επιδιώξουν την οικονομική, κοινωνική και πολιτισμική τους ανάπτυξη, και κάθε κράτος έχει την υποχρέωση να σεβαστεί αυτό το δικαίωμα σύμφωνα με τις προβλέψεις του Χάρτη»*. Περαιτέρω δε, το κράτος οφείλει να *«διαθέτει μια κυβέρνηση η οποία να αντιπροσωπεύει το σύνολο του πληθυσμού που ανήκει στο έδαφός του χωρίς διάκριση ανάλογα με τη φυλή, το θρήσκευμα ή το χρώμα.»*⁹

Όπως γίνεται αντιληπτό, η αρχή της αυτοδιάθεσης αποκτά πλέον 2 διαστάσεις: την εσωτερική και την εξωτερική. Η δεύτερη εξασφαλίζει σε έναν ανελεύθερο λαό την ανεξαρτησία του και τη δημιουργία του δικού του κράτους, κυριαρχία και εδαφική ακεραιότητα, δηλαδή εδώ η αυτοδιάθεση χρησιμοποιείται ως νομική αιτιολόγηση για τη δημιουργία κράτους. Σύμφωνα με την συντριπτική πλειοψηφία των διεθνολόγων της εποχής, άποψη κυρίαρχη ακόμα και σήμερα, η αυτοδιάθεση με την μορφή αυτή ολοκληρώθηκε, όταν η αποαποικιοποίηση συντελέστηκε και οι λαοί είχαν αποκτήσει

⁸ Βλ. Πέτρος Λιάκουρας, «Το Κυπριακό από τη Ζυρίχη στη Λουκέρνη, Αναζήτηση Ομοσπονδιακής Επίλυσης», Εκδόσεις Ι. Σιδέρη, 2007, Κεφ. 2^ο, «Σύγχρονες εκδοχές και εφαρμογές της αρχής της αυτοδιάθεσης», σελ. 68.

⁹ R2625(XXV)/1970, Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations, para. 5.

την ελευθερία τους, την ανεξαρτησία τους και την κυριαρχία τους μέσω της ίδρυσης των ανεξάρτητων κρατών στα οποία πλέον ανήκαν. Βέβαια, το Ψήφισμα 2526/1970 περιλαμβάνει στους λαούς που δικαιούνται την εξωτερική αυτοδιάθεση και τους υποκείμενους σε ξένη υποτέλεια, κατοχή και εκμετάλλευση, πρόβλεψη που αφορά σε περιπτώσεις όπως αυτές της Παλαιστίνης και της Ναμίμπια. Επομένως, ακόμα και τότε το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση που βρίσκουμε στα ψηφίσματα της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών είναι το δικαίωμα της «ελευθερίας από στρατιωτική κατοχή», ή όπως υποστηρίζει με άλλα λόγια ο Cassese *«το δικαίωμα στην εξωτερική αυτοδιάθεση είναι επομένως, κατά κάποια έννοια, το αντίστοιχο της απαγόρευσης της χρήσης βίας στις διεθνείς σχέσεις.»*¹⁰ Αντιθέτως, η πρώτη μορφή της αυτοδιάθεσης, η εσωτερική, συνδέθηκε όπως αναλύεται εκτενέστερα αμέσως παρακάτω, με την εσωτερική κυριαρχία, την προστασία των ανθρωπίνων και μειονοτικών δικαιωμάτων του πληθυσμού που ζει στο εσωτερικό κάθε κράτους, και με το δικαίωμα ίσης αντιπροσώπευσης και συμμετοχής στην διακυβέρνηση όλων των ομάδων.

Ειδικότερα, το κράτος, όπως είχε ήδη προβλεφθεί από το Ψήφισμα 1514/1960, οφείλει να λειτουργεί με βάση τη δημοκρατική αρχή, το οποίο σημαίνει ότι η πλειοψηφούσα μέσα σε κάθε κράτος ομάδα ασκεί την εξουσία για λογαριασμό και ως αντιπρόσωπος του συνόλου του πληθυσμού. Παράλληλα, όμως, με το νεότερο Ψήφισμα 2625/1970 της Γενικής Συνέλευσης, η αρχή της δημοκρατικής αντιπροσώπευσης εισάγεται στο πεδίο της εσωτερικής οργάνωσης των κρατών, συνδέεται άρρηκτα με την έννοια της εσωτερικής αυτοδιάθεσης και προνοεί για αυτό που ο αντι-αποικιακός Χάρτης δεν είχε μεριμνήσει: τις εθνικές και φυλετικές μειοψηφούσες ομάδες στο εσωτερικό των κρατών, οι οποίες βρέθηκαν, όπως προαναφέρθηκε, εγκλωβισμένες υπό τη διακυβέρνηση ξένων εξουσιών εξαιτίας της παλαιότερης αυθαίρετης χάραξης των συνόρων από τους αποικιοκράτες. Αναγνωρίζεται, λοιπόν, σε όλες τις ομάδες που διαβιούν στο εσωτερικό του κράτους,

¹⁰ A. Cassese, *Self – Determination of peoples: a Legal Reappraisal* (1995), p.99.

ανεξαρτήτως οποιασδήποτε μορφής διάκρισης, καθώς και ανεξαρτήτως της αριθμητικής δύναμής τους, το δικαίωμα να έχουν πρόσβαση στην άσκηση της εξουσίας και στη λήψη πολιτικών αποφάσεων. Περαιτέρω δε, το κράτος υποχρεούται όχι μόνο να μην επιβάλλει διακρίσεις εις βάρος των μειοψηφουσών ομάδων εξαιτίας της διαφορετικότητάς τους, αλλά αντιθέτως οφείλει να προστατεύει με κάθε πρόσφορο μέτρο το δικαίωμα ετεροκαθορισμού τους. Οι μειοψηφούσες ομάδες δικαιούνται να απολαμβάνουν των ανθρωπίνων δικαιωμάτων επί ίσοις όροις με την πλειοψηφούσα ομάδα, καθώς και να απολαμβάνουν μειονοτικών δικαιωμάτων, τα οποία σχετίζονται μεν με το οργανωμένο σύνολο στο οποίο ανήκουν, αλλά φορέας τους είναι και πάλι, όπως και στην περίπτωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, το κάθε άτομο χωριστά. Συνοπτικά, η νέα διάσταση της εσωτερικής αυτοδιάθεσης στηρίζεται και προάγει την έννοια της συγκρότησης του κράτους στη βάση της δημοκρατικής αντιπροσώπευσης.

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στη Γενική Σύσταση XXI της Επιτροπής για τον περιορισμό της φυλετικής διάκρισης στην παράγραφο 4:

«Σχετικά με την αυτοδιάθεση των λαών, δύο όψεις πρέπει να διαχωριστούν. Το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση έχει μια εσωτερική όψη, δηλαδή τα δικαιώματα όλων των λαών να επιδιώκουν ελεύθερα την οικονομική, κοινωνική και πολιτισμική ανάπτυξη χωρίς έξωθεν παρέμβαση. Εν προκειμένω, υφίσταται ένας σύνδεσμος μεταξύ του δικαιώματος κάθε πολίτη να συμμετέχει στη διεξαγωγή των δημοσίων υποθέσεων σε οποιοδήποτε επίπεδο, όπως αναφέρεται στο άρθρο 5 (c) της Διεθνούς Σύμβασης για τον περιορισμό όλων των μορφών φυλετικής διάκρισης. Συνεπώς, οι κυβερνήσεις οφείλουν να αντιπροσωπεύουν όλο τον πληθυσμό, χωρίς διάκριση βάσει φύλου, χρώματος, καταγωγής ή εθνικής ή εθνοτικής περιοχής. Η εξωτερική όψη της αυτοδιάθεσης συνεπάγεται ότι όλοι οι λαοί έχουν το δικαίωμα να καθορίζουν ελεύθερα το πολιτικό καθεστώς τους και τη θέση τους στη διεθνή κοινότητα βασισμένοι στην αρχή των ίσων δικαιωμάτων και όπως ορίστηκε με την απελευθέρωση των λαών από την

αποικιοποίηση και από την απαγόρευση να τίθενται λαοί σε ξένη υποδούλωση, κυριαρχία και εκμετάλλευση.»

Η αναγνώριση αυτή και περαιτέρω η διευκόλυνση προς άσκηση μειονοτικών δικαιωμάτων μπορεί να λάβει ποικίλες μορφές ανάλογα με τα εκάστοτε δεδομένα: μπορεί να επιτευχθεί από την πιο ανώδυνη για το κράτος παροχή λειτουργικής αυτονομίας στις μειονότητες σχετικά με τη λήψη αποφάσεων σε ειδικά θέματα, μέχρι την χορήγηση εδαφικής αυτονομίας, όταν η μειονότητα έχει το προσόν να είναι συγκεντρωμένη στο σύνολό της σε μια ενιαία εδαφική βάση. Άλλες μορφές οργάνωσης της εξουσίας εντός του κράτους, οι οποίες ωστόσο οδηγούν σε τέτοια αναβάθμιση των δικαιωμάτων των μειονοτήτων, με αποτέλεσμα την απόκλιση από την απόλυτη εφαρμογή της δημοκρατικής αρχής, είναι η «συναινετική δημοκρατία» της Ελβετίας ή η «αποκεντρωμένη εξουσία» (devolution) του Ηνωμένου Βασιλείου.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η διάκριση των ως άνω όψεων της αυτοδιάθεσης συμβαδίζει με τον χωρισμό του κόσμου σε δυτικό και μη δυτικό: ο πρώτος εμμένει στις θέσεις περί δημοκρατίας και ανθρωπίνων δικαιωμάτων που αντιπροσωπεύουν την εσωτερική αυτοδιάθεση, ενώ ο δεύτερος στην εξωτερική πτυχή της αυτοδιάθεσης, με την έννοια της εξωτερικής κυριαρχίας του κράτους και της εσωτερικής κυριαρχίας επί του εδάφους, των ανθρώπων και των πόρων.¹¹

Η έννοια της αυτοδιάθεσης στην εσωτερική της διάσταση διευρύνθηκε έτι περαιτέρω στην πρακτική κατά τη δεκαετία του 1990, οπότε μετά τη λήξη του διπολισμού και την έξαρση του εθνικισμού δημιουργήθηκαν πολλαπλές εστίες κρίσης κυρίως στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη, με αρκετούς λαούς να προβάλλουν εκ νέου διεκδικήσεις αποχωρισμού τους από το κράτος που μέχρι πρότινος ζούσαν και δημιουργίας του δικού τους κράτους. Η απάντηση στα εν λόγω αιτήματα, που για άλλη μια φορά απειλούσαν τη σταθερότητα και την ασφάλεια που το διεθνές σύστημα απαιτεί, ήρθε με την εφαρμογή της διευρυμένης αρχής της εσωτερικής

¹¹ Βλ. Π. Λιάκουρας, *ό.π.*, σελ. 70.

αυτοδιάθεσης, η οποία έδινε στις μειονότητες τα δικαιώματα και τις εξουσίες που θα τις απέτρεπαν από αποσχιστικές τάσεις, παρέχοντάς τους ακόμα και μορφές ισχυρής αυτονομίας και αυτοκυβέρνησης εντός του κράτους στο οποίο διαβιούσαν. Κατ' αυτόν τον τρόπο, επιχειρήθηκε η αρμονική συνύπαρξη του σεβασμού της εδαφικής ακεραιότητας των κρατών από τη μια και η εφαρμογή της αυτοδιάθεσης με το προαναφερθέν περιεχόμενο για κάθε επιμέρους μειονοτική ομάδα στο εσωτερικό εκάστου κράτους, έννοιες που στο παρελθόν αντιστρατεύονταν η μια την άλλη. Βέβαια, η εν λόγω πρακτική, με την οποία επιχειρήθηκε η αντιμετώπιση των νέων κρίσεων που πρόεκυψαν, έχει και τον αντίλογό της. Σε περιπτώσεις, δηλαδή, που δόθηκαν πολλές εξουσίες και δημιουργήθηκαν κατάλληλοι θεσμοί αυτοκυβέρνησης για επιμέρους ομάδες, η δυνατότητα των τελευταίων να δημιουργήσουν το δικό τους κράτος έγινε πολύ πιο εύκολη υπόθεση, δεδομένου ότι διέθεταν όλες τις δομές που προσιδιάζουν σε ένα κράτος, παρατήρηση που κάνει ο Ε. Κωφός και για την περίπτωση του Κοσσόβου.¹²

4. Η προστασία των ανθρωπίνων και μειονοτικών δικαιωμάτων στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος της διεθνούς κοινότητας. – Ο ρόλος του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών.

Αρχής γενομένης λοιπόν από το Ψήφισμα 2625/1970 της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών, παρατηρείται μια «στροφή» της διεθνούς κοινότητας προς τον άνθρωπο, τον οποίο θέτει στο επίκεντρο, επιχειρώντας να τον προστατεύσει από βάνανυες και απάνθρωπες συμπεριφορές με τις οποίες τυχόν έρχεται αντιμέτωπος εντός του κράτους στο οποίο ζει. Είχαν μάλιστα προηγηθεί τα δύο Σύμφωνα για τα Αστικά και Πολιτικά Δικαιώματα και τα Κοινωνικά Δικαιώματα που ψηφίστηκαν

¹² Κωφός Ευάγγελος, «Το Κοσσυφοπέδιο και η αλβανική ολοκλήρωση, Το άγχος του χθες – Το άγχος του αύριο», Εκδόσεις Παπαζήση, 1998.

από τη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ το 1966, ανάγοντας την αυτοδιάθεση σε ανθρώπινο δικαίωμα.¹³

Η διεθνής έννομη τάξη επιχειρεί, δηλαδή, να προστατεύσει την ανθρώπινη ύπαρξη, η οποία κινδυνεύει στο όνομα της απόλυτης κυριαρχίας των κρατών, που εμποδίζει την οποιαδήποτε επέμβαση τρίτων στις εσωτερικές υποθέσεις του κράτους. Για να καταστεί κάτι τέτοιο δυνατό, θεσπίζονται και κατοχυρώνονται με ακόμα πιο ισχυρό τρόπο δικαιώματα τα οποία αφορούν αφενός στον κάθε άνθρωπο ως μονάδα και αφετέρου σε επιμέρους διακριτές ομάδες (φυλετικές, εθνοτικές, θρησκευτικές κτλ) που διαβιούν στο εσωτερικό των κρατών, τα μειονοτικά δηλαδή, δικαιώματα, των οποίων όμως και πάλι κύριος φορέας άσκησης είναι το άτομο. Η διεθνής λοιπόν, έννομη τάξη απαιτεί την διαφύλαξη αλλά και την προώθηση των ως άνω δικαιωμάτων, θέτοντας κάποιους φραγμούς στην απεριόριστη εξουσία που διαθέτει το κράτος στην διεύθυνση των εσωτερικών του ζητημάτων, σε περίπτωση που αυτό παραβιάζει συστηματικά και σε έντονο βαθμό βασικές προβλέψεις του ανθρωπιστικού δικαίου.

Ο ρόλος αυτός έχει επιφυλαχθεί από τη διεθνή κοινότητα υπέρ του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών, το οποίο διατηρεί υπό το Κεφάλαιο VII του Χάρτη την πρωταρχική ευθύνη για τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας. Σε περιπτώσεις που το τελευταίο κρίνει ότι υφίσταται συστηματική και κατάφωρη παραβίαση ακόμα και των πιο θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο εσωτερικό ενός κράτους, σε τέτοια ένταση και διάρκεια ώστε η κατάσταση να ισοδυναμεί κατ' ουσίαν με απόρριψη της προβλεπόμενης από το διεθνές δίκαιο εσωτερικής αυτοδιάθεσης σύμφωνα με τα εκτεθέντα σε προηγούμενο κεφάλαιο, δύναται να επεμβαίνει προκειμένου να προστατεύσει τον βαλλόμενο πληθυσμό. Σημαντική παράμετρο προς την κατεύθυνση της ενεργοποίησης του Συμβουλίου Ασφαλείας και

¹³ Βλ. Στέλιος Περράκης, «Τα Δικαιώματα των Λαών, Επιχειρηματολογία για Νομικές Αντιστίξεις και Οριοθετήσεις», στο Στέλιος Περράκης (επ.), Τα Δικαιώματα των Λαών και των Μειονοτήτων, Μια Προβληματική σε Εξέλιξη, Αθήνα, Αντ. Σάκκουλας (1993), στη σελ. 39.

της λήψης πρωτοβουλίας συνιστά και η εξέταση του κατά πόσο οι εκάστοτε συγκρούσεις μεταξύ της κρατικής εξουσίας και του λαού είναι ικανές να θέσουν σε κίνδυνο την περιφερειακή αλλά και τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια, της οποίας το Συμβούλιο Ασφαλείας αποτελεί θεματοφύλακα. Περαιτέρω δε, ένα άλλο κριτήριο αποφασιστικό στον καθορισμό της δράσης της διεθνούς κοινότητας μέσω των συλλογικών της οργάνων, και ιδίως μέσω του Συμβουλίου Ασφαλείας, είναι το εάν μια παρέμβασή της στα εσωτερικά κυρίαρχου κράτους θα προσέφερε λύση σε μια ανεξέλεγκτη κρίση, ή αν αντίθετα θα οδηγούσε σε περαιτέρω αποσταθεροποίηση και κλιμάκωση της έντασης.

Βέβαια, το συγκεκριμένο πεδίο στο οποίο δικαιούται να αναλαμβάνει δράση το Συμβούλιο Ασφαλείας έχει επιδεχθεί πολλών αρνητικών κριτικών και αμφισβητήσεων τόσο από ακαδημαϊκούς όσο και από σημαντική μερίδα κρατών, καθότι τα ερωτήματα – προβλήματα που προκύπτουν είναι αρκετά:

Πρώτον, το Συμβούλιο Ασφαλείας αποτελεί ένα αμιγώς πολιτικό όργανο, του οποίου οι αποφάσεις λαμβάνονται με γνώμονα πολιτικό και όχι απαραίτητα δικαιοκίκο. Κατ' αυτόν, ωστόσο, τον τρόπο, η διεθνής κοινότητα κατ' ουσίαν δύναται μέσω της προσφυγής στο Κεφάλαιο VII του Χάρτη να παρεμβαίνει νομιμοποιημένα μεν, επιλεκτικά δε, στα εσωτερικά ζητήματα των κρατών, αποφαινόμενη ότι κάποιες μικρότερες έντασης και σημασίας συγκρούσεις αποτελούν κίνδυνο για την ειρήνη και ασφάλεια της ευρύτερης περιοχής στην οποία παρουσιάζονται και επομένως απαιτείται παρέμβαση της διεθνούς κοινότητας, και αποφεύγοντας αντιθέτως να λάβει πρωτοβουλία σε περιπτώσεις που συντελούνται πολύ μεγαλύτερης κλίμακας παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων οι οποίες πράγματι «θυματοποιούν» τον βαλλόμενο πληθυσμό ο οποίος χρήζει βοήθειας, κατάσταση η οποία μπορεί περαιτέρω να αποτελέσει κίνδυνο ευρύτερης αποσταθεροποίησης. Στη δεύτερη περίπτωση η αδράνεια της διεθνούς κοινότητας ενδέχεται να οφείλεται αποκλειστικά και μόνο στο γεγονός ότι στην προκείμενη περίπτωση το κράτος – θύτης αποτελεί ισχυρή δύναμη του διεθνούς συστήματος, σύμμαχος ή ακόμα και μέλος του

Συμβουλίου Ασφαλείας, ή στην εκτίμηση ότι μια επέμβαση δεν θα ικανοποιούσε ή ακόμα και θα αντιστρατευόταν πολιτικά συμφέροντα των κρατών που θα αποφάσιζαν την ενεργοποίηση της διεθνούς κοινότητας.

Δεύτερον, η συγκεκριμένη δυνατότητα που δίνεται στο Συμβούλιο Ασφαλείας να επεμβαίνει κάθε φορά που κρίνει ότι κάποιος πληθυσμός βάλλεται και κινδυνεύει από την κρατική εξουσία, είναι πολύ πιθανό να τύχει «εκμετάλλευσης» από τα ανά τον κόσμο αποσχιστικά κινήματα που διεκδικούν τη διάσπαση τμήματος του εδάφους από το κράτος στο οποίο αυτό ανήκει και την εκεί δημιουργία δικού τους, νέου κράτους, όπως θα αναλυθεί σε επόμενο κεφάλαιο. Δηλαδή, δεν είναι καθόλου απίθανο, όπως άλλωστε αρκετές φορές έχει συμβεί, να προσφεύγουν τα αποσχιστικά κινήματα στη χρήση ένοπλης βίας, με αποτέλεσμα να παρεμβαίνουν οι κυβερνητικές αρχές για να την καταστείλουν. Από κει και πέρα, τα όρια μεταξύ της απλής καταστολής της ένοπλης εξέγερσης από τη μια και της δημιουργίας συνθηκών εθνοκάθαρσης και μαζικής παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από την άλλη είναι πολύ λεπτά, τα οποία μάλιστα όρια καλείται να καθορίσει ένα πολιτικό όπως προαναφέρθηκε όργανο, και είναι πιθανό να οδηγήσει στην παρέμβαση της διεθνούς κοινότητας υπό το Κεφάλαιο VII του Χάρτη, με αποτέλεσμα τη διεθνοποίηση των εσωτερικών ζητημάτων του κράτους με άγνωστες και επικίνδυνες για το κράτος συνέπειες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Η ΥΠΟΧΡΕΩΣΗ ΣΕΒΑΣΜΟΥ ΤΗΣ ΕΔΑΦΙΚΗΣ ΑΚΕΡΑΙΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΚΡΑΤΩΝ

1. Έννοια και σημασία για το διεθνές δίκαιο. - Σχέση με το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης.

Η υποχρέωση σεβασμού της εδαφικής ακεραιότητας των κρατών αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο, το *corpus* του διεθνούς δικαίου. Απαντάται σε μια σειρά από πηγές του διεθνούς δικαίου:

- Στο άρθρο 2 του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών. Στην παράγραφο 4 του άρθρου 2 προβλέπεται ότι *«όλα τα μέλη στις διεθνείς τους σχέσεις θα απέχουν από την απειλή ή τη χρήση βίας, που εκδηλώνεται εναντίον της εδαφικής ακεραιότητας ή της πολιτικής ανεξαρτησίας οποιουδήποτε κράτους είτε με οποιαδήποτε άλλη ενέργεια ασυμβίβαστη προς τους σκοπούς των Ηνωμένων Εθνών»*. Επιπλέον, σύμφωνα με την παράγραφο 7 του ίδιου άρθρου *«καμία διάταξη αυτού του Χάρτη δεν θα δίνει στα Ηνωμένα Έθνη το δικαίωμα να επεμβαίνουν σε ζητήματα που ανήκουν ουσιαστικά στην εσωτερική δικαιοδοσία οποιουδήποτε κράτους και δεν θα αναγκάζει τα μέλη να υποβάλουν τέτοια θέματα για ρύθμιση σύμφωνα με τους όρους αυτού του Χάρτη.»*
- Στο ψήφισμα 1514/1960 της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών, όπου παράλληλα με την πρόβλεψη των ίσων δικαιωμάτων και της αυτοδιάθεσης των λαών γίνεται αναφορά και στην εδαφική ακεραιότητα, και ειδικότερα: *«Οποιαδήποτε προσπάθεια που στοχεύει στην μερική ή ολική διάρρηξη της εθνικής ενότητας και εδαφικής ακεραιότητας μιας χώρας είναι ασύμβατη με τους στόχους και τις αρχές του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών.»*

- Στο Ψήφισμα 2625/1970 της Γενικής Συνέλευσης, όπου πέραν της αναφοράς στην αρχή της αυτοδιάθεσης, επαναλαμβάνονται και οι αρχές της εδαφικής ακεραιότητας και της μη ανάμειξης στις εσωτερικές υποθέσεις των κρατών, επανάληψη η οποία «αντανακλά» την αγωνία των αφρικανικών elites να εδραιωθεί η κυριαρχία στα νεοσύστατα κράτη τους.
- Στην Τελική πράξη του Ελσίνκι του 1975, η οποία παραχώρησε τα πρωτεία στο πλέγμα αρχών «Απαραβίαστο συνόρων – Εδαφική Ακεραιότητα», στο οποίο απέδιδε πρωταρχική σημασία για την ειρήνη και την ασφάλεια στην Ευρώπη, ενώ η αναφορά στο δικαίωμα της αυτοδιάθεσης γινόταν υπό τον όρο διαφύλαξης της εδαφικής ακεραιότητας.¹⁴ Πρόκειται στην ουσία για μια υπόσχεση που έγινε από τους δύο πόλους του Ψυχρού Πολέμου για τη διατήρηση του απαραβίαστου των συνόρων και την εμπέδωση της αυτοδιάθεσης.

Επιπλέον, η αρχή της εδαφικής ακεραιότητας έχει γίνει επανειλημμένως αντικείμενο επίκλησης από τα Ηνωμένα Έθνη, λοιπούς διεθνείς και περιφερειακούς οργανισμούς, αλλά και από τα Διεθνή Δικαστήρια, κατά τη διερεύνηση των υποθέσεων επί των οποίων καλούνται να αποφανθούν.

Όπως συνάγεται από τις παραπάνω νομικές προβλέψεις του διεθνούς δικαίου σε συνδυασμό με την πρακτική των κρατών, 3 είναι τα στοιχεία που συγκροτούν τον «πυρήνα» της έννοιας της εδαφικής ακεραιότητας: Πρώτον, η καθολικότητα, δεύτερον το απαραβίαστο και τρίτον οι εγγυήσεις εναντίον οποιουδήποτε διαμελισμού του εδάφους. Η «καθολικότητα» δίνει την εξουσία στο κράτος να εφαρμόζει όλες τις κρατικές λειτουργίες στο σύνολο του εδάφους του, με εξαιρέσεις να μπορούν να πηγάζουν μόνο κατόπιν συμφωνίας του αφορούντος κράτους ή ως απόρροια ενός δεσμευτικού ψηφίσματος που υιοθετήθηκε από το Συμβούλιο Ασφαλείας υπό το Κεφάλαιο VII του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών. Ως «απαραβίαστο» νοείται η διεθνής υποχρέωση μη άσκησης της κρατικής δικαιοδοσίας στο έδαφος άλλου κράτους χωρίς τη συναίνεσή του. Τέλος, το τρίτο στοιχείο της

¹⁴ Βλ. Γιώργος Κυριακόπουλος, «Από το Ελσίνκι στο Κόσσοβο: Επιβίωση και μεταλλάξεις της αρχής της εδαφικής ακεραιότητας του Κράτους στον 21^ο αιώνα», σελ. 4.

εδαφικής ακεραιότητας, οι εγγυήσεις εναντίον οποιουδήποτε διαμελισμού του εδάφους, εξηγεί για μια μερίδα κρατών, γιατί η υποστήριξη αποσχιστικών κινήσεων θεωρείται ως παραβίαση της εδαφικής ακεραιότητας του υπό κρίση εδάφους.

Και μπορεί, πράγματι, το άρθρο 2 του Χάρτη να απευθύνεται στα κράτη, τα βασικά Υποκείμενα του διεθνούς δικαίου, επιβάλλοντάς τους την υποχρέωση σεβασμού της εδαφικής ακεραιότητας και πολιτικής ανεξαρτησίας των υπολοίπων κρατών, ωστόσο η διεθνής κοινότητα εκλάμβανε ανέκαθεν ως εξίσου σημαντική απειλή για τη συνοχή και την ίδια την υπόσταση του κράτους το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης. Το δικαίωμα αυτό το οποίο επικαλούνται λαοί ή πληθυσμοί ανά τη γη, οι οποίοι βρέθηκαν εγκλωβισμένοι κάποια στιγμή υπό το καθεστώς μιας ξένης εξουσίας, στην προσπάθειά τους να αποκοπούν από το κράτος στο οποίο ανήκουν και να δημιουργήσουν ένα νέο, δικό τους κράτος. Και όντως, η σχέση της αρχής της εδαφικής ακεραιότητας με το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης απασχολεί έντονα το διεθνές δίκαιο και τη διεθνή πρακτική εδώ και δεκαετίες, καθότι έχει θεωρηθεί ότι δρουν ανταγωνιστικά μεταξύ τους, και συγκεκριμένα ότι η δεύτερη ευνοεί ή και προωθεί τον εδαφικό κατακερματισμό και την κάμψη της κυριαρχίας του κράτους. Μπροστά σε κάθε επιμέρους περίπτωση που πρέπει να αντιμετωπιστεί από τη διεθνή κοινότητα, το δίλημμα είναι πάντα το ίδιο: εδαφική ακεραιότητα ή αυτοδιάθεση; Η απάντηση δεν είναι πάντοτε η ίδια· εξαρτάται από τις εκάστοτε πολιτικές επιδιώξεις, το μέγεθος της απειλής για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια, το κόστος από μια ενδεχόμενη αποδοχή της εφαρμογής της αυτοδιάθεσης. Μπορεί η εδαφική ακεραιότητα να αποτελεί θεμέλιο, αλλά αν υπάρχει η ανάγκη προστασίας ανθρωπίνων δικαιωμάτων θα ακινητοποιείται το σύστημα προστασίας για να μην θιγεί η κρατική υπόσταση;

Παρά ταύτα, σε όλη τη νομική πορεία μέσα στον χρόνο, φαίνεται ότι η αρχή της αυτοδιάθεσης ποτέ δεν υπερκέρασε πραγματικά το πλέγμα «ακεραιότητα –

απαραβίαστο».¹⁵ Η πρακτική των κρατών αποτελεί τον πιο «αδιάψευστο μάρτυρα». Η διεθνής κοινότητα των κρατών ανέκαθεν έδειχνε την αποστροφή της σε οποιαδήποτε προσπάθεια διαμελισμού του εδάφους κυρίαρχων και ανεξάρτητων κρατών, την οποία έχει εξισώσει με κίνδυνο για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια. Εξ ου και επεδίωκε πάντα να θέτει όρια στις βλέψεις και στα αιτήματα των επιμέρους πληθυσμών οι οποίοι επικαλούνταν το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης στην προσπάθειά τους να δημιουργήσουν τα δικά τους κράτη. Ήδη από τη φάση της αποαποικιοποίησης, οπότε αποφασίστηκε να τερματισθεί το καθεστώς των αποικιών από τα Δυτικά κράτη και οι ανελεύθεροι λαοί, κυρίως της Αφρικής, να αποκτήσουν στη βάση του δικαιώματός τους για αυτοδιάθεση την ανεξαρτησία τους, η γέννηση των νέων κρατών δεν θα γινόταν ανεξέλεγκτα. Η υποχρέωση σεβασμού της εδαφικής ακεραιότητας αποτελούσε για τη διεθνή κοινότητα και πάλι προτεραιότητα, η οποία δεν θα έπρεπε να παραμεριστεί εξαιτίας της εφαρμογής της αυτοδιάθεσης. Για τον λόγο αυτό, άλλωστε, επιστρατεύθηκε η πρακτική της *uti possidetis*, δηλαδή η χάραξη των νέων συνόρων στη βάση των παλαιών αποικιακών συνόρων, προκειμένου να μην προκληθεί εδαφική αναστάτωση και να μην μεταβληθεί ο γεωπολιτικός χάρτης της Αφρικής, με άγνωστες για όλο το διεθνές σύστημα συνέπειες. Ακόμα και στην ιστορική αυτή περίοδο, οπότε δεν υπάρχει αμφιβολία σύμφωνα με την πλειοψηφούσα γνώμη των ακαδημαϊκών ότι επρόκειτο για καθαρή εφαρμογή του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης σε ανελεύθερους λαούς, το εν λόγω δικαίωμα διήλθε του «φίλτρου» της εδαφικής ακεραιότητας. Δεν εφαρμόστηκε ανεξέλεγκτα, αλλά αντίθετα σεβόμενο την αρχή της εδαφικής ακεραιότητας και μέσα στα πλαίσια αυτής.

Η παραπάνω προσέγγιση της διεθνούς κοινότητας στο δίπτυχο «εδαφική ακεραιότητα – αυτοδιάθεση» επαναλήφθηκε πολλάκις στο πέρασμα του χρόνου, απορρίπτοντας στο όνομα της εδαφικής ακεραιότητας παρόμοια αιτήματα λαών για εφαρμογή του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης, προσχηματικών ή μη. Κάνοντας άλμα στον χρόνο, η πρόταξη της εδαφικής ακεραιότητας επιβεβαιώθηκε για ακόμα μια φορά κατά τη

¹⁵ Γ. Κυριακόπουλος, ό.π., σελ. 7.

διάλυση της Γιουγκοσλαβίας, οπότε επιστρατεύθηκε και πάλι η παλαιά αρχή της *uti possidetis* προκειμένου να συντελεσθεί ομαλά η μετάβαση από το πρώην ομοσπονδιακό κράτος στα νέα κράτη που θα προέκυπταν. Τα τελευταία θα αναλάμβαναν την υποχρέωση, σύμφωνα με την Τελική Πράξη του Ελσίνκι του 1975, να αποδεχθούν τον σεβασμό για το απαραβίαστο των συνόρων και την απαγόρευση οποιασδήποτε μεταβολής με βίαια μέσα, και επιπλέον να λάβουν μέριμνα για την πρόβλεψη και προστασία των δικαιωμάτων των μειονοτήτων που διαβιούν στο εσωτερικό τους.

Εξάλλου, και το Ανώτατο Δικαστήριο του Καναδά έχει επιβεβαιώσει την παραπάνω σχέση μεταξύ της αρχής της εδαφικής ακεραιότητας και της αρχής της αυτοδιάθεσης κατά τη διερεύνηση της υπόθεσης του Κεμπέκ, όπου έκρινε ότι *«η αρχή της αυτοδιάθεσης του διεθνούς δικαίου έχει εξελιχθεί μέσα στο πλαίσιο του σεβασμού της εδαφικής ακεραιότητας των υφιστάμενων κρατών»*.

Μία ακόμα, όμως, διάσταση στη σχέση μεταξύ των δύο προαναφερθεισών αρχών αξίζει να σημειωθεί, η οποία αν και προϋπάρχει από το Ψήφισμα 2625/1970 της Γενικής Συνέλευσης, απέκτησε αυξανόμενη αξία κατά την εξέλιξη του διεθνούς δικαίου και υπό το πρίσμα της ανάγκης που διαπίστωσε η διεθνής κοινότητα να προασπίσει και να διαφυλάξει θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα τα οποία αφορούν στην «καρδιά» της ίδιας της ανθρώπινης ύπαρξης, ακόμα και στο εσωτερικό των κυρίαρχων κρατών. Έτσι, «βάση» της μεταξύ της εδαφικής ακεραιότητας και του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης σχέσης φαίνεται να αποτελεί το αποκαλούμενο *«safeguard clause»* που πρωτοεμφανίστηκε στη Δήλωση Αρχών του 1979 και τροποποιήθηκε εν μέρει με τη Δήλωση της Βιέννης του 1993 για τα ανθρώπινα δικαιώματα, καθώς και στο ψήφισμα 2625/1970 της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών, όπου προβλέπονται τα εξής: *«το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση δεν μπορεί να ερμηνευθεί ότι επιτρέπει ή ενθαρρύνει οποιαδήποτε πράξη η οποία θα αποδομούσε ή θα έβλαπτε, εν όλω ή εν μέρει, την εδαφική ακεραιότητα ή την πολιτική ενότητα κυρίαρχων και ανεξάρτητων κρατών, τα οποία λειτουργούν σε συμμόρφωση με*

την αρχή των ίσων δικαιωμάτων και της αυτοδιάθεσης των λαών και επομένως που διαθέτουν μια κυβέρνηση η οποία αντιπροσωπεύει το σύνολο του πληθυσμού που ανήκει στο έδαφος χωρίς διάκριση οποιουδήποτε είδους.».

Όπως προκύπτει από το παραπάνω εδάφιο, το κράτος είναι μεν κυρίαρχο τόσο στο εσωτερικό του όσο και στο εξωτερικό του, επιφορτισμένο με την υποχρέωση σεβασμού θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων δε. Ο σεβασμός της εδαφικής ακεραιότητας προκρίνεται της αυτοδιάθεσης, η εφαρμογή της οποίας δεν πρέπει να βλάπτει την εδαφική ακεραιότητα και την πολιτική ενότητα του κράτους, υπό την προϋπόθεση, ωστόσο, ότι τελευταίο δρα βάσει της αρχής των ίσων δικαιωμάτων και της αυτοδιάθεσης των λαών και διαθέτει μια κυβέρνηση αντιπροσωπευτική του συνολικού πληθυσμού. Αυτό που απομένει να εξετασθεί είναι εάν η αυτοδιάθεση μπορεί να προκριθεί της εδαφικής ακεραιότητας στην αντίθετη περίπτωση, κατά την οποία το κράτος παραβιάζει τις προαναφερθείσες υποχρεώσεις του και μάλιστα με συστηματικό και βίαιο τρόπο, ζήτημα το οποίο θα αναλυθεί σε επόμενο κεφάλαιο.

2. Αποτελεί κανόνα αναγκαστικού δικαίου (jus cogens);

Η συζήτηση περί της έννοιας, της φύσης και του πεδίου εφαρμογής της αρχής της εδαφικής ακεραιότητας δεν τελειώνει, ωστόσο, εδώ. Ένα ακόμα αλληλένδετο με τα προηγούμενα ερώτημα που απασχολεί έντονα τη διεθνή ακαδημαϊκή κοινότητα αφορά στο εάν ο «ακρογωνιαίος λίθος» του διεθνούς συστήματος και του διεθνούς δικαίου, όπως χαρακτηρίζεται, αποτελεί κανόνα ενδοτικού ή αναγκαστικού δικαίου.

Στο άρθρο 53 της Σύμβασης της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών προβλέπονται τα εξής: *«Αναγκαστικός κανόνας του γενικού διεθνούς δικαίου ορίζεται ως ο κανόνας που είναι αποδεκτός και αναγνωρίζεται από τη διεθνή κοινότητα των κρατών συνολικά ως κανόνας από τον οποίο ουδεμία απόκλιση επιτρέπεται.».*

Οι υπέρμαχοι, λοιπόν, της άποψης ότι ο θεμελιώδης αυτός για τη διεθνή έννομη τάξη κανόνας είναι, εντούτοις, ενδοτικού δικαίου, εστιάζουν σε δύο σημεία: Πρώτον, στην αναγνώριση περιπτώσεων κατά τις οποίες διαπιστώνεται απόκλιση από τον κανόνα

του απαραβίαστου της εδαφικής ακεραιότητας κράτους. Για παράδειγμα, στην περίπτωση που ένα κράτος συναινεί στην απόσπαση τμήματος του εδάφους του και στη δημιουργία εκεί χωριστού κράτους, τότε δεν παραβιάζεται η υποχρέωση σεβασμού της εδαφικής του ακεραιότητας και κατ' επέκταση δεν πρόκειται για περίπτωση απόσχισης, ούτε καν «συναινετικής απόσχισης», όρος που θεωρείται άλλωστε αδόκιμος, καθότι θεωρείται ότι η απόσχισή μόνο με τη συγκατάθεση ή συναίνεση του αρχικού κράτους μπορεί να εννοηθεί. Άλλη μια παρόμοια περίπτωση απόκλισης από τον κανόνα, είναι αυτή της εκχώρησης από το κράτος μέρους του εδάφους του μέσω της σύναψης σχετικής σύμβασης. Σε περίπτωση που επρόκειτο για κανόνα *jus cogens*, θα στεκόταν εμπόδιο στην συνομολόγηση σχετικής συνθήκης σύμφωνα με την ευκρινή διατύπωση της Σύμβασης της Βιέννης του 1969 για το δίκαιο των Συνθηκών. Περαιτέρω δε, σύμφωνα με τον J. Crawford σε περιπτώσεις μαζικής και συστηματικής παραβίασης ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η εδαφική ακεραιότητα σχετικοποιείται.

Δεύτερον, στην αντίληψη σύμφωνα με την οποία η υποχρέωση σεβασμού της εδαφικής ακεραιότητας αφορά μόνο στις σχέσεις μεταξύ κρατών, και όχι σε τμήμα του λαού του υπό κρίση κράτους, όπως λ.χ. σε οντότητες οι οποίες επιδιώκουν να αποσχιστούν αποσπώντας από το προκάτοχο κράτος μέρος του εδάφους του προκειμένου να δημιουργήσουν εκεί το δικό τους κυρίαρχο κράτος. Ως νομική βάση της παραπάνω προσέγγισης χρησιμοποιείται το άρθρο 2 παρ. 2 του Χάρτη, σύμφωνα με το οποίο:

«Όλα τα μέλη θα απέχουν στις διεθνείς τους σχέσεις από την απειλή ή τη χρήση βίας κατά της εδαφικής ακεραιότητας ή της πολιτικής ανεξαρτησίας οποιουδήποτε κράτους», όπου βέβαια ως «μέλος» δεν μπορεί να νοηθεί μια ομάδα ή άλλη οντότητα η οποία δρα στο εσωτερικό κυρίαρχου κράτους, καθότι δεν συγκαταλέγεται στα Υποκείμενα του διεθνούς δικαίου. Ανάλογα με τη θέση που λαμβάνει κάποιος στο δεύτερο αυτό ζήτημα, δηλαδή σε ποιους αφορά η υποχρέωση σεβασμού της εδαφικής ακεραιότητας των κρατών, κρίνεται και το εάν οι προαναφερθείσες οντότητες παραβιάζουν κατά τη

δράση τους αυτή το διεθνές δίκαιο. Η πρώην Πρόεδρος του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης, R. Higgins σαφώς υπογραμμίζει ότι η εδαφική ακεραιότητα αφορά μόνο στις διακρατικές σχέσεις και δεν συνιστά υποχρέωση των ομάδων που επιχειρούν να αποσχισθούν. Επιπλέον, σε περίπτωση που δεχτούμε ότι όντως πρόκειται για κανόνα ενδοτικού δικαίου, τότε το Συμβούλιο Ασφαλείας δεν είναι υποχρεωμένο, αλλά εναπόκειται στη διακριτική του ευχέρεια, να καλέσει τη διεθνή κοινότητα να μην αναγνωρίσει το νέο κράτος που τυχόν θα προκύψει από τη δράση των αποσχιστικών οντοτήτων. Κάτι τέτοιο δεν θα ίσχυε, αντίθετα, σε περιπτώσεις που έχουν παραβιαστεί κανόνες αναγκαστικού δικαίου, οπότε και είναι υποχρεωμένο να αναλάβει δράση.

Περαιτέρω δε, αν υιοθετηθεί η άποψη ότι η αρχή της εδαφικής ακεραιότητας αφορά μόνο στις σχέσεις μεταξύ κρατών συνάγεται ότι μολονότι το δικαίωμα των λαών στην αυτοδιάθεση δεν δημιουργεί δικαίωμα πρόσβασης στην ανεξαρτησία εκτός αποικιακών καταστάσεων, ούτε η αρχή της εδαφικής ακεραιότητας «στέκεται εμπόδιο» στον δρόμο της πρόσβασης στην ανεξαρτησία των μη αποικιακών λαών. Με άλλα λόγια, η αρχή της εδαφικής ακεραιότητας δεν εμποδίζει οντότητες να αναζητούν την δημιουργία νέου κράτους ή να δημιουργούν στην πράξη νέο κράτος στο έδαφος του προϋφιστάμενου κράτους.

Βέβαια, υφίσταται και ο αντίλογος ο οποίος εστιάζει σε δύο σημεία: Πρώτον, η εφαρμογή του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης δεν πρέπει για κανέναν λόγο να υπονομεύει την εδαφική ακεραιότητα των κρατών, αλλά αντίθετα η πρώτη πρέπει να ασκείται πάντα μέσα στα πλαίσια σεβασμού της δεύτερης. Εκ του επιχειρήματος αυτού συνάγεται η πεποίθηση ότι η υποχρέωση σεβασμού της εδαφικής ακεραιότητας των κρατών δεν αφορά μόνο στα υπόλοιπα κράτη, αλλά και στις οντότητες που διαβιούν στο εσωτερικό αυτών. Δεύτερον, η «νομική ιστορία» καταδεικνύει ότι το διεθνές δίκαιο δίνει δικαιώματα αλλά και επιβάλλει υποχρεώσεις σε εθνικά απελευθερωτικά κινήματα και σε μη αυτό-κυβερνώμενα εδάφη, με τα ψηφίσματα του Συμβουλίου Ασφαλείας να είναι γεμάτα από αναφορές σε υποχρεώσεις μη κρατικών

οντοτήτων (πχ Ν. Ροδεσία, Σομαλία, πρώην Γιουγκοσλαβία κλπ). Επομένως, το διεθνές δίκαιο ενδιαφέρεται και για τη δράση των αποσχιστικών κινημάτων και επιδιώκει να «ρυθμίσει» τη συμπεριφορά τους θέτοντάς τους υποχρεώσεις, με άμεση συνέπεια η υποχρέωση σεβασμού της εδαφικής κυριαρχίας και της κρατικής κυριαρχίας να αφορά και σε αυτούς. Άλλωστε, ήδη κατά την φάση της αποαποικιοποίησης είχε δοθεί έμφαση στο ότι η εδαφική ακεραιότητα και κυριαρχία των νεοσύστατων τότε κρατών δεν θα αμφισβητούνταν ούτε από τρίτα κράτη, αλλά ούτε και από τις επιμέρους εθνικές, φυλετικές και θρησκευτικές ομάδες που διαβιούσαν στο εσωτερικό τους. Αν η εδαφική ακεραιότητα δεν αφορούσε τους κινδύνους που προέρχονται από το εσωτερικό των κρατών, σύμφωνα με την ίδια άποψη, τότε η διεθνής κοινότητα δεν θα είχε επιδείξει αυτή την πάγια αρνητική στάση στις εκάστοτε απαιτήσεις των λαών για τη δημιουργία δικού τους κράτους προβάλλοντας ως «σημαία» την υποχρέωση σεβασμού της εδαφικής ακεραιότητας του κράτους στο οποίο διαβιούν. Ούτε θα υπήρχε λόγος να προσφεύγει στην αρχή της *uti possidetis* προκειμένου να μην προκληθεί εδαφική αναστάτωση, αφού δεν θα ενδιαφερόταν για την κατάσταση στο εσωτερικό του κράτους.

Επί του παραπάνω ζητήματος τοποθετήθηκε το Διεθνές Δικαστήριο στην υπόθεση του Κοσόβου, υιοθετώντας την πρώτη από τις προεκτεθείσες απόψεις, ότι δηλαδή η αρχή της εδαφικής ακεραιότητας αφορά αποκλειστικά στις σχέσεις μεταξύ κρατών, για τους λόγους που εκτίθενται σε επόμενο κεφάλαιο. Σημειώνεται εισαγωγικά ότι η εν λόγω θέση του Δικαστηρίου δέχθηκε σφοδρότατη κριτική από τμήμα τόσο της ακαδημαϊκής κοινότητας όσο και των βασικών Υποκειμένων του διεθνούς δικαίου, των κρατών, αλλά δεν έλειψαν και εκείνοι που θεώρησαν ότι το Δικαστήριο απλά επιβεβαίωσε παλαιότερες και ήδη εκφρασμένες αντιλήψεις. Το μόνο σίγουρο είναι ότι με τη θέση του αυτή, το Διεθνές Δικαστήριο άνοιξε μια νέα σελίδα στο θεμελιώδες για το διεθνές δίκαιο κεφάλαιο της «γέννησης» νέων κρατών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Η ΑΠΟΣΧΙΣΗ

1. Ρυθμίζεται από το διεθνές δίκαιο; - Η δημιουργία κράτους ως πραγματικό γεγονός.

Η πιο αμφιλεγόμενη έννοια για τη διεθνή έννομη τάξη είναι σίγουρα αυτή της απόσχισης. Ίσως διότι δεν προβλέπεται πουθενά στο γενικό ή το συμβατικό διεθνές δίκαιο, σε κανένα νομικό κείμενο, παρά μόνο έχει αποτελέσει ως γεγονός θέμα επεξεργασίας και νομικής ανάλυσης από τους ακαδημαϊκούς και τα διεθνή συλλογικά όργανα, και κυρίως από το Συμβούλιο Ασφαλείας, το οποίο καλείται να πάρει θέση κάθε φορά που αυτή εμφανίζεται στην πράξη. Η απόσχιση, λοιπόν, αποτελεί για το διεθνές σύστημα «κόκκινο πανί» καθόσον αντιστρατεύεται την αρχή της εδαφικής ακεραιότητας και την κυριαρχία των κρατών, και ως εκ τούτου τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας, ή αλλιώς τη διατήρηση του υφισταμένου status quo και των υφισταμένων κέντρων εξουσίας.

Ως «απόσχιση» ορίζεται από τη διεθνή ακαδημαϊκή κοινότητα η «*μονομερής, μη συναινετική αποχώρηση τμήματος εδάφους ενός κράτους με σκοπό τη δημιουργία νέου κράτους*». Η απόσχιση, επομένως, συνήθως επιχειρείται από ομάδες που αποτελούν μειονότητες στο εσωτερικό του κράτους στο οποίο διαβιούν με υψηλή εδαφική συγκέντρωση και οι οποίες δεν κατάφεραν ή δεν θέλησαν να ενταχθούν στον πλειοψηφικό κορμό ούτε στις ηγετικές ομάδες του κράτους, που διαχειρίζονται την εξουσία στο όνομα του συνόλου. Το παραπάνω χαρακτηριστικό, μάλιστα, της υψηλής εδαφικής συγκέντρωσης σε μια περιοχή, πολλαπλασιάζει τις πιθανότητες για τις εν λόγω ομάδες να επιτύχουν τον στόχο τους, σε σύγκριση με την περίπτωση που θα ήταν διασκορπισμένες ανά την επικράτεια, γεγονός που καταδεικνύει ότι η απόσχιση είναι κατά βάση εδαφική. Το έδαφος, λοιπόν, αποσπάται στην περίπτωση που επιτύχει η απόσχιση, και είναι, άλλωστε, η απόσχιση του εδάφους αυτή που ενδιαφέρει περισσότερο. Η απόσχιση του πληθυσμού κρίνεται από το κατά πόσο

αυτός ο πληθυσμός μπορεί να διεκδικεί το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης, υπό τις συγκεκριμένες συνθήκες που εγείρει το αίτημα της αποχώρησης από το κράτος.

Στις περισσότερες, λοιπόν, περιπτώσεις οι αποσχισθείσες οντότητες δεν βασίστηκαν στο διεθνές δίκαιο για να τους δώσει δικαίωμα στην ανεξαρτησία, την οποία κατάφεραν να κερδίσουν μέσω επαναστατικών αγώνων ως επί το πλείστον. Το διεθνές δίκαιο, ωστόσο, ήταν αρκετά ευέλικτο για να αναγνωρίσει αυτές τις καταστάσεις, απ' τη στιγμή που είχε επιτευχθεί η αναγκαία σταθερότητα και αποτελεσματικότητα.

Κατ' αρχάς, ξεκινάμε από την αφετηρία ότι στο διεθνές δίκαιο δεν υφίσταται «δικαίωμα απόσχισης», παραδοχή η οποία εκφρασθεί εδώ και πολλές δεκαετίες. Όπως έχει καταθέσει η Commission of Jurists η οποία ορίστηκε από τα Ηνωμένα Έθνη προκειμένου να εξετάσει την κατάσταση των Νήσων Aaland το 1920, *«Το θετικό διεθνές δίκαιο δεν αναγνωρίζει το δικαίωμα στις εθνικές ομάδες καθεαυτές, να χωρίζονται από το κράτος του οποίου αποτελούν τμήμα με την απλή έκφραση της επιθυμίας τους»*.

Η γενικότερη αποστροφή, εξάλλου, των θεωρητικών του διεθνούς δικαίου ως προς την απόσχισή, την οποία δεν θέλησαν επουδενί να ενσωματωθεί στο «λεξιλόγιο» του διεθνούς δικαίου, έχει την αφετηρία της ήδη από την εποχή της αποαποικιοποίησης. Τότε, ενώ σύμφωνα με την κρατούσα άποψη, η οποία εξακολουθεί να υφίσταται μέχρι και σήμερα, η αποαποικιοποίηση θεωρήθηκε ότι αποτέλεσε εφαρμογή του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης για τους πληθυσμούς οι οποίοι μέχρι τότε την είχαν στερηθεί, υπήρξε και η αντίθετη άποψη σύμφωνα με την οποία η δημιουργία των νέων, ανεξάρτητων κρατών αποτελούσε υποκρύπτουσα απόσχισή από τα προϋφιστάμενα κράτη. Προκειμένου, ωστόσο, να δοθεί απάντηση και σε αυτή την μειοψηφούσα άποψη και να μην θεωρηθεί ότι δημιουργείται προηγούμενο απόσχισης, ακαδημαϊκοί ανέπτυξαν τη θεωρία «salt-water» για την αποαποικιοποίηση, σύμφωνα με την οποία «αποικίες» θεωρούνταν μόνο τα εδάφη τα

οποία ήταν γεωγραφικά διακριτά από τα κράτη που τα διοικούσαν, και μάλιστα χωρίζονταν μεταξύ τους από τη θάλασσα, και επομένως για αυτά και μόνο τα εδάφη η δημιουργία ανεξάρτητων κρατών θα πραγματοποιούνταν στη βάση της αρχής της αυτοδιάθεσης των ανελεύθερων έως τότε λαών, διαδικασία η οποία δεν είχε καμία σχέση με την έννοια της απόσχισης.

Κατά μια ευρέως διαδεδομένη άποψη, το διεθνές δίκαιο δεν ρυθμίζει ούτε τις δηλώσεις ανεξαρτησίας που οδηγούν σε απόσχισή ούτε την απόσχισή καθεαυτή, ζητήματα αμιγώς πραγματικά, αφού γενικά το διεθνές δίκαιο ρυθμίζει τις σχέσεις μεταξύ κρατών και όχι τις δράσεις διαφόρων οντοτήτων στο εσωτερικό αυτών. Και μπορεί μεν να υφίστανται σήμερα στο σύγχρονο διεθνές δίκαιο κάποιες εξαιρέσεις, ιδίως στο πεδίο του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου, δεν αφορούν, ωστόσο, στις δηλώσεις ανεξαρτησίας καθαυτές. Το κράτος δεν είναι απλά ένα νομικό πρόσωπο του οποίου η διαδικασία σχηματισμού προβλέπεται από το δίκαιο. Αποτελεί ένα «primary fact», το οποίο προηγείται του δικαίου και το οποίο αναγνωρίζεται από το δίκαιο μόνο όταν έχει αναδυθεί, προσδίδοντάς του κάποια χαρακτηριστικά, συμπεριλαμβανομένου ενός νομικού status. Τα παραπάνω επιβεβαίωσε αργότερα και η Επιτροπή Bandinter στην περίπτωση της διάλυσης της πρώην Γιουγκοσλαβίας, όπου επανέλαβε ότι *«η ύπαρξη ή εξαφάνιση του κράτους είναι ένα πραγματικό ζήτημα.»*

Όπως σχολιάζει ο καθηγητής J. Crawford, *«η θέση είναι ότι η απόσχισή δεν είναι ούτε νόμιμη ούτε παράνομη υπό το διεθνές δίκαιο, αλλά μια νομικά ουδέτερη πράξη, οι συνέπειες της οποίας ρυθμίζονται διεθνώς».*¹⁶ Και ο καθηγητής Cassese έχει υποστηρίξει ότι *«Το διεθνές δίκαιο δεν απαγορεύει την απόσχισή. Η διάσπαση ενός έθνους ή μιας εθνικής ομάδας ούτε επιτρέπεται ούτε απαγορεύεται από τους νομικούς κανόνες. Θεωρείται απλά ως ένα πραγματικό γεγονός εκτός του «βασιλείου» του*

¹⁶ J. Crawford, *The Creation of States in International Law*, 2nd Edition, Oxford University Press: New York, 2007, p. 390.

δικαίου, και στο οποίο το δίκαιο μπορεί να προσδώσει έννομες συνέπειες που εξαρτώνται από τις περιστάσεις κάθε περίπτωσης.»¹⁷

Σύμφωνα μάλιστα με τη Rosalyn Higgins, πρώην Πρόεδρο του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης, «Ακόμα και εάν, αντίθετα με τις σύγχρονες πολιτικές υποθέσεις, η αυτοδιάθεση δεν αποτελεί εξουσιοδότηση για απόσχιση από τις μειονότητες, δεν υφίσταται, όμως, τίποτα στο διεθνές δίκαιο που να απαγορεύει την απόσχιση ή τη σύσταση νέων κρατών. Η αρχή της *uti possidetis* προνοεί ώστε τα κράτη να αποδέχονται τα κληρονομημένα αποικιακά σύνορα. Δεν θέτει υποχρέωση στις μειονοτικές ομάδες να παραμείνουν τμήμα μιας ενότητας που τους κακομεταχειρίζεται ή στην οποία αισθάνονται μη εκπροσωπούμενοι.»

Αυτό, μάλιστα, συμβαίνει κατά μια άποψη, διότι οι δηλώσεις ανεξαρτησίας δεν μπορούν να αποδοθούν σε κάποιο Υποκείμενο του διεθνούς δικαίου ικανό να δράσει επιφέροντας διεθνή αποτελέσματα. Όπως έχει σχετικά σχολιάσει ο καθηγητής James Crawford, «με το να χαρακτηρίσει κανείς τις πράξεις μιας αποσχίζουσας οντότητας παράνομες υπό το διεθνές δίκαιο, θα προσέδιδε σε αυτές το καθεστώς του Υποκειμένου του διεθνούς δικαίου». Αντιθέτως, οι δηλώσεις ανεξαρτησίας συνήθως ρυθμίζονται από το συνταγματικό δίκαιο του κράτους από το οποίο προέρχονται, το οποίο μπορεί να προβλέπει τη δυνατότητα ή μη αποχώρησης τμήματός του και της δημιουργίας νέου κράτους είτε κατόπιν συναίνεσής του είτε πιο σπάνια μετά από τη σχετική έκφραση της βούλησης του πληθυσμού που επιθυμεί να αποσχιστεί μέσω δημοψηφίσματος.

Σχετικά με τα παραπάνω ο James Crawford έχει αναφέρει τα εξής: «...Είναι αλήθεια ότι το διεθνές δίκαιο δεν απαγορεύει την απόσχιση καμιάς ομάδας εντός του κράτους... Το ζήτημα της απόσχισης αποτελεί θέμα που αφορά τη δικαιοδοσία του μητροπολιτικού κράτους..Για να απαγορεύσει το διεθνές δίκαιο συγκεκριμένα την απόσχιση, θα έπρεπε να απευθυνθεί στην αποσχίζουσα οντότητα, και γενικά δεν πράττει κάτι τέτοιο...».

¹⁷ A. Cassese, *Self – Determination of Peoples: a Legal Reappraisal*, Cambridge University Press, 1995, p. 340.

Επίσης, κατά τον Lauterpacht, « το διεθνές δίκαιο δεν καταδικάζει την επανάσταση ή την απόσχιση που στοχεύει στην κατάκτηση της ανεξαρτησίας». ¹⁸

Το παράδοξο, εντούτοις, είναι ότι μολονότι, όπως υποστηρίζεται ευρέως, η δήλωση ανεξαρτησίας δεν ρυθμίζεται από το διεθνές δίκαιο αλλά ανήκει στην εγχώρια δικαιοδοσία του κράτους, αυτή παράγει αποτελέσματα σε διεθνές επίπεδο και έχει διεθνείς συνέπειες, αφού ενδέχεται να οδηγήσει στη δημιουργία ενός νέου Υποκειμένου του διεθνούς δικαίου, στο οποίο το τελευταίο θα προσδώσει κάποια χαρακτηριστικά, και επιπλέον θα του δώσει κάποια διεθνή δικαιώματα και θα του επιβάλλει διεθνείς υποχρεώσεις.

Και μπορεί το διεθνές δίκαιο να μην ρυθμίζει τις δηλώσεις ανεξαρτησίας και την απόσχιση, όπως προαναφέρθηκε, «εισέρχεται στο παιχνίδι», όμως, κατά το στάδιο της αναγνώρισης της οντότητας από τρίτα κράτη, όπου παρέχει τα γνωστά κριτήρια του Montevideo. Έτσι, σε περίπτωση που η νέα οντότητα διαθέτει δικό της έδαφος και πληθυσμό και ασκεί αποτελεσματική εξουσία επί αυτών, και συμπληρωματικά εάν έχει τη δυνατότητα σύναψης διεθνών σχέσεων, τότε εκπληρώνει τα κριτήρια προκειμένου να τύχει αναγνώρισης από τρίτα κράτη. Το διεθνές δίκαιο, δηλαδή, αναγνωρίζει πραγματικότητες που δημιουργούνται και δεν ανατρέπονται στη συνέχεια. Ακόμα, και στην περίπτωση αυτή, ωστόσο, η ικανοποίηση των προαναφερθέντων κριτηρίων από τη νέα οντότητα δεν δεσμεύει τα τρίτα κράτη να την αναγνωρίσουν ως κράτος, ούτε, άλλωστε, η τυχόν αναγνώριση αυτή είναι συστατική, παρά μόνο δηλωτική, επιβεβαιωτική της νέας πραγματικότητας, εκτός αν υπάρχει απόφαση του Συμβουλίου Ασφαλείας που ακυρώνει τη σύσταση. Εντούτοις, γίνεται δεκτό ότι όσο πιο πολλές αναγνωρίσεις απολαμβάνει ένα νεοσύστατο «μόρφωμα – κράτος», τόσο πιο πολλές πιθανότητες έχει να σταθεί στο διεθνές σύστημα και να ορθοποδήσει μέσα σε αυτό, καθώς και να γίνει δεκτό στους διεθνείς οργανισμούς, με

¹⁸ Lauterpacht, Sir H., *Recognition in International Law*, 8 (1947), όπως αναφέρεται στο J. Crawford, *The Creation of States in International Law*, 2nd Edition, Oxford University Press: New York, 2007, p. 390.

σημαντικότερη για την εφεξής πορεία του την κτήση της ιδιότητας του μέλους του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών.

2. *Τα νομικά όρια στη δημιουργία κράτους. Παραβίαση κανόνων αναγκαστικού δικαίου (jus cogens).*

Μολονότι η δημιουργία κρατών συνιστά, όπως προεκτέθηκε, ένα πραγματικό γεγονός και η απόσχιση μια νομικά ουδέτερη πράξη, εντούτοις το διεθνές δίκαιο δεν παραμένει σιωπηλό σε περιπτώσεις στις οποίες θεμελιώδεις κανόνες του αναγκαστικού δικαίου (*jus cogens*) έχουν παραβιαστεί, κατ' εφαρμογή της αρχής «*ex injuria non oritur jus*». Δηλαδή, μια οντότητα που έχει τα «πραγματικά» χαρακτηριστικά του κράτους σύμφωνα με τα κριτήρια του Montevideo δεν δικαιούται *ipso facto* να αντιμετωπισθεί ως κράτος. Αντιθέτως, θα πρέπει να έχει προκύψει με τέτοιο τρόπο και τέτοια διαδικασία που να μην είναι ασύμβατη με βασικές αρχές του διεθνούς δικαίου. Η εν λόγω παραβίαση μπορεί να αφορά είτε στη διαδικασία, εάν λόγου χάρη είναι προϊόν της χρήσης βίας από τρίτο κράτος, όπως λ.χ. συνέβη στην περίπτωση της αυτοαποκαλούμενης «Τουρκικής Δημοκρατίας της Βόρειας Κύπρου» ή αν προέκυψε από πράξεις εθνοκάθαρσης, η οποία συνιστά έγκλημα κατά της ανθρωπότητας, είτε στα χαρακτηριστικά της νέας οντότητας (πχ η περίπτωση των Bantustans με το καθεστώς του apartheid στη Ν. Αφρική). Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι οντότητες οι οποίες μολονότι πληρούν τα προαναφερθέντα κριτήρια του Montevideo, διαθέτουν έδαφος, λαό και αποτελεσματικό και αποκλειστικό έλεγχο επ' αυτών, δεν θεωρούνται κράτη από τη διεθνή κοινότητα. Χαρακτηριστικές οι περιπτώσεις της Κατάνγκα, της Β. Κύπρου και της Ν. Ροδεσίας.

Σε παρόμοιες, λοιπόν, περιπτώσεις, το Συμβούλιο Ασφαλείας έχει το δικαίωμα να απαγορεύσει την απόσχιση κάνοντας χρήση του κυρωτικού μέτρου της συλλογικής – υποχρεωτικής μη αναγνώρισης της απόσχισης. Κρίνοντας στη βάση πολιτικών, όπως είναι γνωστό και έχει ήδη προεκτεθεί, κριτηρίων, το όργανο αυτό του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών μπορεί να καλέσει τα κράτη - μέλη του να μην αναγνωρίσουν σε

πρώτη φάση τη νέα οντότητα, έχοντας η απόφασή του αυτή χαρακτήρα *erga omnes*. Το κυρωτικό μέτρο αφορά στη νεοσύστατη οντότητα.

Σχετικά με το άνω ζήτημα, το Ανώτατο Δικαστήριο του Καναδά στην υπόθεση απόσχισης του Quebec για το εάν επιτρέπεται σε ομάδα πληθυσμού η απόσχιση, έχει αποφανθεί ότι: *«Η διεθνής αναγνώριση δεν είναι από μόνη της συστατική της κρατικής υπόστασης και, κυρίως, δεν ανάγεται στην ημερομηνία της απόσχισης για να εξυπηρετήσει αναδρομικά ως πηγή ένα "νομικό" δικαίωμα απόσχισης στην πρώτη θέση»*. Στη νομική διάσταση της δημιουργίας κράτους έχει, εξάλλου, αναφερθεί και η Επιτροπή Badinter στην περίπτωση της Γιουγκοσλαβίας το 1992, η οποία Επιτροπή, αν και αναγνώρισε ότι η δημιουργία κράτους συνιστά πραγματικό γεγονός, εντούτοις συμπλήρωσε αναφορικά με το ρόλο του διεθνούς δικαίου στην πραγματικότητα αυτή τα εξής: *«Η αναγνώριση δεν είναι προαπαιτούμενο για τη δημιουργία ενός κράτους και είναι ξεκάθαρα δηλωτική όσον αφορά στην επίδρασή της. Αντιστρόφως, μια οντότητα που είναι σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο ανίκανη να γίνει κράτος, δεν μπορεί να μετατραπεί σε κράτος από την αναγνώριση.»*

Οι παραπάνω περιορισμοί στην διακριτική ευχέρεια των κρατών να αναγνωρίζουν μια νέα υπόσταση ως κράτος, οι οποίοι πηγάζουν από την παραβίαση θεμελιωδών κανόνων της διεθνούς έννομης τάξης, από τους οποίους κανόνες ουδεμία παρέκκλιση επιτρέπεται, αποτελούν πλέον μέρος του συμβατικού, γραπτού διεθνούς δικαίου. Με τον τρόπο αυτό, η διεθνής έννομη τάξη κατέδειξε τη σημασία που ενέχει για αυτήν ο απόλυτος σεβασμός των κανόνων αυτών, καθιστώντας νομική την υποχρέωση συλλογικής μη αναγνώρισης οντοτήτων που δημιουργήθηκαν ως αποτέλεσμα παραβίασής τους. Συγκεκριμένα, στο Ψήφισμα 2625/1970 (XXV) της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών, στην πρώτη παράγραφο αυτής, προβλέπονται τα εξής: *«Τα κράτη θα απέχουν στις διεθνείς τους σχέσεις από την απειλή ή τη χρήση βίας εναντίον της εδαφικής ακεραιότητας ή της πολιτικής ανεξαρτησίας οποιουδήποτε κράτους, ή κατά οποιονδήποτε άλλο τρόπο ασυμβίβαστο με τους σκοπούς των Ηνωμένων Εθνών [...] Ουδεμία απόκτηση εδάφους η οποία είναι αποτέλεσμα απειλής η*

χρήσης βίας θα αναγνωρίζεται ως νόμιμη.» Περαιτέρω δε, στα άρθρα 40 και 41 του Σχεδίου για την «Κρατική Ευθύνη για διεθνώς παράνομες πράξεις» που υιοθέτησε η Διεθνής Επιτροπή Δικαίου (I.L.C.) το 2001¹⁹, ορίζονται τα κάτωθι:

« ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

Σοβαρές παραβιάσεις υποχρεώσεων που απορρέουν από αναγκαστικούς κανόνες του γενικού διεθνούς δικαίου

Άρθρο 40: Εφαρμογή του κεφαλαίου

1. Το παρόν κεφάλαιο εφαρμόζεται στη διεθνή ευθύνη την οποία συνεπάγεται μια σοβαρή παραβίαση εκ μέρους ενός κράτους μιας υποχρέωσης που πηγάζει από έναν αναγκαστικό κανόνα του γενικού διεθνούς δικαίου.

2. Η παραβίαση μιας τέτοιας υποχρέωσης είναι σοβαρή εφόσον περιλαμβάνει μια σοβαρή και συστηματική αποτυχία του υπεύθυνου κράτους να εκπληρώσει την υποχρέωσή του.

Άρθρο 41

[..] 2. Κανένα κράτος δεν θα αναγνωρίζει ως νόμιμη μια κατάσταση που δημιουργήθηκε από μια σοβαρή παραβίαση υπό την έννοια του άρθρου 40, ούτε να παράσχει βοήθεια ή συνδρομή στη διατήρηση αυτής της κατάστασης».

2.1 *Συστηματική και κατάφωρη παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από το κυρίαρχο κράτος. Δικαίωμα στην απόσχιση ως έσχατο μέσο;*

Σε συνέχεια της συζήτησης περί υποχρέωσης συλλογικής μη αναγνώρισης μιας οντότητας που έχει σχηματισθεί κατά παράβαση κανόνων αναγκαστικού δικαίου από τρίτα κράτη, μια νέα παράμετρος βρέθηκε στο επίκεντρο της διεθνούς νομικής σκέψης μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Η συλλογιστική είναι η εξής: Η συνεχής ανησυχία για την προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά τη φάση της γέννησης ενός νέου κράτους έλαβε αρχικά τη μορφή της υποχρέωσης συλλογικής μη

¹⁹ Draft Articles on Responsibility of States for internationally wrongful acts, adopted by the International Law Commission at its fifty-third session (2001), articles 40-41, βλ. σχετικά <http://www.unhcr.org/refworld/pdfid/3ddb8f804.pdf>

αναγνώρισης κρατών που γεννήθηκαν ως αποτέλεσμα της παραβίασης κανόνων αναγκαστικού δικαίου με εθνοκάθαρση ή με την απαγορευμένη από τον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών προσάρτηση εδάφους με τη χρήση βίας. Εάν αυτός ο συλλογισμός αντιστραφεί, μπορεί η διεθνής κοινότητα να αναγνωρίζει κράτη που δημιουργήθηκαν ως θεραπεία τελευταίας λύσης για να τερματισθούν οι «επίμονες και σοβαρές παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων» με το να επιτραπεί σε έναν καταπιεσμένο λαό να αποσχισθεί από ένα «καταχρηστικό» φιλοξενούν κράτος;²⁰

Η εν λόγω προσέγγιση, γνωστή ως «επανορθωτική απόσχιση» (remedial secession), η οποία συνιστά εφεύρημα της ακαδημαϊκής άποψης, ανήκει στην ομάδα των «κανονιστικών θεωριών», οι οποίες εστιάζουν στην προσπάθεια δικαιολόγησης ορισμένων περιπτώσεων απόσχισης και στην καταδίκη άλλων ως αδικαιολόγητων, στηριζόμενες κυρίως σε μια μείξη πολιτικών και ηθικών κριτηρίων. Η συγκεκριμένη θεωρία αποτελεί την πιο ήπια εκδοχή αυτών, η οποία τυγχάνει ενός σημαντικού εύρους αποδοχής σε διεθνές επίπεδο, ιδιαίτερα μετά την καταγραφή της στη διεθνή πρακτική μετά την επιτυχημένη απόσχιση του Μπαγκλαντές από το Πακιστάν, καθότι θέτει αυστηρότατες προϋποθέσεις προκειμένου να δικαιούται μια ομάδα να αποσχιστεί από το κράτος στο οποίο διαβιεί, η συνδρομή των οποίων καθιστά πλέον αβάσταχτη και απάνθρωπη την απαίτηση παραμονής της ομάδας στο εν λόγω κράτος. Εξ ου και η διεθνής τάξη αποδέχτηκε ότι το ένα εκατομμύριο των Bengalis θυμάτων του Πακιστανού δικτάτορα Bhutto καθιστούσε εντελώς παράλογη και αβάσιμη οποιαδήποτε απαίτηση παραμονής τους εντός του κράτους του Πακιστάν, προκειμένου να μην ανατραπεί η εδαφική ακεραιότητα του τελευταίου, και επομένως έκανε δεκτή την απόσχιση και τη δημιουργία του κράτους του Μπαγκλαντές. Ειδικότερα, η έννοια της «επανορθωτικής απόσχισης» έχει ως επίκεντρο την αντίληψη περί δικαιοσύνης και αποκατάστασης του πληθυσμού που βάλλεται από το κυρίαρχο κράτος ως προς την διασφάλιση και προάσπιση ακόμα και των πιο βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων του, όταν το κράτος μετέρχεται δυσανάλογη χρήση βίας,

²⁰ Bolton Grace, Visoka Gezim, «Recognizing Kosovo's Independence: Remedial Secession or earned Sovereignty?», SEESOX at Oxford, Occasional Paper No 11/10, October 2010

σφαγές, εθνοκάθαρση ή γενοκτονία, και πάντα ως τελευταία λύση, όταν δηλαδή δεν υπάρχουν άλλα περιθώρια ώστε να σωθεί ο θιγόμενος πληθυσμός από το κράτος - θύτη²¹.

Η συλλογιστική πίσω από αυτή τη θεώρηση συνίσταται στο ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα υπερέχουν σε σύγκριση με οποιονδήποτε άλλο κανόνα του διεθνούς δικαίου, και ότι η απαγόρευση των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας, της γενοκτονίας και συναφούς κλίμακας εγκλήματα τα οποία καθιστούν τον πολίτη ευάλωτο απέναντι σε μια στυγερή βίαιη εξουσία συνιστούν κανόνα αναγκαστικού δικαίου (*jus cogens*), άποψη που διατυπώθηκε και στην πρόσφατη απόφαση του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης περί των γερμανικών αποζημιώσεων.

Σημειώνεται, ωστόσο, ότι σύμφωνα με μια ερμηνευτική, πιο διασταλτική, άποψη της θεωρίας, το δικαίωμα απόσχισης δύναται να εφαρμοστεί και σε περιπτώσεις όπου οι μειονότητες στερούνται ουσιαστικά του δικαιώματος της εσωτερικής αυτοδιάθεσης όπως αυτό προβλέπεται από το Ψήφισμα 2625/1970 της Γενικής Συνέλευσης, με τον παντελή αποκλεισμό τους από την άσκηση της εξουσίας, με την στέρηση ετεροκαθορισμού τους, καθώς και τη μη αναγνώριση μειονοτικών δικαιωμάτων σε αυτές. Ενδεικτική της εν λόγω προσέγγισης, η οποία υιοθετήθηκε και από μια σημαντική μερίδα κρατών ενώπιον του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης με τα Υπομνήματα που κατέθεσαν για την περίπτωση του Κοσσοβού, όπως θα αναλυθεί παρακάτω, είναι αυτή του καθηγητή J. Crawford, ο οποίος χαρακτηρίζει ως μη αυτό - κυβερνώμενα (*carence de souverainete*) τα εδάφη των οποίων οι κάτοικοι αποκλείονται αυθαίρετα από οποιαδήποτε συμμετοχή στην διακυβέρνηση είτε της συγκεκριμένης περιοχής είτε του κράτους στο οποίο ανήκουν.²²

²¹ Π. Λιάκουρας, «Η προβληματική της απόσχισης υπό το φως των εξελίξεων στο Κόσσοβο», σελ. 101.

²² Βλ. James Crawford, «The creation of States in International Law», Second Edition, Clarendon Press, Oxford, p. 126-127. Επίσης, σύμφωνα με τη Rosalyn Higgins, πρώην Πρόεδρο του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης, «Η αρχή της *uti possidetis* δεν θέτει υποχρέωση στις μειονοτικές ομάδες να παραμείνουν τμήμα μιας ενότητας που τους κακομεταχειρίζεται ή στην οποία αισθάνονται μη εκπροσωπούμενοι.», βλ. παραπάνω σελ. 41.

Επιστρέφοντας, όμως, στη βασική εκδοχή της θεωρίας περί επανορθωτικής απόσχισης, η οποία αφορά σύμφωνα με τους ακαδημαϊκούς σε πολύ εξαιρετικές περιπτώσεις παραβίασης ανθρωπίνων δικαιωμάτων με αναρίθμητα θύματα και εφαρμόστηκε για πρώτη και μοναδική φορά μέχρι σήμερα στην υπόθεση του Μπαγκλαντές (με κάποιους να διατείνονται ότι για ανάλογους λόγους εφαρμόστηκε και στην περίπτωση του Κοσσόβου, άποψη που επιδέχεται έντονες αμφισβητήσεις), το ερώτημα είναι αν μπορεί να υπάρξει ως προηγούμενο. Διότι, η απόσχιση – αυτοσκοπός δεν γίνεται αποδεκτή εφόσον δεν εμπίπτει στις προϋποθέσεις που θέτει η θεωρία της «επανορθωτικής απόσχισης». Από την άλλη, ακαδημαϊκοί οι οποίοι αρνούνται τη νομιμότητα οποιασδήποτε μορφής απόσχισης, ακόμα και για ανθρωπιστικούς λόγους, δεν μπορούν, ωστόσο, να αρνηθούν την πραγματικότητα του Μπαγκλαντές, επιχειρούν να «εμφανίσουν» τη συγκεκριμένη περίπτωση ως *sui generis*, προκειμένου να μην εφαρμοστεί το συγκεκριμένο είδος απόσχισης σε ανάλογες υποθέσεις.

Το ζήτημα της «επανορθωτικής απόσχισης» έχει τεθεί, μάλιστα, υπόψη και του Ανωτάτου Δικαστηρίου του Καναδά, προκειμένου το τελευταίο να κρίνει εάν η απαίτηση της γαλλόφωνης κοινότητας του Quebec προς απόσχιση μπορεί να δικαιολογηθεί. Έκρινε, λοιπόν, το άνω Δικαστήριο ότι: «όταν ένας λαός εμποδίζεται από την ουσιαστική άσκηση του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης εσωτερικά, δικαιούται, ως ύστατη λύση, να το ασκήσει με απόσχιση»²³, καθώς και ότι «[ένα] δικαίωμα στην εξωτερική αυτοδιάθεση (το οποίο στην περίπτωση αυτή λαμβάνει δυνητικά τη μορφή του ισχυρισμού ενός δικαιώματος σε μονομερή απόσχιση) εγείρεται μόνο στις πιο εξαιρετικές περιπτώσεις, και, ακόμα και τότε, υπό προσεκτικά ορισμένες συνθήκες.»²⁴

Προκειμένου, λοιπόν, να γίνει επίκληση εφαρμογής της επανορθωτικής απόσχισης από μια ομάδα, θα πρέπει να συντρέχουν οι εξής αυστηρότατες προϋποθέσεις:

²³ Reference re Secession of Quebec, Supreme Court of Canada, 1998, para. 134.

²⁴ Reference re Secession of Quebec, Supreme Court of Canada, 1998, para. 126.

Πρώτον, η συγκεκριμένη ομάδα να αποτελεί το θύμα εσωτερικών συγκρούσεων, και όχι τον θύτη που απλώς επιδιώκει να μεταβάλει την ισορροπία προς όφελός του.

Δεύτερον, να διαπιστώνεται εκτεταμένη και συστηματική (η οποία, δηλαδή, δεν μπορεί να αποφευχθεί) παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων της και μια συστηματικά επιχειρούμενη προσπάθεια εκ μέρους του κράτους προκειμένου να εξοντώσει την υπό εξέταση ομάδα, προβαίνοντας σε δυσανάλογη χρήση βίας, εθνοκάθαρση ή γενοκτονία, για να της στερήσει τα προβλεπόμενα από το διεθνές δίκαιο ως υποχρέωση του κράτους δικαιώματα του πληθυσμού. Απαιτείται τόσο ή έκταση του κινδύνου, όσο και η διάρκεια της σύγκρουσης να είναι τέτοιες, ώστε κανένα άλλο μέτρο να μην μπορεί να τερματίσει την κατάσταση αυτή, πλην της απόσχισης. Σημειώνεται ότι οι εν λόγω πράξεις έχουν συνήθως ως αφετηρία τις διεκδικήσεις επιμέρους εθνοτικών ή εθνικών ομάδων προς εξασφάλιση περισσότερων μειονοτικών δικαιωμάτων και μεγαλύτερης συμμετοχής τους στην διακυβέρνηση, δικαιώματα δηλαδή που απορρέουν από το ευρύτερο δικαίωμα της εσωτερικής αυτοδιάθεσης, οι οποίες διεκδικήσεις αντιμετωπίζονται κατασταλτικά όταν στην άλλη πλευρά υπάρχει ένα αυταρχικό καθεστώς ή κάποιος στυγνός δικτάτορας που επιλέγει την εξόντωση έναντι της διαλλακτικότητας και της διαβούλευσης.

Τρίτον, απαιτείται να έχουν εξαντληθεί όλες οι προσπάθειες εφαρμογής κάποιας ηπιότερης λύσης κατόπιν συνεννόησης μεταξύ των αντιμαχόμενων πλευρών. Θα πρέπει δηλαδή, η απόσχιση να αντιμετωπίζεται ως το έσχατο μέσο αποκατάστασης (*ultimum refugium*). Επιπλέον, να εξετάζεται αν θα συνεισφέρει στη σταθερότητα, ή αν αντιθέτως μια θετική απόφαση υπέρ της ανεξαρτησίας θα ανοίξει νέες απαιτήσεις, τόσο στο εσωτερικό του ίδιου του κράτους από άλλες ομοειδείς εθνοτικές κοινότητες όσο και σε άλλα κράτη που περιλαμβάνουν ετερογενείς πληθυσμούς.²⁵

Ζητήματα γεννά ο χρόνος κατά τον οποίο πρέπει να πληρούνται οι παραπάνω προϋποθέσεις, προκειμένου να ενεργοποιηθεί το σχετικό δικαίωμα. Με μια πρώτη

²⁵ Βλ Π. Λιάκουρας, ό.π., σελ 102.

ματιά, το δικαίωμα απόσχισης θα πρέπει να υπάρξει κατά τη στιγμή που οι σχετικές κατάφωρες και συνεχιζόμενες παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων του πληθυσμού, οι οποίες καθιστούν την απαίτηση παραμονής του εντός του κράτους μη εφικτή, λαμβάνουν χώρα. Δεν είναι δυνατόν κάποιος πληθυσμός, ο οποίος έχει όντως υποστεί αυτή τη συμπεριφορά κάποια χρονική περίοδο, ίσως από κάποιον δικτάτορα, αλλά στη συνέχεια εκλείψουν οι λόγοι αυτοί, να έχει στη συνέχεια ες αεί το δικαίωμα απόσχισης, αφού έτσι καταλύεται ο σκοπός της, ο οποίος είναι επανορθωτικός.

Ο αντίλογος, ωστόσο, είναι ο εξής: Μια από τις προϋποθέσεις εφαρμογής της επανορθωτικής απόσχισης είναι η εξάντληση όλων των ηπιότερων και βιώσιμων λύσεων. Για να γίνει όμως όντως κάτι τέτοιο, απαιτείται χρόνος. Δεν είναι, επομένως, λογικό η πάροδος του χρόνου αυτού, ο οποίος χρησιμοποιείται (αν όντως χρησιμοποιείται) για να ικανοποιήσει τη διαδικαστική αυτή προϋπόθεση, να αφαιρεί εντέλει τη δυνατότητα αυτή.

3. Η απόσχιση στη διεθνή πρακτική

3.1. Η περίπτωση της Biafra

Η απόπειρα απόσχισης της περιοχής της Biafra από την Ανατολική Νιγηρία, της οποίας αποτελούσε τμήμα, δεν στέφθηκε με επιτυχία. Έτσι, παρά τη βιολογική εξόντωση που υπέστη η επιχειρούσα την απόσχιση φυλή Ibo, στην οποία επιβλήθηκε η «ποινή» της λιμοκτονίας μέσω του αποκλεισμού της περιοχής της Biafra απ' τον στρατό της Νιγηρίας, το πρόβλημα χαρακτηρίστηκε ως περιφερειακό και ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών περιορίστηκε στην επικύρωση της απόφασης του Οργανισμού Αφρικανικής Ενότητας, η οποία καταδίκασε ομόφωνα την απόσχιση. Καίριο ρόλο στην εν λόγω στάση της διεθνούς κοινότητας φαίνεται να είχε το κίνητρο της φυλής των Ibo προς απόσχιση, το οποίο δεν ήταν η επανόρθωση κάποιας προηγούμενης αδικίας, αλλά η επιθυμία για απόκτηση της πλήρους εξουσίας της χώρας, με αποκλεισμό των υπόλοιπων φυλών. Σύμφωνα δε με μια διαφορετική ανάγνωση, η Biafra δεν είχε υποστηρικτές, ούτε η Νιγηρία ισχυρούς αντιπάλους,

προκειμένου να εφαρμοστεί η πολιτική της «επέμβασης» από τη διεθνή κοινότητα για τον τερματισμό της ανθρωποθυσίας. Έτσι, η Ευρώπη με το πρόσχημα της μη ανάμειξης σε ένα περιφερειακό ζήτημα της αφρικανικής ηπείρου, άφησε την Αφρική να αποφασίσει στη βάση της απαρέγκλιτης αρχής της εδαφικής ακεραιότητας και της χωρίς περιορισμούς κυριαρχίας των κρατών.²⁶

3.2. *Η περίπτωση του Bangladesh*

Μοναδική περίπτωση αποδοχής μονομερούς απόσχισης από τη διεθνή κοινότητα αποτελεί η περίπτωση του Bangladesh. Μετά από την σφαγή 1 εκατ. Bengalis, των κατοίκων του Ανατολικού Πακιστάν από τις πακιστανικές αρχές και την επέμβαση της Ινδίας στο Ανατολικό Πακιστάν προκειμένου να εκδιώξει τα στρατιωτικά στρατεύματα, το Bangladesh αποκτά τον έλεγχο της περιοχής το 1972, ενώ η διεθνής αναγνώριση ακολουθεί το 1974. Η ευνοϊκή στάση του ΟΗΕ είναι εμφανής, αφού το Συμβούλιο Ασφαλείας δεν καταδίκασε την επέμβαση της Ινδίας στο εσωτερικό του Πακιστάν. Τα κριτήρια που εφαρμόστηκαν στην περίπτωση αυτή προκειμένου να δοθεί η ανεξαρτησία ήταν: η κατάφωρη παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των Bengalis του Ανατολικού Πακιστάν, οι προκληθείσες τεράστιες ανθρώπινες απώλειες, η γεωγραφική απόσταση μεταξύ Δυτικού και Ανατολικού Πακιστάν (να σημειωθεί ότι το Πακιστάν ήταν εδαφικά χωρισμένο σε Ανατολικό και Δυτικό, των οποίων η απόσταση ανερχόταν σε 1200 μίλια), η μη ύπαρξη λοιπών μειονοτήτων στο εσωτερικό του εδάφους που θα δημιουργούσαν περαιτέρω προβλήματα καθώς και η ικανότητα άσκησης αποτελεσματικής εξουσίας από το τελευταίο από τη στιγμή της μονομερούς ανακήρυξης. Θεωρήθηκε, δηλαδή, ότι στην περίπτωση αυτή εφαρμόστηκε η επανορθωτική απόσχιση (remedial secession) για την οποία έγινε λόγος παραπάνω.

²⁶ Βλ. Π. Λιάκουρας, ό.π., σελ. 137-139.

Σημειώνεται, ωστόσο, ότι ακόμα και στην περίπτωση αυτή η αποδοχή του κράτους του Μπαγκλαντές στα Ηνωμένα Έθνη έλαβε χώρα μόνο μετά την αναγνώρισή του από το Πακιστάν.

3.3. *Η περίπτωση του Κεμπέκ*

Στην περίπτωση της γαλλόφωνης επαρχίας του Κεμπέκ, το οποίο επιχείρησε να αποσχιστεί από την Ομοσπονδία του Καναδά, το Ανώτατο Καναδικό Δικαστήριο το οποίο κλήθηκε να γνωμοδοτήσει επί του θέματος στη βάση του ομοσπονδιακού συνταγματικού αλλά και του διεθνούς δικαίου, επανέλαβε ότι το δικαίωμα της εξωτερικής αυτοδιάθεσης αφορά στις εξής αποκλειστικά οριζόμενες περιπτώσεις: α) της αποαποικιοποίησης, β) λαών που διαβιούν υπό ξένο κατοχικό στρατιωτικό καθεστώς, γ) λαών που υπόκεινται σε καταπίεση από ένα ανελεύθερο καθεστώς που εμποδίζει την άσκηση της αυτοδιάθεσης, δ) λαών που αποκλείονται σκοπίμως από τη συμμετοχή στους θεσμικούς φορείς αντιπροσώπευσης της χώρας, και ε) σε περιπτώσεις όπου διαπιστώνονται συστηματικές και αυθαίρετες παρεμβάσεις που εξουδετερώνουν την άσκηση των θρησκευτικών, πολιτιστικών, γλωσσικών ή άλλων δραστηριοτήτων που συνδέονται με την ιδιαίτερη καταγωγή ή τη γλώσσα ή τη θρησκεία τμήματος του πληθυσμού. Επομένως, η προνομιούχος σε σχέση με τις υπόλοιπες επαρχία του Κεμπέκ, η οποία απολάμβανε πλήρως την εσωτερική αυτοδιάθεση, θεωρήθηκε ότι δεν μπορούσε να απομακρυνθεί νόμιμα. Το σημαντικό, ωστόσο, στην εν λόγω απόφαση, είναι ότι το Ανώτατο Καναδικό Δικαστήριο δεν στάθηκε μόνο στην αρχή της εδαφικής ακεραιότητας, αλλά εξέτασε εάν συντρέχουν οι προϋποθέσεις περί εφαρμογής της αποκαλούμενης «επανορθωτικής απόσχισης», καθώς και εάν ικανοποιούνται οι όροι του Ψηφίσματος 2625/1970 περί δημοκρατικής αντιπροσώπευσης συνδυαστικά με την προστασία των μειονοτικών δικαιωμάτων, εάν δηλαδή η συγκεκριμένη επαρχία απολάμβανε της εσωτερικής αυτοδιάθεσης, όπως αυτή προβλέπεται στα οικεία νομικά κείμενα.

3.4. Η αυτοαποκαλούμενη «Τουρκική Δημοκρατία της Βόρειας Κύπρου»

Η αυτοαποκαλούμενη από την Τουρκία «Τουρκική Δημοκρατία της Βόρειας Κύπρου», της οποίας η ανεξαρτησία κηρύχθηκε 9 χρόνια μετά από την τουρκική εισβολή, κρίθηκε από τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών ως άκυρη και ανυπόστατη. Συγκεκριμένα, το Συμβούλιο Ασφαλείας με τα 541/1983 και 550/1984 Ψηφίσματά του εξακολουθεί να αναγνωρίζει την κυριαρχία της νόμιμης Κυπριακής Δημοκρατίας σε ολόκληρη την επικράτεια του νησιού, θεωρώντας την μονομερή κήρυξη της ανεξαρτησίας νομικά άκυρη, καθότι ήταν το προϊόν της στρατιωτικής επέμβασης της Τουρκίας στα εσωτερικά τρίτου κράτους σε παραβίαση της θεμελιώδους σημασίας προβλεπόμενης στον Χάρτη αρχής της μη επέμβασης του διεθνούς δικαίου, και καλεί όλα τα μέλη των Ηνωμένων Εθνών να απέχουν από την αναγνώριση του νέου μορφώματος. Η μοναδική μέχρι και σήμερα αναγνώριση προέρχεται από την Τουρκία.

Στη περίπτωση της Κύπρου αναφέρθηκε και το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης στη γνωμοδότησή του για το Κόσσοβο, στην παράγραφο 81 της οποίας διαπιστώνει ότι η «Τουρκική Δημοκρατία της Βόρειας Κύπρου» παραμένει άκυρη και ανυπόστατη, όπως την κήρυξε το Συμβούλιο Ασφαλείας, διότι η εν λόγω απόπειρα απόσχισης αφορά σε έδαφος το οποίο έχει προέλθει από την τουρκική εισβολή του 1974, η οποία αντίκειται στον *jus cogens* κανόνα του διεθνούς δικαίου που απαγορεύει τη χρήση βίας.

3.5. Ερυθραία

Σύμφωνα με απόφαση που υιοθέτησε η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών στις 2 Δεκεμβρίου 1950, η Ερυθραία θεωρήθηκε ότι συνιστούσε αυτόνομη μονάδα σε ομοσπονδιακή σχέση με την Αιθιοπία, υπό την κυριαρχία του Αιθιοπικού Στέμματος. Εντούτοις, η ομοσπονδία καταργήθηκε το 1962 από τον αυταρχικό αυτοκράτορα Selassie ο οποίος προσάρτησε την Ερυθραία ως επαρχία της Αιθιοπίας, και έκτοτε οι κάτοικοι της πρώτης επιζητούσαν την ανεξαρτητοποίησή τους, με το επιχείρημα ότι η αποαποικιοποίηση δεν είχε επέλθει στην περιοχή τους και ότι η

βίαη προσάρτησή τους αντιτίθετο στη συμφωνηθείσα ομοσπονδιακή οργάνωση Αιγύπτου – Ερυθραίας. Έτσι, η Ερυθραία κήρυξε την ανεξαρτησία της από την Αίγυπτο το 1991 και ακολούθως, έγινε δεκτή στον Ο.Η.Ε. το 1993, με το νεοσύστατο κράτος να πετυχαίνει την εδραίωσή του και την ευρεία διεθνή του αναγνώριση.

3.6. Τσετσενία

Η εν λόγω περίπτωση παρουσιάζει αρκετές ομοιότητες με την υπόθεση του Κοσόβου, παρότι η αντιμετώπιση που της επιφυλάχθηκε ήταν εντελώς διαφορετική. Πρόκειται για μια αυτόνομη περιοχή της Ρωσικής Ομοσπονδίας η οποία κήρυξε την ανεξαρτησία της το 1991, επιτυγχάνοντας, ωστόσο, μόνο την αναγνώριση της τότε κυβέρνησης των Ταλιμπάν του Αφγανιστάν. Η διεθνής κοινότητα τάχθηκε σθεναρά κατά της απόσχισης στηριζόμενη αφενός μεν στην υποχρέωση σεβασμού της εδαφικής ακεραιότητας της Ρωσίας και αφετέρου στην μη ύπαρξη δικαιώματος των Τσετσένων στην εξωτερική αυτοδιάθεση με τα επιχειρήματα ότι δεν υφίσταντο καταπιέσεις από την κρατική εξουσία, δεν διώκονταν με στόχο τον αφανισμό τους, καθώς και δεν είχαν εξαντληθεί όλα τα ηπιότερα μέσα προκειμένου να ανευρεθεί λύση στην κρίση που είχε δημιουργηθεί. Είναι, ωστόσο, κάτι παραπάνω από εμφανές ότι μια τέτοιου τύπου διαπίστωση δεν επρόκειτο να γίνει, με τη Ρωσική Ομοσπονδία να κατέχει τη θέση ενός εκ των μονίμων μελών του Συμβουλίου Ασφαλείας του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών.

3.7. Η περίπτωση της Γιουγκοσλαβίας

Στις αρχές της δεκαετίας του '90 η διεθνής κοινότητα ήρθε για ακόμη μια φορά αντιμέτωπη με το φλέγον ζήτημα της δημιουργίας κρατών στην περίπτωση της Γιουγκοσλαβίας. Και αυτό διότι, ενώ η διάλυση της ΕΣΣΔ προέκυψε κατόπιν της συναίνεσης των σοσιαλιστικών δημοκρατιών που την απάρτιζαν, στα Βαλκάνια τα πρώην ομόσπονδα κράτη επεχείρησαν βίαια να αποσχισθούν μονομερώς από την

πρώην Γιουγκοσλαβία, δημιουργώντας έντονους τριγμούς και κινδύνους για την περιφερειακή και διεθνή ασφάλεια. Ενδιαφέρον στην περίπτωση της Γιουγκοσλαβίας παρουσιάζει η στάση της διεθνούς κοινότητας, και ιδιαίτερα της Ευρωπαϊκής Κοινότητας που κλήθηκε να δράσει «πυροσβεστικά» και να εκτονώσει την κρίση που είχε ξεσπάσει. Ενώ, λοιπόν, σε πρώτη φάση ήταν αρνητική στην οποιαδήποτε μεταβολή της εδαφικής ακεραιότητας της ομοσπονδίας, εν συνεχεία παρενέβη διαπιστώνοντας τη «διάλυση» της Γιουγκοσλαβίας και αναζητώντας τον τρόπο με τον οποίο θα καθίστατο δυνατή η ομαλή μετάβαση στα κράτη που θα προέκυπταν από την εξαφάνιση του προκάτοχου κράτους. Και η λύση δόθηκε με την προσφυγή στην χρήση της αρχής της αυτοδιάθεσης στα πλαίσια της αρχής της *uti possidetis*, κατ' αναλογία του «σχήματος» που είχε εφαρμοσθεί στην περίοδο της αποαποικιοποίησης τρεις δεκαετίες νωρίτερα. Περαιτέρω, σύμφωνα με τις οδηγίες που εξέδωσε η Ευρωπαϊκή Κοινότητα, κάθε νέο κράτος, προκειμένου να αναγνωρισθεί, όφειλε να τηρεί κάποιες προϋποθέσεις: να αποδεχθεί τον σεβασμό του κανόνα δικαίου, της δημοκρατίας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως αυτά προβλέπονται από τον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών και την Τελική Πράξη του Ελσίνκι του 1975, να αποδεχθεί τον σεβασμό για το απαραβίαστο των συνόρων και την απαγόρευση οποιασδήποτε μεταβολής με βίαια μέσα, και επιπλέον να λάβει μέριμνα για την πρόβλεψη και προστασία των δικαιωμάτων των μειονοτήτων που διαβιούν στο εσωτερικό του.

Η στάση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας στην περίπτωση της Γιουγκοσλαβίας αποτέλεσε αντικείμενο έντονης κριτικής από τους διεθνολόγους. Οι επικριτές της σημειώνουν ότι στην ουσία επρόκειτο για σειρά μονομερών αποσχίσεων των πρώην ομόσπονδων κρατών, οι οποίες, από τη στιγμή που η αρχή της αυτοδιάθεσης με την έννοια της ανεξαρτησίας είχε ολοκληρωθεί με το πέρας της αποαποικιοποίησης, έπρεπε να καταδικασθούν από τη διεθνή κοινότητα. Για αυτούς, η διαπίστωση της «διάλυσης» δεν αποτελεί παρά ένα τέχνασμα, προκειμένου να διευκολυνθεί η μετάβαση στη νέα πραγματικότητα, χωρίς, όμως, να θεωρηθεί η περίπτωση αυτή ως

«προηγούμενο» νομιμότητας στο κεφάλαιο των αποσχίσεων. Και όντως, η ΕΚ στην περίπτωση αυτή φαίνεται πως ακολούθησε την θεωρία σύμφωνα με την οποία η δημιουργία κράτους συνιστά ένα «πραγματικό γεγονός», το οποίο προηγείται του δικαίου και δεν αναγνωρίζεται από αυτό, παρά μόνο όταν η σύστασή του έχει ήδη ολοκληρωθεί. Εξάλλου, η σύλληψη της ιδέας της «διάλυσης» εξυπηρετούσε και άλλες πολιτικές σκοπιμότητες, και κυρίως την βούληση της διεθνούς κοινότητας να μην θεωρηθεί η Σερβία ως διάδοχος της πρώην Γιουγκοσλαβίας, αλλά να αντιμετωπισθεί ισότιμα με τις υπόλοιπες οντότητες και να υποχρεωθεί και αυτή να αιτηθεί την αναγνώρισή της και την ένταξή της στον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών.²⁷

²⁷ Πέτρος Λιάκουρας, Η διάλυση της πρώην Γιουγκοσλαβίας και η ανάδυση των νέων κρατών στο διεθνές δίκαιο, Μετά το «τέλος» της Ιστορίας, εκδόσεις Σιδέρη, 2012

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

Η ΓΝΩΜΟΔΟΤΗΣΗ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ ΤΗΣ ΧΑΓΗΣ ΓΙΑ ΤΗ ΜΟΝΟΜΕΡΗ ΔΗΛΩΣΗ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΣ ΤΟΥ ΚΟΣΣΟΒΟΥ

Εισαγωγή

Το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης έκρινε ομόφωνα ότι έχει δικαιοδοσία να απαντήσει στο ερώτημα που του υπέβαλε η Γενική Συνέλευση σχετικά με το εάν η μονομερής δήλωση ανεξαρτησίας από τους Προσωρινούς Θεσμούς Αυτό-κυβέρνησης του Κοσσόβου είναι συμβατή με το διεθνές δίκαιο. Περαιτέρω δε, με πλειοψηφία 9 έναντι 5 εκ των μελών του έκρινε ότι πρέπει να κάνει θετική χρήση της διακριτικής του ευχέρειας προκειμένου να δοθεί απάντηση στο υποβληθέν ερώτημα.

Εισήλθε λοιπόν στην ουσία, και έκρινε με πλειοψηφία 10 έναντι 4 εκ των μελών του, και συγκεκριμένα των Δικαστών Tomka, Koroma, Bennouna και Skotnikov, ότι η μονομερής δήλωση της ανεξαρτησίας του Κοσσόβου δεν παραβίασε κάποιον κανόνα του διεθνούς δικαίου, για τους λόγους που εκτίθενται αναλυτικά παρακάτω.

1.- Τι δεν έκρινε το Διεθνές Δικαστήριο – «Δικαστικός αυτοπεριορισμός»

Το Δικαστήριο βρέθηκε για πρώτη φορά στην ιστορία του αντιμέτωπο με το ακανθώδες ζήτημα της απόσχισης εκτός του (απο)αποικιακού πλαισίου. Η γνωμοδότηση που εξέδωσε απαντά και δίνει σημαντικές νέες παραμέτρους σε ζητήματα του διεθνούς δικαίου που μέχρι σήμερα δεν είχαν αποσαφηνισθεί, το Δικαστήριο απέφυγε, ωστόσο, να απαντήσει σε πολλά άλλα συναφή και θεμελιώδη για το διεθνές δίκαιο θέματα, επωφελούμενο του εξαιρετικά «στενού» ερωτήματος που του υπέβαλε η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών. Στην ουσία, πρόκειται για το ερώτημα που υπέβαλε η Σερβία στη Γενική Συνέλευση, η οποία και επεδίωξε να είναι «στενό» το ερώτημα στην προσπάθειά της αφενός να πετύχει την υποστήριξη

της Γενικής Συνέλευσης και να ψηφίσει υπέρ της παραπομπής του στο Διεθνές Δικαστήριο και αφετέρου να περιορίσει τις συνέπειες μιας πιθανούς αρνητικής τοποθέτησης του Δικαστηρίου.

Το Διεθνές Δικαστήριο απεφάνθη, λοιπόν, ότι δεν ερωτάται για τις τυχόν έννομες συνέπειες της μονομερούς κήρυξης της ανεξαρτησίας, ούτε για το κατά πόσον το Κόσσοβο έχει αποκτήσει κρατική υπόσταση, ούτε για την εγκυρότητα ή μη ή και για τις έννομες συνέπειες της αναγνώρισής του από τρίτα κράτη. Περαιτέρω, δεν ερωτάται εάν το διεθνές δίκαιο δίνει το δικαίωμα στο Κόσσοβο να κηρύξει μονομερώς την ανεξαρτησία του, ούτε *a fortiori* εάν το διεθνές δίκαιο δίνει το δικαίωμα σε οντότητες ευρισκόμενες στο εσωτερικό κάποιου κράτους να αποσχισθούν μονομερώς από αυτό.²⁸ Και, όπως έκρινε στην παρούσα περίπτωση, δεν υφίσταται ανάγκη μετασχηματισμού του υποβληθέντος ερωτήματος από το Δικαστήριο προκειμένου να απαντήσει στα προαναφερθέντα ζητήματα, κάνοντας έτσι χρήση του αποκαλούμενου «δικαστικού αυτοπεριορισμού» (“judicial self-restraint”).²⁹ Ούτε, άλλωστε, έδωσε το Δικαστήριο απάντηση στο κατά πόσο επιτρέπεται η εν λόγω ενέργεια των Κοσσοβάρων έστω και ως «επανορθωτική απόσχιση» - ζήτημα που είχαν θέσει ενώπιόν του αρκετά από τα κράτη με τα υπομνήματα και τις παρατηρήσεις που κατέθεσαν, καθώς και τι συνιστά η εξαίρεση αυτή για την περίπτωση του Κοσσόβου.

Αυτή ακριβώς την στενή προσέγγιση του Δικαστηρίου σχολίασε ο Δικαστής Sepulveda – Amor στην Χωριστή Γνώμη που εξέδωσε, σύμφωνα με την οποία θα έπρεπε να εξετασθούν με αφορμή την υπόθεση του Κοσσόβου ζητήματα όπως το πλαίσιο του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης, η έκταση των εξουσιών του Συμβουλίου

²⁸ Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, Advisory Opinion, I.C.J. Rep. [2010], para. 51, 56.

²⁹ Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, Advisory Opinion, I.C.J. Rep. [2010], παρ. 51. Εντούτοις, το Δικαστήριο «μετασχημάτισε» το ερώτημα όσον αφορά στην ταυτότητα των συντακτών της μονομερούς δήλωσης ανεξαρτησίας, το οποίο όμως δεν αφορά στο εύρος της ερώτησης που του υποβλήθηκε, αλλά στα πραγματικά γεγονότα της υπόθεσης όπως είχαν διαπιστωθεί από τη Γενική Συνέλευση που υιοθέτησε το ερώτημα, από τα οποία το Δικαστήριο θεώρησε ότι δεν δεσμεύεται.

Ασφαλείας σε σχέση με την αρχή της εδαφικής ακεραιότητας, το αποτέλεσμα της αναγνώρισης ή μη ενός κράτους, καθώς και το ζήτημα της «επανορθωτικής απόσχισης».³⁰ Επίσης, και ο Δικαστής Yusuf έκρινε ως στενή και περιοριστική την θέση του Δικαστηρίου ότι ερωτάται μόνο για το εάν το εφαρμοστέο διεθνές δίκαιο απαγορεύει ή όχι τη δήλωση ανεξαρτησίας που εκδόθηκε στη συγκεκριμένη περίπτωση. Γι' αυτόν, το Δικαστήριο ερωτήθηκε εάν η διαδικασία με την οποία ο λαός του Κοσσόβου επεδίωξε να εγκαθιδρυθεί το δικό του κράτος εμπειρείχε μια παραβίαση του διεθνούς δικαίου, ή εάν η διαδικασία αυτή θα μπορούσε να θεωρηθεί συμβατή με το διεθνές δίκαιο από την άποψη της πιθανής ύπαρξης ενός θετικού δικαιώματος του λαού του Κοσσόβου με δεδομένες τις συνθήκες που δημιουργήθηκαν στο συγκεκριμένο έδαφος.³¹

Η συσταλτική ερμηνεία του ερωτήματος της Γενικής Συνέλευσης από το Δικαστήριο δέχθηκε έντονη κριτική και από τη διεθνή ακαδημαϊκή κοινότητα, αφού η τοποθέτησή του σε ζητήματα του διεθνούς δικαίου εξαιρετικά σημαντικά και περίπλοκα ήταν επιθυμητή και για αρκετούς επιβεβλημένη, στα οποία, ωστόσο, το Δικαστήριο επιμελώς απέφυγε να δώσει απαντήσεις αντιπαρερχόμενο διάφορους νομικούς «σκοπέλους». Βέβαια, υφίσταται και ο αντίλογος, σύμφωνα με τον οποίο εάν το Δικαστήριο επέλεγε μια διασταλτική ερμηνεία του υποβληθέντος σε αυτό ερωτήματος, δίνοντας ακολούθως απαντήσεις σε μια ευρεία γκάμα αλληλένδετων και περίπλοκων ζητημάτων, θα «κατηγορείτο» για «δικαστικό ακτιβισμό» (“judicial activism”), στον οποίο πάντα ελλοχεύει ο κίνδυνος οι δικαστές να προβαίνουν σε ενέργειες και αποφάσεις που μπορούν να εξισωθούν με ένα “*pouvoir de legiferer*”.

32

³⁰ Separate Opinion of Judge Sepulveda – Amor, p. 7, para. 35.

³¹ Separate Opinion of Judge Yusuf, p. 1, para. 2.

³² Μερκούρης Παναγιώτης, «Η γνωμοδότηση του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης για το Κόσσοβο: “Here be Dragons” – Thanks, but no thanks!», σελ. 6.

2.- Τι έκρινε το Δικαστήριο – Η ουσία της Γνωμοδότησης

Αντιθέτως, αυτό που επισημαίνει το Δικαστήριο είναι ότι είναι δυνατόν μια συγκεκριμένη πράξη – όπως η μονομερής κήρυξη ανεξαρτησίας – να μην παραβιάζει το διεθνές δίκαιο, χωρίς ταυτόχρονα να αποτελεί απαραίτητα την άσκηση δικαιώματος που παρέχει το διεθνές δίκαιο. Κατέφυγε στην, αναχρονιστική για πολλούς, αντίληψη της αρχής Lotus, σύμφωνα με την οποία τα υποκείμενα του διεθνούς δικαίου δύνανται να πράττουν οτιδήποτε δεν απαγορεύεται από το συμβατικό ή εθμικό διεθνές δίκαιο, αντίληψη η οποία δέχθηκε σφοδρή κριτική ακόμα και από τους ίδιους τους δικαστές της σύνθεσης του Δικαστηρίου, οι οποίοι εξέδωσαν αποκλίνουσες και χωριστές γνώμες προκειμένου να εκφράσουν τις αντιρρήσεις τους για τον τρόπο προσέγγισης του ζητήματος που επέλεξε το Δικαστήριο, όπως θα αναλυθεί παρακάτω.

Εν συνεχεία, το Δικαστήριο εξετάζει εάν η πράξη της μονομερούς δήλωσης ανεξαρτησίας του Κοσόβου παραβιάζει κάποιον κανόνα του διεθνούς δικαίου σε δύο επίπεδα: Πρώτον, εάν παραβιάζεται κάποιος κανόνας του γενικού διεθνούς δικαίου και δεύτερον, αν παραβιάζεται η Απόφαση 1244 του Συμβουλίου Ασφαλείας με την οποία το Κόσσοβο τέθηκε σε καθεστώς διεθνούς διοίκησης ή το Κανονιστικό Πλαίσιο (Constitutional Framework) το οποίο δημιουργήθηκε στα πλαίσια της προαναφερθείσας Απόφασης 1244.

I. Η Δήλωση ανεξαρτησίας υπό το πρίσμα του γενικού διεθνούς δικαίου

Το Διεθνές Δικαστήριο ξεκινά τη διερεύνηση του εάν στην προκειμένη περίπτωση υπήρξε παραβίαση κανόνα του διεθνούς δικαίου από το πεδίο του γενικού διεθνούς δικαίου, για να καταλήξει σε αρνητική απάντηση, και εν συνεχεία προχωρά στη διερεύνηση του θέματος και υπό το πρίσμα του ειδικού διεθνούς δικαίου (*lex specialis*) που τυγχάνει εφαρμογής στην υπό κρίση περίπτωση, δηλαδή την Απόφαση 1244 του Συμβουλίου Ασφαλείας.

Ο Δικαστής Bennouna διαφωνεί, ωστόσο, με την πλειοψηφούσα άποψη του Δικαστηρίου να ξεκινήσει την διερεύνηση της παραβίασης τυχόν κανόνα του διεθνούς δικαίου από το γενικό διεθνές δίκαιο, υποστηρίζοντας ότι όφειλε κατ' αρχάς το Δικαστήριο να εφαρμόσει το *lex specialis*, που εν προκειμένω είναι η απόφαση 1244 του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών. Επομένως, κατά τη γνώμη αυτή, το συμπέρασμα του Δικαστηρίου ότι το γενικό διεθνές δίκαιο δεν περιέχει εφαρμοστέα απαγόρευση της δήλωσης ανεξαρτησίας αποτελεί «σοφισμό», αφού ξεκινάει από τη θέση ότι ό,τι ισχύει για το σύνολο ισχύει και για το μέρος.³³

Το Δικαστήριο έκρινε, λοιπόν, ότι στην περίπτωση του Κοσόβου δεν υπήρξε καμία παραβίαση κανόνα του γενικού διεθνούς δικαίου για τους εξής λόγους: Πρώτον, οι δηλώσεις ανεξαρτησίας δεν απαγορεύονται από το διεθνές δίκαιο. Δεύτερον, η αρχή της εδαφικής ακεραιότητας αφορά μόνο στις σχέσεις μεταξύ κρατών. Και τρίτον, η καταδίκη, σε ορισμένες περιπτώσεις, των δηλώσεων ανεξαρτησίας από το Συμβούλιο Ασφαλείας οφείλεται στο γεγονός ότι με αυτές παραβιάστηκαν κανόνες αναγκαστικού δικαίου (*jus cogens*), κάτι που δεν συνέβη, σύμφωνα με το Δικαστήριο, στην προκείμενη περίπτωση.

A. Οι δηλώσεις ανεξαρτησίας δεν απαγορεύονται από το διεθνές δίκαιο

Σύμφωνα με την άποψη του Δικαστηρίου, η πρακτική των κρατών κατά τον 18^ο και 19^ο αιώνα, καθώς και στις αρχές του 20^{ου} απέναντι στις δηλώσεις ανεξαρτησίας, δεν δείχνει την ύπαρξη κάποιας απαγόρευσης από το διεθνές δίκαιο. Και κατά το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα, όμως, οπότε και αναπτύχθηκε η αρχή της αυτοδιάθεσης και πολλά κράτη αναδύθηκαν βάσει αυτής, υπήρξαν και δηλώσεις ανεξαρτησίας εκτός του πλαισίου αυτού, όπου η πρακτική των κρατών και πάλι δεν καταδεικνύει την ύπαρξη κάποιας απαγόρευσης.³⁴

³³ Dissenting Opinion of Judge Bennouna, p.7-8, para. 38-40.

³⁴ Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, Advisory Opinion, I.C.J. Rep. [2010],p. 29, para. 79.

Σύμφωνα μάλιστα με τον Δικαστή Yusuf, η δήλωση ανεξαρτησίας δεν ρυθμίζεται *per se* από το διεθνές δίκαιο. Είναι η αξίωση προς τη δημιουργία ενός νέου κράτους που εκφράζεται μέσω της δήλωσης ανεξαρτησίας που ενδιαφέρει το διεθνές δίκαιο. Εάν αυτή εκπληρώνει τις προϋποθέσεις που θέτει το διεθνές δίκαιο, ιδιαίτερα σε καταστάσεις αποαποικιοποίησης ή λαών που υπόκεινται σε ξένη υποδούλωση, κυριαρχία και εκμετάλλευση, το δίκαιο μπορεί να την ενθαρρύνει. Αντιθέτως, σε περίπτωση που παραβιάζει το διεθνές δίκαιο, το τελευταίο μπορεί να αποθαρρύνει ή ακόμα και να κηρύξει παράνομο το νεοσυσταθέν κράτος, όπως συνέβη στις περιπτώσεις της Ν. Ροδεσίας και της Κατάνγκα κατά τη δεκαετία του 1960.³⁵

Αντίθετη επί του ζητήματος αυτού είναι η άποψη του Δικαστή Skotnikov, ο οποίος θεωρεί ότι η θέση του Δικαστηρίου ότι το διεθνές δίκαιο δεν εμπεριέχει κάποια απαγόρευση των δηλώσεων ανεξαρτησίας είναι *«μια παραπλανητική δήλωση η οποία ενδέχεται, δυστυχώς, να επιφέρει ένα εμπρηστικό αποτέλεσμα»*.³⁶ Και δικαιολογεί την άποψή του αυτή, λέγοντας ότι το γενικό διεθνές δίκαιο δεν απευθύνει την έκδοση δηλώσεων ανεξαρτησίας, διότι αυτές δεν δημιουργούν ή κατασκευάζουν κράτη υπό το διεθνές δίκαιο. Δεν είναι η έκδοση τέτοιων δηλώσεων που ικανοποιεί τις πραγματικές προϋποθέσεις υπό το διεθνές δίκαιο για την επίτευξη κρατικής υπόστασης ή την αναγνώριση από τρίτα κράτη. Κατ' αυτόν, επειδή το Δικαστήριο δεν έχει ερωτηθεί για το εάν το Κόσσοβο έχει αποκτήσει κρατική υπόσταση, αλλά για το «στενό και συγκεκριμένο ερώτημα» που έχει προεκτεθεί, θα έπρεπε να απαντήσει βάσει του *lex specialis* που δημιουργήθηκε από την απόφαση 1244 του Συμβουλίου Ασφαλείας.

Επικριτικός όσον αφορά τη μέθοδο που επέλεξε το Δικαστήριο προκειμένου να τοποθετηθεί στο συγκεκριμένο ζήτημα εμφανίζεται και ο Δικαστής Simma, ο οποίος στη Δήλωση που εξέδωσε σχολιάζει ότι το Δικαστήριο προσέφυγε στην αναχρονιστική αρχή του Lotus, η οποία κατείχε δεσπόζουσα θέση στον θετικισμό του

³⁵ Separate Opinion of Judge Yusuf, p. 2, para. 5.

³⁶ Dissenting Opinion of Judge Skotnikov, p. 5-6, para. 17.

19^{ου} αιώνα, και υπαγόρευε ότι η απουσία απαγορευτικού κανόνα ισοδυναμεί με την ύπαρξη επιτρεπτικού κανόνα του δικαίου. Αναλόγως, το Δικαστήριο έκρινε στην προκειμένη περίπτωση ότι ελλείπει απαγορευτικού κανόνα του διεθνούς δικαίου σε σχέση με τις μονομερείς δηλώσεις ανεξαρτησίας, η πράξη αυτή είναι *ipso facto* σε αρμονία με το διεθνές δίκαιο. Ο Δικαστής Simma θεωρεί, λοιπόν, ότι εάν το Δικαστήριο απομακρυνόταν από την αρχή του Lotus, θα μπορούσε να διαπιστώσει εάν το διεθνές δίκαιο ενδέχεται να είναι σκοπίμως ουδέτερο ή σιωπηρό σε κάποιο ζήτημα, και αν επιτρέπει την ιδέα της *ανεκτικότητας*, η οποία ξεφεύγει από τη δυαδική κατανόηση της άδειας/απαγόρευσης και επιτρέπει μια «γκάμα» μη απαγορευμένων επιλογών. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, η ουδετερότητα του διεθνούς δικαίου σε κάποιο σημείο απλά σημαίνει ότι υφίστανται «περιοχές» τις οποίες το διεθνές δίκαιο δεν έχει ακόμα ρυθμίσει, ή ότι δεν θα ρυθμίσει ποτέ.³⁷

Η παραπάνω θέση του Δικαστηρίου, ότι η δήλωση ανεξαρτησίας δεν παραβίασε το διεθνές δίκαιο διότι οι δηλώσεις ανεξαρτησίας δεν απαγορεύονται από αυτό, δέχθηκε έντονη κριτική και για έναν ακόμα λόγο: ενώ το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι όντως οι δηλώσεις ανεξαρτησίας δεν απαγορεύονται από το διεθνές δίκαιο, θέση που υιοθετήθηκε και από την πλειοψηφία των υπομνημάτων των κρατών, εντούτοις δεν αναφέρθηκε στην πρακτική της διεθνούς κοινότητας των κρατών, η οποία έχει διαχρονικά επιδειξει μια αποστροφή, αν όχι αρνητική στάση ως προς τις δηλώσεις ανεξαρτησίας με τις οποίες επιδιώκεται η απόσχιση τμήματος εδάφους κυρίαρχου κράτους. Περαιτέρω, μερίδα ακαδημαϊκών διατύπωσε μια ακόμα εύλογη απορία: το Δικαστήριο εξέτασε τη συμβατότητα με το διεθνές δίκαιο της υιοθέτησης της δήλωσης από τον συντάκτη της ή τη συμβατότητα με το διεθνές δίκαιο της δήλωσης καθεαυτής; Ανάλογα με την απάντηση στο παραπάνω ερώτημα, προκύπτει ζήτημα ευθύνης ή μη των υιοθετούντων τη δήλωση ανεξαρτησίας ή ζήτημα εγκυρότητας της

³⁷ Βλ. Declaration of Judge Simma.

ίδιας της δήλωσης ανεξαρτησίας, αντίστοιχα.³⁸ Πρόκειται, δηλαδή, για δύο διαφορετικά ερωτήματα τα οποία χρήζουν διαφορετικών απαντήσεων.

B. Η αρχή της εδαφικής ακεραιότητας αφορά μόνο στις σχέσεις μεταξύ κρατών

Σημαντικότερη απόκλιση στην μέχρι πρότινος θεώρηση περί της έννοιας και του πεδίου εφαρμογής του ακρογωνιαίου λίθου του διεθνούς συστήματος, της αρχής της εδαφικής ακεραιότητας, εισήγαγε το Διεθνές Δικαστήριο με την εξεταζόμενη γνωμοδότησή του, υποστηρίζοντας ότι η απαγόρευση των μονομερών δηλώσεων ανεξαρτησίας δεν είναι σύμφυτη με την αρχή της εδαφικής ακεραιότητας. Κι αυτό διότι η υποχρέωση σεβασμού της εδαφικής ακεραιότητας αφορά μόνο στις σχέσεις μεταξύ κρατών, όπως προκύπτει από το άρθρο 2 παρ. 4 του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, από το Ψήφισμα 2625 (XXV) της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών, αλλά και από την Τελική Πράξη του Ελσίνκι, και, αντιθέτως, δεν πρόκειται για υποχρέωση που βαρύνει τις οντότητες και ομάδες που διαβιούν στο εσωτερικό των κρατών. Πρόκειται, ίσως, για το πιο «απρόσμενο» κομμάτι της εν λόγω γνωμοδότησης του Δικαστηρίου, η οποία μετέβαλε άρδην την αντίληψη περί της υποχρέωσης σεβασμού της εδαφικής ακεραιότητας των κρατών και του άμεσα συσχετιζόμενου με αυτή ζητήματος της απόσχισης.

Ως προς το πεδίο εφαρμογής της αρχής της εδαφικής ακεραιότητας, δηλαδή, το Δικαστήριο ακολούθησε την άποψη που εκφράστηκε από αρκετά κράτη μέσω των Υπομνημάτων που κατέθεσαν, και αποτυπώνεται χαρακτηριστικά σε αυτό της Γαλλίας: η απόσχιση, η οποία κατ' αρχάς αμφισβητεί την εδαφική ακεραιότητα του προκάτοχου κράτους, εντούτοις δεν αποτελεί παραβίαση του διεθνούς δικαίου για τον λόγο ότι στο πλαίσιο του τελευταίου η υποχρέωση σεβασμού της εδαφικής ακεραιότητας δεν αφορά στις σχέσεις μεταξύ του κράτους και του πληθυσμού αυτού, αλλά μόνο στις σχέσεις μεταξύ των κρατών. Κατά τη συγκεκριμένη άποψη, δηλαδή, το διεθνές δίκαιο διακρίνει μεταξύ της περίπτωσης μεταβολής εδάφους λόγω

³⁸ Jean d' Aspremont, "The creation of States before the International Court of Justice: Which (Il)legality?", www.haguejusticeportal.net

παράνομης προσάρτησής του από έτερο κράτος, την οποία και απαγορεύει, και της περίπτωσης μεταβολής εδάφους λόγω απόσχισης τμήματός του εκ μέρους του πληθυσμού του, πράξη που ούτε ενθαρρύνει ούτε απαγορεύει.³⁹ Με άλλα λόγια, όπως διαπιστώνει το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης, η αρχή της εδαφικής ακεραιότητας δεν εμποδίζει νέες οντότητες να αναζητούν τη δημιουργία νέου κράτους ή να δημιουργούν στην πράξη νέο κράτος στο έδαφος του προϋφιστάμενου κράτους, όπως παρουσιάζεται στο Υπόμνημα των Η.Π.Α.⁴⁰

Αντιθέτως, δεν έγιναν δεκτές οι θέσεις κρατών όπως της Κύπρου και της Ρουμανίας, για τις οποίες η υποχρέωση σεβασμού της εδαφικής ακεραιότητας των κρατών συνιστά μια *erga omnes* υποχρέωση, από την οποία δεν χωρούν εξαιρέσεις. Σημειώνει χαρακτηριστικά η Ρουμανία ότι εκ του γεγονότος ότι η εφαρμογή του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης δεν πρέπει για κανέναν λόγο να υπονομεύει την εδαφική ακεραιότητα των κρατών, αλλά ότι η πρώτη πρέπει να ασκείται πάντα μέσα στα πλαίσια του σεβασμού της δεύτερης, συνάγεται ότι η υποχρέωση σεβασμού της εδαφικής ακεραιότητας δεν αφορά μόνο στα υπόλοιπα κράτη, αλλά και στις οντότητες που διαβιούν στο εσωτερικό αυτών.⁴¹ Ομοίως, η Κύπρος υποστήριξε ενώπιον του Διεθνούς Δικαστηρίου ότι οι κανόνες και οι αρχές που αφορούν στην εδαφική ακεραιότητα δεν έχουν εφαρμογή μόνο στις διακρατικές σχέσεις, αλλά και στο εσωτερικό των κρατών, και συγκεκριμένα σε οντότητες που αποζητούν την απόσχιση. Μάλιστα ανατρέχει στο υπόμνημά της στην ιστορία του αγώνα για την αυτοδιάθεση η οποία, σύμφωνα με την ίδια, δείχνει ότι το διεθνές δίκαιο δίνει δικαιώματα και επιβάλλει υποχρεώσεις και σε εθνικά και απελευθερωτικά κινήματα και σε μη αυτό-κυβερνώμενα εδάφη, με τα ψηφίσματα του Συμβουλίου Ασφαλείας

³⁹ Βλ. σχετικά Statement of the Federal Republic of Germany, April 2009, p.30, Written Statement by the Swiss Confederation, 25 May 2009, p.14, Written Comments of the United Kingdom, 15 July 2009, Section 3, para. 2, p.19, Written Statement of the Czech Republic, April 2009, p.7, Written Statement by the French Republic.

⁴⁰ Written Statement of the United States of America, 17 April 2009, p.69.

⁴¹ Written Statement of Romania, 14 April 2009, p.29, para. 97-98

να είναι γεμάτα από αναφορές σε υποχρεώσεις μη κρατικών οντοτήτων (πχ. Ν. Ροδεσία, Σομαλία, πρώην Γιουγκοσλαβία κλπ).⁴²

Ενδεικτική της προσέγγισης αυτής είναι και η άποψη της Ισπανίας, όπως την εξέφρασε ενώπιον του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης. Για την Ισπανία, η διάκριση της εφαρμογής της εδαφικής ακεραιότητας σε σχέση με τα τρίτα κράτη αφενός και τις εγχώριες οντότητες που δρουν στο εσωτερικό του κράτους αφετέρου, δε λαμβάνει υπόψη ούτε την ενδοκρατική πραγματικότητα ούτε τη διεθνή πρακτική. Περαιτέρω δε, οι ενέργειες των εγχώριων δρώντων μπορούν να επηρεάσουν τη διεθνή νομική προσωπικότητα του κράτους και πιθανόν να εμπεριέχουν παραβίαση υποχρεώσεων *erga omnes*, αλλά και να προκαλέσουν ακολούθως άλλες ενέργειες υποκειμένων του διεθνούς δικαίου και κυρίως κρατών, έχουν δηλαδή συνέπειες σε διεθνές επίπεδο.⁴³ Επίσης, όσον αφορά στο συγκεκριμένο ζήτημα, ενδεικτική της μειωηφούσας ανάμεσα στα κατατεθέντα υπομνήματα ενώπιον του Διεθνούς Δικαστηρίου γνώμης, είναι και αυτή που εκφράζει η Αργεντινή, σύμφωνα με την οποία στο σύγχρονο διεθνές δίκαιο ο σεβασμός της εδαφικής ακεραιότητας των κρατών δεν αφορά μόνο τα ίδια τα κράτη και τους διεθνείς οργανισμούς, αλλά και «διεθνείς παίκτες», κυρίως αυτούς που εμπλέκονται σε εσωτερικές διαμάχες που απειλούν τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια.

Αντίθετη με την πλειοψηφία του Δικαστηρίου είναι και η θέση του Δικαστή Koroma, ο οποίος στη Χωριστή Γνώμη του τόνισε ότι τόσο το άρθρο 2 παρ. 4 του Χάρτη, όσο και το Ψήφισμα 2625 (XXV) δεν αφήνουν αμφιβολία ότι οι αρχές της κυριαρχίας και του σεβασμού της εδαφικής ακεραιότητας των κρατών υπερισχύουν την αρχή της αυτοδιάθεσης, με αποτέλεσμα να μην επιτρέπεται ο διαμελισμός υφιστάμενου κράτους χωρίς τη συγκατάθεσή του.⁴⁴ Ούτε το Συμβούλιο Ασφαλείας ούτε οι Προσωρινοί Θεσμοί Αυτοδιοίκησης έχουν το δικαίωμα να διαμελίσουν, όπως

⁴² Written Statement commenting on other Written Statements by the Republic of Cyprus, July 2009, p.8, para. 18.

⁴³ Written Comments of the Kingdom of Spain, July 2009, pp. 3-4, para. 4.

⁴⁴ Dissenting Opinion of Judge Koroma, p. 7, para. 22.

χαρακτηριστικά αναφέρει, την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας (και ήδη σήμερα Σερβία, μετά την αποχώρηση του Μαυροβουνίου το 2006).

Ως προς το τελευταίο αυτό σημείο μάλιστα, της μη ύπαρξης δικαιώματος του Συμβουλίου Ασφαλείας να επέμβει προς το σκοπό του διαμελισμού κυρίαρχου κράτους που εξέφρασε ο Δικαστής Kogoma, υπάρχει πλήρης ταύτιση με τις απόψεις που εξέφρασαν κράτη όπως η Ισπανία και η Κύπρος ενώπιον του Διεθνούς Δικαστηρίου. Ειδικότερα, η Κύπρος θεωρεί ότι «*Τα Ηνωμένα Έθνη δεν έχουν νομική εξουσία να αφαιρέσουν ή να περιορίσουν την κυριαρχία οποιουδήποτε κράτους στο έδαφός του.*»⁴⁵ Ομοίως, κατά την άποψη της Ισπανίας, η εφαρμοσιμότητα και η δεσμευτική ισχύς της αρχής της κυριαρχίας και της εδαφικής ακεραιότητας δεν δύναται να παραβλεφθεί επειδή το Συμβούλιο Ασφαλείας αποφάσισε να εγκαθιδρύσει ένα καθεστώς διεθνούς διοίκησης σε κάποια περιοχή κυρίαρχου κράτους, ως αποτέλεσμα και ως κύρωση σε απάντηση σοβαρών γεγονότων που έλαβαν χώρα σε αυτή.⁴⁶

Γ. Το Συμβούλιο Ασφαλείας καταδικάζει δηλώσεις ανεξαρτησίας που παραβιάζουν κανόνες αναγκαστικού δικαίου (jus cogens)

Τέλος, το Δικαστήριο απεφάνθη ότι η ύπαρξη σε ορισμένες περιπτώσεις αποφάσεων του Συμβουλίου Ασφαλείας με τις οποίες καταδικάζονται συγκεκριμένες δηλώσεις ανεξαρτησίας (όπως Ν. Ροδεσία, Β. Κύπρος, Republika Srpska) έχουν εξαιρετικό χαρακτήρα: η «παρανομία» στις περιπτώσεις αυτές δεν πηγάζει από τον μονομερή χαρακτήρα τους, αλλά από την παραβίαση κανόνων που αποτελούν *jus cogens*. Εξ ου και στην Χωριστή Γνώμη του ο Δικαστής Bennouna, αναφέρεται σε «*fait accompli στη δημιουργία του Κοσόβου ως ανεξάρτητης οντότητας, η οποία αντανakλάται στην αυξανόμενη de facto περιθωριοποίηση της παρουσίας και διοίκησης των Ηνωμένων*

⁴⁵ Written Statement submitted by the Republic of Cyprus, 17 April 2009, p. 25, para. 100.

⁴⁶ Written Statement of the Kingdom of Spain, April 2009, p. 37, para. 55.

Εθνών.»⁴⁷ Παραβίαση κανόνα αναγκαστικού δικαίου δεν διαπίστωσε, ωστόσο, στη συγκεκριμένη περίπτωση το Δικαστήριο.

Όπως διατυπώνεται και στα υπομνήματα της Δανίας σχετικά με το άνω ζήτημα, οι δηλώσεις ανεξαρτησίας καταδικάζονται σπάνια, και μόνο όταν με αυτές ολοκληρώνεται η ήδη τελεσθείσα παραβίαση του διεθνούς δικαίου, ενώ αντιθέτως δεν συνιστούν οι δηλώσεις αυτές από μόνες τους παραβίαση του διεθνούς δικαίου.⁴⁸

Με το ζήτημα της νομικής διάστασης της δημιουργίας κρατών μέσω μονομερούς δήλωσης ανεξαρτησίας που ενέχει παραβίαση θεμελιωδών κανόνων αναγκαστικού δικαίου ασχολήθηκε και η Συνομοσπονδία της Ελβετίας, παρατηρώντας ότι μολονότι οι δηλώσεις ανεξαρτησίας δεν είναι απαραίτητες για τη δημιουργία κράτους, ούτε συνεπάγονται αυτόματα τη γέννηση ενός νέου κράτους υπό το διεθνές δίκαιο, ούτε το διεθνές δίκαιο παραμένει εντελώς σιωπηλό στο ζήτημα αυτό, δεν υφίσταται δηλαδή «νομικό κενό». Και η Δημοκρατία της Κύπρου αναφέρει ότι δεν είναι ισχυρό το επιχείρημα ότι μια οντότητα που έχει τα «πραγματικά» χαρακτηριστικά του κράτους και εμφανίζεται ως κράτος δικαιούται *ipso facto* να αντιμετωπισθεί ως κράτος.⁴⁹ Ειδικότερα, οι αποσχισθείσες οντότητες πρέπει να συμμορφώνονται με κανόνες *erga omnes* του διεθνούς δικαίου, και η υιοθετηθείσα από αυτές δήλωση ανεξαρτησίας να μην αποτελεί προϊόν παραβίασης κανόνων αναγκαστικού δικαίου (*jus cogens*), όπως π.χ. γενοκτονίας.⁵⁰ Όπως παρατηρείται στα υπομνήματα της Δημοκρατίας της Αργεντινής, μια παράνομη προσάρτηση εδάφους δεν έχει ως αποτέλεσμα τη μεταφορά κυριαρχίας, ανεξαρτήτως του εάν το κράτος που προσαρτά έχει τον έλεγχο του εδάφους. Ομοίως, ο μονομερής τερματισμός μιας συνθήκης που δεν είναι σύμφωνος με το δίκαιο των συνθηκών δεν επιφέρει τον τερματισμό της εν λόγω συνθήκης.⁵¹ Σύμφωνα με την Κύπρο, η νέα οντότητα πρέπει να έχει προκύψει με

⁴⁷ Dissenting Opinion of Judge Bennouna, p. 4, para. 23.

⁴⁸ Written Statement by the Government of Denmark, 17 April 2009, para. 2.3, p. 5.

⁴⁹ Written Statement submitted by the Republic of Cyprus, 17 April 2009, p. 2, para. 3i.

⁵⁰ Written Statement by the Swiss Confederation, 25 May 2009, p.8.

⁵¹ Written Comments of the Argentine Republic, 17 July 2009, p.10-11, para. 16.

τέτοιο τρόπο και τέτοια διαδικασία που να μην είναι ασύμβατη με βασικές αρχές του διεθνούς δικαίου. Κατ' αυτήν, μια δήλωση ανεξαρτησίας που παραβιάζει τους όρους μιας δεσμευτικής απόφασης του Συμβουλίου Ασφαλείας δεν δύναται να είναι νομικά αποτελεσματική στη δημιουργία νέου κράτους.⁵²

Από τα παραπάνω, καταδεικνύεται αφενός η σημασία που προσδίδει το Δικαστήριο στην πρακτική των κρατών ως παράγοντα διαμόρφωσης κανόνων δικαίου, αφετέρου, όμως καταδεικνύεται ότι η κήρυξη ανεξαρτησίας δεν αποτελεί αμιγώς πολιτικό θέμα. Ρυθμίζεται εν μέρει από το διεθνές δίκαιο (σε περίπτωση παραβίασης κανόνων *jus cogens*), άρα αναιρείται εν μέρει και η γνωστή θεωρία της αποτελεσματικότητας (*theory of effectiveness*).

Δ. Το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης στο μετα-αποικιακό πλαίσιο – Η Χωριστή Γνώμη του Δικαστή Yusuf.

Το Δικαστήριο δεν εισήλθε, όπως προαναφέρθηκε, σε ζητήματα θεμελιώδους σημασίας για το διεθνές δίκαιο, όπως σε αυτό της έννοιας της αυτοδιάθεσης στο μετα-αποικιακό πλαίσιο. Στο συγκεκριμένο θέμα αναφέρεται, αντιθέτως, ο Δικαστής Yusuf σύμφωνα με τον οποίο το διεθνές δίκαιο αποδοκιμάζει μεν τον διαμελισμό υφιστάμενων κρατών και προστατεύει τα σύνορά τους από ξένη επίθεση και επέμβαση, ταυτόχρονα όμως δίνει ολοένα και αυξανόμενη έμφαση στα ανθρώπινα δικαιώματα και στην κοινωνική πρόνοια των ανθρώπων που διαβιούν εντός των κρατικών συνόρων. Για τον σκοπό αυτό, προσφέρει κάποια διεθνώς προστατευόμενα δικαιώματα στους λαούς, στις ομάδες και στα άτομα που μπορεί να υπόκεινται σε βαρβαρότητες, διακρίσεις και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, και ταυτόχρονα θέτει υποχρεώσεις στο ίδιο το κράτος καθώς και σε τρίτα κράτη. Το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης στη μετα-αποικιακή σύλληψη, είναι ένα από τα δικαιώματα αυτά. Δεν έχει εξαντλήσει τον ρόλο του στο διεθνές δίκαιο με το τέλος της αποαποικιοποίησης, αντιθέτως έχει ανανεωθεί χάρη στις 2 Συμβάσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα του

⁵² Written Statement submitted by the Republic of Cyprus, 17 April 2009, p. 48, para. 190.

1966, τη Δήλωση του 1970 για τις Φιλικές Σχέσεις, την Τελική Πράξη του Ελσίνκι του 1975, τον Αφρικανικό Χάρτη των δικαιωμάτων των ανθρώπων και των λαών, καθώς και τη Δήλωση της Βιέννης και το Πρόγραμμα για Δράση που υιοθετήθηκε από την Παγκόσμια Διάσκεψη για τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Πρόκειται, δηλαδή, όπως παρατηρείται στα Υπομνήματα της Δημοκρατίας της Κύπρου ενώπιον του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης, για μια εξέλιξη του διεθνούς δικαίου αναφορικά με το περιεχόμενο της αρχής της αυτοδιάθεσης, η οποία διακρίνεται σε δύο περιόδους: η πρώτη «εντοπίζεται» κατά τη διάρκεια της αποαποικιοποίησης και η δεύτερη στα πλαίσια της ανάπτυξης του διεθνούς δικαίου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.⁵³ Όπως παρατηρείται και στο υπόμνημα της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας που κατέθεσε ενώπιον του Διεθνούς Δικαστηρίου στα πλαίσια της διαδικασίας γνωμοδότησης για την περίπτωση του Κοσσόβου, η ανάπτυξη του διεθνούς δικαίου ως συνόλου μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου κατέδειξε ότι έγινε κοινώς αποδεκτή η αντίληψη περί μείωσης της απόλυτης κυριαρχίας των κρατών, μέσω της ραγδαίας ανάπτυξης του ανθρωπιστικού δικαίου, της σύλληψης της ιδέας της «διεθνούς ευθύνης προστασίας των κρατών» (responsibility to protect) και του καταλογισμού ποινικής ευθύνης εφεξής και σε άτομα που δρουν ανεξέλεγκτα παραβιάζοντας θεμελιώδεις κανόνες του διεθνούς δικαίου στο εσωτερικό των κρατών.⁵⁴ Το σύγχρονο διεθνές δίκαιο είναι, επομένως, κατά την άποψη αυτή, το «δίκαιο των λαών» που προστατεύει την ανθρώπινη ύπαρξη, ιδιαίτερα σε περιπτώσεις που το κράτος αποτυγχάνει προς την κατεύθυνση αυτή.

Στη μετα-αποικιακή λοιπόν σύλληψη, το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης λειτουργεί βασικά εντός των συνόρων του κράτους, με τη μορφή της εσωτερικής αυτοδιάθεσης που αναλύθηκε ανωτέρω, στο πρώτο μέρος της παρούσας. Επομένως, ο συνολικός πληθυσμός του κράτους δικαιούται να καθορίσει την πολιτική, οικονομική και

⁵³ Written Statement of the Republic of Cyprus, p. 31, para. 124.

⁵⁴ Statement of the Federal Republic of Germany, April 2009, p.34

κοινωνική μοίρα του και να επιλέξει αντιπροσωπευτική κυβέρνηση, ενώ οποιοδήποτε μέρος του πληθυσμού με διακριτά φυλετικά ή εθνικά χαρακτηριστικά δικαιούται να συμμετέχει στην πολιτική ζωή του κράτους, να αντιπροσωπεύεται στην κυβέρνηση και να μην υφίσταται διακρίσεις. Δεν υφίσταται γενικό θετικό δικαίωμα υπό το διεθνές δίκαιο για τις ομάδες αυτές να διεκδικήσουν χωριστή κρατική υπόσταση.

Ωστόσο, κατά τον Δικαστή Yusuf, το διεθνές δίκαιο δεν «γυρίζει την πλάτη» στις ομάδες αυτές όταν το κράτος όχι μόνο τους αρνείται την εσωτερική αυτοδιάθεση, αλλά επιπλέον τους υποβάλλει σε διακρίσεις και σοβαρές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους. Υπό τέτοιες εξαιρετικές περιστάσεις μπορεί να υποστηριχθεί δικαίωμα χωριστής κρατικής υπόστασης, εφόσον πληρούνται οι προϋποθέσεις που ορίζονται από το διεθνές δίκαιο, οι οποίες είναι οι εξής: α) η ύπαρξη διακρίσεων εναντίον ενός λαού, ο οποίος επιπλέον β) καταδιώκεται εξαιτίας των φυλετικών ή εθνικών χαρακτηριστικών του, και γ) στον οποίο αρνούνται αυτόνομες πολιτικές δομές και πρόσβαση στη διακυβέρνηση. Ως πρόσθετο κριτήριο μπορεί να νοηθεί η ύπαρξη τυχόν απόφασης του Συμβουλίου Ασφαλείας για την επέμβαση. Μάλιστα, ο Δικαστής Yusuf κάνει χρήση της Δήλωσης των Φιλικών Σχέσεων του 1970, η οποία όπως έκρινε το Δικαστήριο στην παράγραφο 80 της Γνωμοδότησής του αντανακλά εθμικό δίκαιο, συνάγοντας από αυτήν τα εξής: Η προτεραιότητα δίνεται στην εδαφική ακεραιότητα και την εθνική ενότητα των κρατών, εφόσον το τελευταίο σέβεται την αρχή των ίσων δικαιωμάτων και την αυτοδιάθεση των λαών. Στην περίπτωση ωστόσο, που το κράτος αποτυγχάνει να συμμορφωθεί με τις εν λόγω αρχές, μια εξαιρετική κατάσταση ενδέχεται να προκύψει, όπου η εθνικά ή φυλετικά διακριτή ομάδα στην οποία αρνήθηκαν την εσωτερική αυτοδιάθεση, ενδέχεται να διεκδικήσει ένα δικαίωμα στην εξωτερική αυτοδιάθεση ή τον χωρισμό από το κράτος, το οποίο ως αποτέλεσμα θα τίθεται σε αμφισβήτηση η εδαφική ενότητα και κυριαρχία του κράτους.⁵⁵

⁵⁵ Separate Opinion of Judge Yusuf, p. 3-4, para.11-12.

Όμως, ακόμα και υπό τις εξαιρετικές αυτές συνθήκες, δεν είναι απαραίτητο ότι όλοι οι λαοί στους οποίους αυτές αφορούν έχουν αυτόματο δικαίωμα για δικό τους κράτος. Όλες οι πιθανές επανορθώσεις πρέπει πρώτα να εξαντληθούν, πριν το θέμα μετακινηθεί από την εσωτερική δικαιοδοσία του έχοντος την κυριαρχία κράτους, στο έδαφος το οποίο κατοικείται από το λαό που διεκδικεί το δικό του κράτος. Στο πλαίσιο αυτό, ο ρόλος της διεθνούς κοινότητας, ιδιαίτερα του Συμβουλίου Ασφαλείας και της Γενικής Συνέλευσης των Η.Ε. είναι μεγάλης σημασίας.⁵⁶

Στο ζήτημα αυτό, επομένως, ο Δικαστής Yusuf δεν φαίνεται να υιοθετεί την «αντίθετη άποψη», όπως χαρακτηριστικά εκφράστηκε από τη Δημοκρατία της Κύπρου, η οποία θεωρεί ότι το κράτος βαρύνεται με την υποχρέωση εφαρμογής των κανόνων του ανθρωπιστικού δικαίου στο εσωτερικό του μέσω των εθνικών και περιφερειακών μηχανισμών που διαθέτει, ενέχοντας για κάθε παραβίαση της υποχρέωσής του αυτής ευθύνη, η οποία όμως δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να είναι ο διαμελισμός του κράτους, ως μορφή «θεραπείας».⁵⁷

E. Το «δίκαιο των ανθρώπων» - Η χωριστή γνώμη του Δικαστή Trindade.

Την επικέντρωση στα ανθρώπινα δικαιώματα ως υποχρέωση του κράτους στο πλαίσιο της αρχής της αυτοδιάθεσης υπογράμμισε και ο Δικαστής Trindade στην Χωριστή Γνώμη που εξέδωσε. Σύμφωνα με τον ίδιο, η περίπτωση του Κοσόβου θα έπρεπε να εξετασθεί όχι μόνο από την οπτική της συνεχιζόμενης απειλής στη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια, αλλά και ως μια ανθρώπινη τραγωδία στιγματισμένη από μαζικούς θανάτους, σοβαρούς τραυματισμούς και καταπίεση.⁵⁸

Ο Δικαστής Trindade παρατηρεί, λοιπόν, τη συμβολή των διεθνών οργανισμών σε αυτό που αποκαλείται “*droit des gens*” («δίκαιο των ανθρώπων»), και στην αναγέννηση μιας ανθρωπιστικής προσέγγισης, όπως αυτή έχει εκφραστεί στο παρελθόν μέσω του συστήματος εξουσιοδότησης (mandates system) του άρθρου 22

⁵⁶ Separate Opinion of Judge Yusuf, p. 3-5.

⁵⁷ Written Statement of the Republic of Cyprus, para. 139.

⁵⁸ Separate Opinion of Judge A.A. Cancado Trindade, para. 41.

της Σύμβασης της Κοινωνίας των Εθνών και του συστήματος κηδεμονίας (trusteeship system) των Ηνωμένων Εθνών, και πλέον εκφράζεται με τις πρωτοβουλίες των Ηνωμένων Εθνών για τη διεθνή διοίκηση εδάφους. Συγκεκριμένα, από τη δεκαετία του 1990 κι έπειτα, οι επιχειρήσεις ειρήνης των Ηνωμένων Εθνών άρχισαν να εμπλέκονται στην μετα-συγκρουσιακή ανοικοδόμηση και στην ειρηνική οικοδόμηση κρατών μέσω μιας ανθρωπο-κεντρικής οπτικής. Για τον Δικαστή Trindade όλοι οι παραπάνω «εδαφικοί διακανονισμοί» αποτέλεσαν το μέσο για να επιτευχθεί ο στόχος, που δεν ήταν άλλος από την προστασία των πληθυσμών ή των λαών.

Προκειμένου μάλιστα να καταδείξει τη σημασία που έχει ο άνθρωπος για το διεθνές σύστημα, παραθέτει την Χωριστή Γνώμη του Δικαστή Dillard στη Γνωμοδότηση για τη Δυτική Σαχάρα, ο οποίος θεωρεί ότι: *«είναι ο λαός που καθορίζει τη μοίρα του εδάφους και όχι το έδαφος τη μοίρα του λαού.»*⁵⁹

Συνεχίζει, λοιπόν, ο Δικαστής Trindade, εκθέτοντας ότι στην πραγματικότητα το δίκαιο των εθνών δεν έχει ποτέ παραβλέψει τον «πληθυσμό» ή «λαό», συστατικό στοιχείο της κρατικής υπόστασης, ανεξαρτήτως των δυσκολιών της διεθνούς νομικής σκέψης να φτάσει σε έναν παγκοσμίως αποδεκτό ορισμό του λαού. Υπό το πρίσμα αυτό, της θέσης του ανθρώπου στην «καρδιά» του σύγχρονου διεθνούς δικαίου, ο Trindade εξετάζει βασικές αρχές του διεθνούς δικαίου:

Όσον αφορά στην αρχή τη αυτοδιάθεσης των λαών, τονίζει ότι ενώ αυτή αρχικά προέκυψε ως απάντηση στην τότε καταπίεση των λαών με τη μορφή της αποικιοποίησης, οδηγώντας στον τερματισμό της εν λόγω κατάστασης, εν συνεχεία έλαβε τη μορφή της εσωτερικής αυτοδιάθεσης, αφού η καταπίεση άρχισε να λαμβάνει χώρα και στο εσωτερικό των ανεξάρτητων κρατών. Η αρχή αυτή, δηλαδή, μεταλλάσσεται και προσαρμόζεται στις εκάστοτε ιστορικές συνθήκες, προκειμένου να «υπηρετήσει» τον άνθρωπο, δεδομένου ότι, όπως υποστηρίζει, ο Δικαστής του

⁵⁹ ICJ Advisory Opinion on the Western Sahara, ICJ Reports (1975), Separate Opinion of Judge Dillard, p.122, όπως στο Separate Opinion of Judge A.A. Cancado Trindade

Διεθνούς Δικαστηρίου, «το κράτος έχει δημιουργηθεί και υφίσταται για τα ανθρώπινα όντα, και όχι το αντίθετο.»⁶⁰

Σχετικά με την αρχή της εδαφικής ακεραιότητας, την τοποθετεί κι αυτή στο πλαίσιο των ανθρωπιστικών σκοπών (“human ends”) και εξετάζοντας την παρ. 5 του Ψηφίσματος 2625/1970 της Γενικής Συνέλευσης συνάγει το συμπέρασμα ότι η κυβέρνηση του κράτους που καταφεύγει σε σοβαρές και συστηματικές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων παύει να αντιπροσωπεύει τον «θυματοποιημένο» λαό ή πληθυσμό. Επομένως, η εδαφική ακεραιότητα στην οποία αποδίδει δύο διαστάσεις, την «ενδοκρατική» η οποία αφορά στο εσωτερικό των κρατών, και τη «διακρατική» η οποία αφορά στις σχέσεις μεταξύ κρατών, όσον αφορά στην πρώτη, αποτελεί ένα τίτλο για τα κράτη που ενεργούν πραγματικά ως κράτη και όχι ως μηχανές καταστροφής του ανθρώπινου είδους. Με την ίδια λογική, η αυτοδιάθεση είναι ένας τίτλος για λαούς ή πληθυσμούς υπόδουλους σε διαφορετικά πλαίσια (όχι μόνο σε αυτό της αποαποικιοποίησης), οι οποίοι υπόκεινται συστηματικά σε διακρίσεις, τυραννία και καταπίεση, συμπεριφορά η οποία αντίκειται στον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών.

Στη βάση των ανωτέρω ο Δικαστής Trindade προχωρά σε μια διαφορετική «ανάγνωση» της υπόθεσης του Κοσσόβου. Θεωρεί ότι η Απόφαση 1244 του Συμβουλίου Ασφαλείας δεν επικυρώνει παράνομες πράξεις, όπως αρκετά κράτη υποστήριξαν ενώπιον του Διεθνούς Δικαστηρίου, ούτε επωφελείται αυτών. Αντίθετα, επανεισήγαγε εντός του πλαισίου του Χάρτη τον χειρισμό της ανθρωπιστικής κρίσης του Κοσσόβου, η οποία κρίση επιβεβαιώθηκε τόσο από τα όργανα του Ο.Η.Ε. τα οποία ασχολήθηκαν επί μακρόν με αυτήν, όσο και από την πλειοψηφία των κρατών. Η Απόφαση 1244, σύμφωνα με τον Trindade, δεν διακατέχεται από εμμονή για το έδαφος εις βάρος του πληθυσμού. Αντίθετα, είναι αυτός ο τελευταίος που την ενδιέφερε και τον οποίο έλαβε υπόψη, συνυπολογίζοντας πάντα την αρχή *ex injuria jus non oritur*. Μάλιστα, ο Δικαστής του Διεθνούς Δικαστηρίου αντιπαραβάλλει την

⁶⁰ Separate Opinion of Judge A.A. Cancado Trindade, p. 53, para. 176.

προαναφερθείσα αρχή με την αρχή *ex factis jus oritur* και υποστηρίζει ότι αυτή δεν έχει την έννοια ότι το δίκαιο μπορεί να προκύψει από σοβαρές παραβιάσεις του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου, αλλά μάλλον ως απάντηση ή αντίδραση σε αυτό.

II. Η Δήλωση ανεξαρτησίας υπό το πρίσμα της Απόφασης 1244 του Συμβουλίου Ασφαλείας και του Κανονιστικού Πλαισίου (Constitutional Framework)

Όσον αφορά στη συμβατότητα της δήλωσης ανεξαρτησίας με την Απόφαση 1244 του Συμβουλίου Ασφαλείας, το Δικαστήριο σημειώνει εισαγωγικά ότι η εν λόγω απόφαση αποτελεί διεθνές δίκαιο βάσει του Κεφαλαίου VII του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών θέτοντας διεθνείς νομικές υποχρεώσεις, καθώς και ότι παρέμενε σε ισχύ στις 17-2-2008, ημερομηνία υιοθέτησης της δήλωσης ανεξαρτησίας, αφού δεν υπήρξε τροποποιητική απόφαση του Συμβουλίου Ασφαλείας. Εν συνεχεία, και αφού διαπίστωσε ότι η δήλωση ανεξαρτησίας δεν υιοθετήθηκε από τους Προσωρινούς Θεσμούς Αυτοδιοίκησης του Κοσσόβου αλλά από τους «δημοκρατικά εκλεγμένους αντιπροσώπους του λαού του Κοσσόβου οι οποίοι έδρασαν εκτός του πλαισίου της μεταβατικής διοίκησης», καταλήγει στα εξής:

Η εν λόγω πράξη της δήλωσης ανεξαρτησίας δεν αντιβαίνει στην Απόφαση 1244, διότι η τελευταία δεν εμπεριέχει καμιά πρόβλεψη αναφορικά με το τελικό καθεστώς του Κοσσόβου ή τις συνθήκες επίτευξής του. Επομένως, δεν αποκλείει την τυχόν κήρυξη ανεξαρτησίας, αφού αυτή δρα στο επίπεδο του μεταβατικού καθεστώτος αυτοδιοίκησης του Κοσσόβου, ενώ η πράξη της ανεξαρτησίας αποτελεί προσπάθεια καθορισμού του τελικού καθεστώτος του Κοσσόβου. Εξάλλου, κατά το Δικαστήριο, το Συμβούλιο Ασφαλείας δεν θέλησε να επιβάλει με την εν λόγω απόφασή του υποχρεώσεις σε λοιπούς δρώντες πλην των κρατών – μελών των Ηνωμένων Εθνών και των οργάνων των Ηνωμένων Εθνών, σε αντίθεση με άλλες αποφάσεις του στις

οποίες ρητώς απευθύνεται σε μη κρατικούς δρώντες, επιβάλλοντάς τους συγκεκριμένες υποχρεώσεις.⁶¹

Αναφορικά δε με την τυχόν παραβίαση του Κανονιστικού Πλαισίου (Constitutional Framework), το οποίο προέκυψε από την Απόφαση 1244 και ρυθμίζει την εξουσία των Προσωρινών Θεσμών Αυτοδιοίκησης του Κοσόβου, το Δικαστήριο αρχικά αναγνωρίζει τον διεθνή έννομο χαρακτήρα του, ο οποίος πηγάζει από τον δεσμευτικό χαρακτήρα της απόφασης 1244. Εν συνεχεία αναφέρεται στην άποψη, όπως εκφράστηκε στα υπομνήματα ορισμένων κρατών, σύμφωνα με την οποία η δήλωση ανεξαρτησίας βρισκόταν εκτός του πλαισίου των αρμοδιοτήτων των Προσωρινών Θεσμών Αυτοδιοίκησης (έδρασαν δηλαδή *ultra vires*), καταλήγει, όμως, στο ότι δεν υφίσταται παραβίαση του Κανονιστικού Πλαισίου, δεδομένου του ότι έχει ήδη κρίνει ότι η δήλωση ανεξαρτησίας δεν πήγασε από τους Προσωρινούς Θεσμούς Αυτοδιοίκησης.⁶² Ως προς το σημείο αυτό δηλαδή, το Δικαστήριο δεν δεσμεύτηκε από τη διαπίστωση της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών, όπως αυτή διατυπώθηκε στο ερώτημα που υπέβαλε, ότι δηλαδή η δήλωση ανεξαρτησίας έγινε από τους Προσωρινούς Θεσμούς Αυτοδιοίκησης του Κοσόβου. Μετασχηματίζοντας το τμήμα του ερωτήματος που αφορά στην ταυτότητα των συντακτών της δήλωσης ανεξαρτησίας, το Δικαστήριο δεν χρειάστηκε να εισέλθει σε ζητήματα που θα έπονταν σε περίπτωση που θα είχε υιοθετήσει τη θέση ότι όντως οι Προσωρινοί Θεσμοί Αυτοδιοίκησης προέβησαν στην ενέργεια αυτή. Απέφυγε, λοιπόν, εντέχνως να απαντήσει σε ερωτήματα όπως αν οι Προσωρινοί Θεσμοί Αυτοδιοίκησης είχαν την αρμοδιότητα να προβούν στην συγκεκριμένη ενέργεια βάσει της Απόφασης 1244 και του Κανονιστικού Πλαισίου δυνάμει του οποίου λειτουργούσαν, και αν κατά συνέπεια συντρέχει περίπτωση παραβίασης των άνω νομικά δεσμευτικών για αυτούς κειμένων με τα οποία τους παρέχονται συγκεκριμένα δικαιώματα και τους

⁶¹ Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, Advisory Opinion, I.C.J. Rep. [2010], p. 42, para. 118

⁶² Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, Advisory Opinion, I.C.J. Rep. [2010], p. 39, para. 109

επιβάλλονται συγκεκριμένες υποχρεώσεις, δεσμεύοντάς τους ως προς την έκταση και το είδος των εξουσιών που διαθέτουν.

Αντίθετη με την πλειοψηφούσα άποψη του Δικαστηρίου είναι η γνώμη του Δικαστή Koroma, ο οποίος αναφέρει στην Αποκλίνουσα Γνώμη του ότι η μονομερής δήλωση ανεξαρτησίας παραβίασε την Απόφαση 1244 ως *lex specialis* (ο οποίος κατά τους κανόνες του δικαίου προκρίνεται του *legis generalis*), για τους κάτωθι λόγους: Πρώτον, είναι ξεκάθαρο για τον ίδιο ότι η δήλωση ανεξαρτησίας υιοθετήθηκε από τους Προσωρινούς Θεσμούς Αυτοδιοίκησης του Κοσόβου, οι οποίοι έδρασαν *ultra vires*, δεδομένου ότι η διεθνής παρουσία εγκαταστάθηκε στο Κόσσοβο με τη συναίνεση της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας (FRY), ως κυρίαρχης της συνολικής οντότητας. Επομένως, η UNMIK και οι Προσωρινοί Θεσμοί που αυτή δημιούργησε έχουν περιορισμένες εξουσίες βάσει της απόφασης, και όχι πάντως τη δυνατότητα να καθορίσουν το τελικό καθεστώς ούτε οι ίδιες ούτε άλλα όργανα που αυτές θα δημιουργήσουν. Με άλλα λόγια, η διεθνής παρουσία δεν έχει το δικαίωμα να μεταβάλει ή να τερματίσει την κυριαρχία της Σερβίας στο Κόσσοβο.

Δεύτερον, η Απόφαση 1244 καλεί για λύση μέσω διαπραγμάτευσης, η οποία θα σέβεται επίσης την εδαφική ακεραιότητα της Σερβίας και την αυτονομία του Κοσόβου, προβλέψεις που «παραγκώνισε» η πράξη της δήλωσης ανεξαρτησίας, ενώ επιπλέον, επιχειρήθηκε μέσω αυτής ο τερματισμός της διεθνής παρουσίας στο Κόσσοβο, αποτέλεσμα που μπορούσε να προέλθει μόνο από το Συμβούλιο Ασφαλείας.

Ενδιαφέρον σχετικά με το ζήτημα της συμβατότητας της μονομερούς δήλωσης ανεξαρτησίας με την Απόφαση 1244 του Συμβουλίου Ασφαλείας και το Κανονιστικό Πλαίσιο παρουσιάζουν και οι απόψεις των κρατών που συμμετείχαν στη διαδικασία ενώπιον του Διεθνούς Δικαστηρίου, όπως αυτές διατυπώθηκαν στα Υπομνήματα και τα Συμπληρωματικά Σχόλιά τους. Σύμφωνα, λοιπόν, με τα υποστηρίζοντα τη

νομιμότητα του εγχειρήματος κράτη, η τυχόν έκδοση μονομερούς δήλωσης ανεξαρτησίας δεν προβλέπεται και κατ' επέκταση δεν ρυθμίζεται από την Απόφαση 1244, και επομένως, δεν είναι ασύμβατη με αυτή. Προς υποστήριξη των επιχειρημάτων τους επικαλούνται την παντελή έλλειψη της οιασδήποτε αντίδρασης στην έκδοση της από τα όργανα του Ο.Η.Ε., και ιδιαίτερα του Γενικού Γραμματέα, του Συμβουλίου Ασφαλείας και του Ειδικού Απεσταλμένου του Γενικού Γραμματέα, μολονότι διέθεταν τη σχετική εξουσία.

Μεγάλο μέρος των Υπομνημάτων αφιερώθηκε και στην ταυτότητα των υποκειμένων – φορέων που κήρυξαν την ανεξαρτησία του Κοσσόβου. Σύμφωνα με τη μια άποψη, οι υπογράφωντες την δήλωση της ανεξαρτησίας, ήτοι ο Πρόεδρος του Κοσσόβου, ο Πρόεδρος της Συνέλευσης του Κοσσόβου, ο Πρωθυπουργός του και τα 109 εκλεγμένα παρόντα μέλη της Συνέλευσης, έδρασαν ως αντιπρόσωποι του λαού του Κοσσόβου, και όχι σαν κάποια οντότητα ή όργανο που δημιουργήθηκε από την Απόφαση 1244. Επομένως, δεν έδρασαν ως Υποκείμενα του διεθνούς δικαίου, με την άμεση συνέπεια να μην δεσμεύονται από το διεθνές δίκαιο και στην εν λόγω περίπτωση, από την Απόφαση 1244. Οι υπερασπιστές της θέσης αυτής υποστηρίζουν περαιτέρω ότι εάν υπήρχε υποχρέωση σεβασμού της εδαφικής ακεραιότητας της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας, αφενός θα αφορούσε μόνο στη μεταβατική περίοδο και αφετέρου θα δέσμευε μόνο τα κράτη – μέλη των Ηνωμένων Εθνών, εννοώντας προφανώς ότι η εν λόγω υποχρέωση σεβασμού της εδαφικής ακεραιότητας των κρατών αφορά μόνο στις σχέσεις μεταξύ κρατών.

Για τη Γαλλία, τα ερωτήματα σχετικά με την συμβατότητα της δήλωσης ανεξαρτησίας με το διεθνές δίκαιο και ειδικότερα με την Απόφαση 1244 του Συμβουλίου Ασφαλείας είναι «τεχνητά». Θεωρεί μάλιστα ότι το Δικαστήριο οφείλει να αρνηθεί να απαντήσει διότι το ερώτημα που έχει τεθεί είναι ευκρινώς μη νομικό, αφού το διεθνές δίκαιο δεν ασχολείται ούτε με τις συνθήκες υπό τις οποίες οποιοδήποτε κράτος σχηματίστηκε, ούτε a fortiori με τις συνθήκες υπό τις οποίες αυτό «δηλώθηκε». Αντίθετα, το ζήτημα θα ήταν νομικό μόνο εάν η δήλωση

ανεξαρτησίας συνοδευόταν από την απειλή ή χρήση βίας ή ήταν το επακόλουθό τους κατά παραβίαση του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών.

Από την άλλη πλευρά, μεγάλη μερίδα κρατών υποστηρίζει ότι η υιοθέτηση της δήλωσης ανεξαρτησίας έγινε από την Συνέλευση, η οποία αποτελούσε κατά τον χρόνο εκείνο έναν εκ των Προσωρινών Θεσμών Αυτοκυβέρνησης, με συνέπεια να λειτουργήσει *ultra vires*, αφού η εν λόγω ενέργεια δεν συγκαταλέγεται στις αρμοδιότητες που της είχαν ανατεθεί. Χαρακτηριστικό ως προς την κατεύθυνση αυτή είναι το υπόμνημα της Αργεντινής, σύμφωνα με το οποίο η Συνέλευση δεν είχε την εξουσία να προβεί στην εν λόγω ενέργεια, ενώ το γεγονός ότι ήταν δημοκρατικά εκλεγμένο όργανο δεν υποκαθιστά την έλλειψη της εξουσίας αυτής, και επιπλέον η Πρόταση Ahtisaari που επικαλούνται οι δηλώντες την ανεξαρτησία του Κοσσόβου δεν διαθέτει δεσμευτικό χαρακτήρα, αντιθέτως δε, αποτελεί απλά μια σύσταση, η οποία εξάλλου δεν επικυρώθηκε από το Συμβούλιο Ασφαλείας.

Αρκετά κράτη εστιάζουν, επίσης, στο γεγονός ότι σύμφωνα με την Απόφαση 1244 υπήρξε υποχρέωση εύρεσης λύσης μέσω διαπραγματεύσεων και όχι υιοθέτησης μέτρων με τα οποία επιχειρείται να επιβληθεί ένα *fait accompli*. Εξάλλου, όπως μια από τις κατευθυντήριες οδηγίες που υιοθέτησε το Contact Group προβλέπει,

«οποιαδήποτε λύση η οποία είναι μονομερής ή πηγάζει από τη χρήση βίας θα ήταν μη αποδεκτή».

Συνοψίζοντας την δεύτερη από τις προεκτεθείσες απόψεις, όπως χαρακτηριστικά η Αργεντινή την εκφράζει, οι Προσωρινοί Θεσμοί Αυτοκυβέρνησης δεν είχαν την εξουσία να ανακηρύξουν την ανεξαρτησία του Κοσσόβου, και επομένως, λειτουργώντας *ultra vires*, παραβίασαν την Απόφαση 1244 του Συμβουλίου Ασφαλείας.

3. *Οι απόψεις των κρατών περί «επανορθωτικής απόσχισης» και πιθανής εφαρμογής της στην περίπτωση του Κοσόβου.*

Το Δικαστήριο στα πλαίσια του «δικαστικού αυτό-περιορισμού» δεν έλαβε θέση, μεταξύ άλλων, επί του ζητήματος που απασχολεί τελευταία πολύ έντονα τη διεθνή ακαδημαϊκή κοινότητα, και το οποίο δεν είναι άλλο από εκείνη τη μορφή της απόσχισης που έχει καθιερωθεί να αποκαλείται ως «επανορθωτική απόσχιση» (“remedial secession”) και αφορά στη δυνατότητα ενός πληθυσμού να αποσχισθεί από το κράτος στο οποίο ζει υπό σαφώς ορισμένες και αυστηρότατες προϋποθέσεις, η συνδρομή των οποίων καθιστούν την απαίτηση παραμονής του στο εν λόγω κράτος παράλογη και απάνθρωπη. Ωστόσο, στο συγκεκριμένο ζήτημα αναφέρθηκαν εκτενώς, όπως έχει ήδη αναλυθεί, τόσο οι εκ της σύνθεσης του Δικαστηρίου Δικαστές Yusuf και Trindade, όσο και μεγάλη μερίδα κρατών που κατέθεσαν Υπομνήματα και Σχόλια ενώπιον του Διεθνούς Δικαστηρίου, συμπληρωματικά βέβαια περισσότερο, σε περίπτωση που το Δικαστήριο αποφάσιζε να κρίνει επ’ αυτού.

Σύμφωνα με τη μια άποψη, όπως εκφράστηκε από μια μερίδα υπομνημάτων, σε εξαιρετικές περιπτώσεις και επί τη βάσει σαφώς ορισμένων κριτηρίων, το δικαίωμα στην εσωτερική αυτοδιάθεση μετατρέπεται σε αυτό της εξωτερικής αυτοδιάθεσης. Κάτι τέτοιο ισχύει με τη μορφή της θεραπείας, όπου η κατάσταση στο εσωτερικό ενός κράτους τείνει να θέσει σε κίνδυνο τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια, όπως σχολίασε η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας στο υπόμνημά της.⁶³ Στην ίδια λογική κινήθηκε και η Συνομοσπονδία της Ελβετίας, η οποία προέβη σε μια a contrario ερμηνεία του Ψηφίσματος 2625/1970 της Γενικής Συνέλευσης, καταλήγοντας στα εξής: το δικαίωμα των λαών στην αυτοδιάθεση δε μπορεί με κανέναν τρόπο να ερμηνευθεί ως εξουσιοδότηση απόσχισης εάν το κράτος λειτουργεί βάσει των αρχών της ισότητας ενώπιον του νόμου και του δικαιώματος των επιμέρους τμημάτων του πληθυσμού του εδάφους, ανεξαρτήτως φυλής, χρώματος ή

⁶³ Statement of the Federal Republic of Germany, April 2009, p. 34. Για την αντίθετη άποψη, περί μη ύπαρξης επαρκούς νομικής βάσης στο διεθνές δίκαιο για την απόσχιση ως μορφή θεραπείας ή ακόμα και τιμωρίας, βλ. σχετικά, Written Comments of the Kingdom of Spain, July 2009, pp 5-6, para. 8.

θηρσκευτικών πεποιθήσεων. Αντιθέτως, η εδαφική ακεραιότητα των κρατών δεν προστατεύεται απεριόριστα σε περίπτωση που η κυβέρνηση δεν αντιπροσωπεύει το σύνολο του πληθυσμού, εισάγει πρακτικές διακρίσεων και κατά τον τρόπο αυτό παραβιάζει το δικαίωμα αυτοδιάθεσης, παραπέμποντας μάλιστα στο πόρισμα της 2^{ης} Επιτροπής της Κοινωνίας των Εθνών σχετικά με την περίπτωση των νήσων Aaland.⁶⁴

Σύμφωνα επίσης με τη Δημοκρατία της Πολωνίας, το δόγμα της επανορθωτικής απόσχισης βρίσκει εφαρμογή στις περιπτώσεις που ένα κράτος παραβιάζει τα διεθνή ανθρώπινα δικαιώματα και το ανθρωπιστικό δίκαιο με θύμα τον πληθυσμό που ζει στο έδαφός του (γεννοκτονία, εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, εγκλήματα πολέμου και λοιπές μαζικές παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ανθρωπιστικού δικαίου), και πάντα ως τελευταία λύση.⁶⁵ Μάλιστα, η Ολλανδία υποστήριξε ενώπιον του Διεθνούς Δικαστηρίου ότι το δικαίωμα στην εξωτερική αυτοδιάθεση κατά τα ανωτέρω αποτελεί μια ιδιαίτερη συνέπεια υπό το δίκαιο της κρατικής ευθύνης.⁶⁶ Προκειμένου, λοιπόν, να γίνει επίκληση εφαρμογής της «επανορθωτικής απόσχισης» από μια ομάδα, θα πρέπει να συντρέχουν δύο προϋποθέσεις, μια ουσιαστική και μια διαδικαστική.⁶⁷

Πρώτον, πρέπει να υφίσταται «σοβαρή παραβίαση» της υποχρέωσης σεβασμού και προώθησης του δικαιώματος αυτοδιάθεσης, ή της υποχρέωσης αποχής από οποιαδήποτε βίαιη πράξη που στερεί από τους λαούς το εν λόγω δικαίωμα. Δύο διευκρινίσεις απαιτούνται στο σημείο αυτό: Αφενός ως «σοβαρή παραβίαση» νοείται η βαριά ή συστηματική αποτυχία της υπό κρίση υποχρέωσης. Αφετέρου, το δικαίωμα αυτό παραβιάζεται όταν αρνούνται στον πληθυσμό θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα

⁶⁴ Written Statement by the Swiss Confederation, 25 May 2009, p.17-18.

⁶⁵ Written Statement of the Republic of Poland, April 2009, p.25, para. 6.5.

⁶⁶ Written Comments of the Kingdom of the Netherlands, p.7, para. 4.1.

⁶⁷ Βλ. σχετικά Statement of the Federal Republic of Germany, April 2009, pp 35-37, Written Statement by the Swiss Confederation, 25 May 2009, p.18, para. 68, Written Statement of the Republic of Estonia, April 2009, pp 6-10, Statement of the Government of Ireland, Written Statement of the Kingdom of the Netherlands,. Βλ όμως και Written Statement by the Russian Federation, 16 April 2009, σύμφωνα με την οποία *“Those conditions should be limited to truly extreme circumstances, such as an outright armed attack by the parent state, threatening the very existence of the people in question”*, p. 31, para. 88.

ή όταν η κυβέρνηση δεν αντιπροσωπεύει το σύνολο του λαού που κατοικεί στο εν λόγω έδαφος. Στην πραγματικότητα, δηλαδή, αυτό που αναζητείται είναι το εάν το υπό κρίση κράτος αρνείται στις ομάδες που ζουν στο εσωτερικό του να απολαμβάνει την εσωτερική αυτοδιάθεση που δικαιούται. Δεύτερον, απαιτείται η εξάντληση όλων των ηπιότερων αποτελεσματικών λύσεων, όπως η αναζήτηση λύσης μέσω διαπραγμάτευσης μεταξύ των μερών ή κατόπιν προσφυγής στα διεθνή όργανα και τη διεθνή διαμεσολάβηση. Η απόσχιση δηλαδή πρέπει να δρα επανορθωτικά, ως *ultima ratio*.

Εν συνεχεία, τα υποστηρίζοντα την ύπαρξη ενός τέτοιου δικαιώματος «επανορθωτικής απόσχισης» κράτη, εξετάζουν εάν πληρούνται οι άνω προϋποθέσεις στην προκείμενη περίπτωση του Κοσσόβου, ώστε να είναι δυνατόν να «ενεργοποιηθεί» η εφαρμογή του δικαιώματος, και καταλήγουν σε θετική απάντηση για τους κάτωθι τρεις λόγους: Πρώτον, υπάρχει «σοβαρή παραβίαση» της υποχρέωσης της Σερβίας για την ύπαρξη αντιπροσωπευτικής κυβέρνησης για το σύνολο του πληθυσμού, παραβίαση η οποία έχει την αφετηρία της στα τέλη της δεκαετίας του 1980, οπότε ο πρόεδρος Μιλόσεβιτς ήρε μονομερώς την συνταγματικά προβλεπόμενη αυτονομία του Κοσσόβου. Η εν λόγω παραβίαση θεωρείται «σοβαρή» διότι αφενός είναι συστηματική και στοχευμένη, δεδομένου ότι η τροποποίηση του Συντάγματος και η υιοθέτηση νόμων, πρακτικών και πολιτικών που εισάγουν διακρίσεις σε βάρος των Αλβανών του Κοσσόβου δείχνουν ότι υπήρξε οργάνωση προκειμένου να επιτευχθεί συγκεκριμένος στόχος, και αφετέρου είναι βαριά. Απόδειξη η ανάπτυξη του «παράλληλου συστήματος» διακυβέρνησης στο Κόσσοβο, ώστε ο αλβανικός πληθυσμός να έχει τη δυνατότητα πρόσβασης σε θεσμούς που οι Σερβικές αρχές του στέρησαν.

Δεύτερον, η Σερβία αρνείται στους Αλβανούς του Κοσσόβου την προάσπιση και σεβασμό θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους, προκειμένου να επιτευχθεί η επιθυμητή «δημογραφική ισορροπία». Επίσης, η εν λόγω παραβίαση είναι και συστηματική, αφού είναι καλά οργανωμένη, και βαριά, χαρακτηρισμός που

προκύπτει τόσο από τον αριθμό των μετατοπισμένων Αλβανών όσο και από τη φύση και έκταση της χρησιμοποιούμενης βίας.

Και τρίτον, έχουν εξαντληθεί όλες οι πιθανές βιώσιμες λύσεις, όπως προέκυψε από το αδιέξοδο στο οποίο έφτασαν οι πολλαπλές καθοδηγούμενες από τη διεθνή κοινότητα διαπραγματεύσεις. Πιο συγκεκριμένα, πέραν της οδού της ανεξαρτησίας, όλες οι άλλες οδοί είχαν αποκλειστεί, καθότι: Η διατήρηση του υφιστάμενου status quo ήταν αδύνατη, αφού θα συνέτεινε στην συνεχιζόμενη αποσταθεροποίηση στο Κόσσοβο και στην ευρύτερη περιοχή, δημιουργώντας κατά τον τρόπο αυτό κλίμα απειλής για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια. Επίσης, η διεθνής παρουσία δεν θα μπορούσε να παραμείνει επ' αόριστο, αφού τυπικά διέθετε μόνο προσωρινή εξουσία δυνάμει της Απόφασης 1244 (η οποία απόφαση έδινε μεγάλη διαπραγματευτική ισχύ στους Κοσσοβάρους), και ουσιαστικά θα παρέτεινε το αβέβαιο καθεστώς του Κοσσόβου, με αρνητικές επιπτώσεις σε πολιτικό και οικονομικό επίπεδο. Περαιτέρω δε η Σερβία δεν θα μπορούσε να εξαναγκάσει τους Κοσσοβάρους να προσχωρήσουν σε αυτήν, ενώ η οποιαδήποτε δυνατότητα ανεύρεσης έτερης λύσης βασισμένης σε συναίνεση μεταξύ των δύο πλευρών φάνταζε πλέον αδύνατη. Μάλιστα, ενδεικτική είναι η κίνηση της Σερβίας να υιοθετήσει το 2006 νέο Σύνταγμα, βάσει του οποίου το Κόσσοβο και το Μοντενέγκρο αποτελούν εσωτερικό τμήμα αυτής, μη διαθέτοντας αυτονομία. Επομένως, η ανεξαρτησία αποτελούσε τη μόνη επιλογή η οποία αντανάκλούσε κατά τον χρόνο εκείνο την πολιτική πραγματικότητα, και είχε ήδη υπάρξει στην πράξη για 3 χρόνια.

Αντίθετη είναι η άποψη της Αργεντινής, σύμφωνα με την οποία δεν παρέχεται δικαίωμα ανεξαρτησίας σε περίπτωση παραβίασης ανθρωπίνων και μειονοτικών δικαιωμάτων, καθότι κανένας κανόνας του διεθνούς δικαίου, είτε συμβατικός είτε εθιμικός, δεν αναγνωρίζει τις μειονότητες ως Υποκείμενα του δικαιώματος αυτοδιάθεσης. Αντίθετα, Υποκείμενο του δικαιώματος αυτοδιάθεσης είναι ο «λαός» (people) με τη νομική έννοια, και όχι οριζόμενος ως τέτοιος με εθνικά ή κοινωνιολογικά κριτήρια. Σε κάθε δε περίπτωση, η αναγνώριση του δικαιώματος της

αυτοδιάθεσης δεν σημαίνει αυτόματα δικαίωμα στην ανεξαρτησία, αλλά ισχύει η διάκριση ανάμεσα σε «εσωτερική» και «εξωτερική» αυτοδιάθεση, κατά τα προαναφερθέντα. Σημειώνει, μάλιστα, η Αργεντινή, ότι κατά τη διάλυση της Σοσιαλιστικής Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας η Διεθνής Επιτροπή δεν δέχτηκε το αίτημα των Αλβανών Κοσσοβάρων να θεωρηθούν ως Υποκείμενο με δικαίωμα στην ανεξαρτησία και δεν τους δόθηκε καν η δυνατότητα να συμμετάσχουν στις σχετικές συνεδριάσεις. Εξάλλου, ακόμα και κατά την χειρότερη περίοδο ανθρωπιστικής κρίσης στο Κόσσοβο (1998-1999), όλες οι αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας τόνιζαν την υποχρέωση σεβασμού της εδαφικής ακεραιότητας της Σερβίας.

Ακόμα πιο «άκαμπτες» στο συγκεκριμένο θέμα είναι οι απόψεις της Κίνας και της Κύπρου, με την πρώτη να υποστηρίζει ότι η απόσχιση δεν αναγνωρίζεται από το διεθνές δίκαιο και ότι η διεθνής κοινότητα των κρατών ήταν πάντα αντίθετη σε αυτή, και τη δεύτερη να διαφωνεί με την *a contrario* ερμηνεία που επιχειρείται να δοθεί στην παράγραφο 7 της «Δήλωσης Φιλικών Σχέσεων», ως νομικό έρεισμα για το «δικαίωμα απόσχισης τελευταίας λύσης» σε περιπτώσεις σοβαρών και συστηματικών παραβιάσεων ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Σύμφωνα με τις παρατηρήσεις της Κύπρου, ένα τόσο σημαντικό δικαίωμα θα απαιτούσε μια θετική πηγή, παρά μια απλή *a contrario* ερμηνεία, ενώ δεν βρίσκει έρεισμα ούτε στην πρακτική των κρατών, ούτε στο συμβατικό ή εθιμικό διεθνές δίκαιο ή στην πρακτική των Ηνωμένων Εθνών. Σχολιάζοντας, βέβαια, την υπόθεση του Μπαγκλαντές στο υπόμνημά της, υποστηρίζει ότι μια μόνο υπόθεση δεν μπορεί να επιβεβαιώσει την ύπαρξη δικαιώματος απόσχισης σε περιπτώσεις σοβαρών παραβιάσεων ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ενώ ταυτοχρόνως ασκεί δριμεία κριτική στις απόψεις που ενστερνίστηκαν άλλα κράτη περί ύπαρξης νομικά *sui generis* περιπτώσεων.

Περαιτέρω δε, σύμφωνα με την άποψη της Ρωσικής Ομοσπονδίας, η οποία εστίασε στην πιθανότητα εφαρμογής της επανορθωτικής απόσχισης ως απάντηση στην παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο Κόσσοβο, η στάση της διεθνούς κοινότητας το 1999 ήταν να τεθεί η περιοχή υπό διεθνή διοίκηση, και όχι να

αποσχισθεί η περιοχή από τη Σερβία, δίνοντας και πάλι το προβάδισμα στην εδαφική ακεραιότητα ενός κυρίαρχου κράτους. Επομένως, σύμφωνα με το ρωσικό κράτος, κάτι τέτοιο δεν θα μπορούσε να γίνει το 2008, οπότε η κατάσταση ήταν εμφανώς διαφορετική και δεν προσέγγιζε τις «εξαιρετικές συνθήκες» κάτω από τις οποίες το δικαίωμα στην απόσχιση ενδέχεται να προκύψει.

4. *Συνοιστά η υπόθεση του Κοσσόβου μια sui generis περίπτωση;*

Ένας άλλος άξονας, γύρω από τον οποίο αρκετά κράτη κινήθηκαν προκειμένου να δικαιολογήσουν τη θέση τους ήταν ότι με τη μονομερή κήρυξη της ανεξαρτησίας του Κοσσόβου δεν παραβιάστηκε κάποιος κανόνας του διεθνούς δικαίου, ήταν ο χαρακτηρισμός της υπόθεσης του Κοσσόβου ως μιας νομικά *sui generis* περίπτωσης. Όπως υποστήριζαν, δηλαδή, ενώπιον του Διεθνούς Δικαστηρίου, στην εξεταζόμενη περίπτωση υφίσταται ένας τέτοιος συνδυασμός ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τα οποία δεν έχουν υπάρξει σε ανάλογες μέχρι σήμερα περιπτώσεις, και τα οποία καθιστούν επιτακτική ανάγκη να τύχει η υπόθεση του Κοσσόβου μιας ιδιαίτερης και διακριτής αντιμετώπισης σε νομικό επίπεδο.

Στο σημείο αυτό πρέπει να διασαφηνισθεί ότι μολονότι και με τις δύο παραπάνω προσεγγίσεις, αφενός την προσφυγή στην έννοια της «επανορθωτικής απόσχισης» και αφετέρου τον χαρακτηρισμό της υπόθεσης ως *sui generis* περίπτωσης η οποία απαιτεί μια «ιδιαιτέρη» αντιμετώπιση, το αποτέλεσμα είναι το ίδιο, δηλαδή επιδιώκεται να καταδειχθεί ότι δεν υφίσταται παραβίαση του διεθνούς δικαίου, πρόκειται για δύο εντελώς διαφορετικές οπτικές γωνίες. Μάλιστα, είναι αντικρουόμενες, δεν δύναται δηλαδή κάποιος να υποστηρίζει ταυτόχρονα και τις δύο. Και αυτό διότι στην πρώτη περίπτωση, της «επανορθωτικής απόσχισης», αναγνωρίζεται ότι υφίσταται γενικά μια περίπτωση δικαιώματος απόσχισης υπό σαφώς ορισμένες και αυστηρότατες προϋποθέσεις μεν, ως κανόνας, όμως, δε, ο οποίος χρήζει εφαρμογής κάθε φορά που αυτές οι προϋποθέσεις πληρούνται. Αντίθετα, στη δεύτερη περίπτωση, με το να χαρακτηριστεί μια υπόθεση ως *sui generis*, αναγνωρίζεται ότι το διεθνές δίκαιο

γενικά δεν επιτρέπει την εξεταζόμενη πράξη, οι προβλέψεις, όμως του οποίου (δικαίου) δεν πρέπει να εφαρμοστούν κατ' εξαίρεση στη συγκεκριμένη περίπτωση.

Προκειμένου, λοιπόν, να καταδείξουν τη διαφορετικότητα και τη μοναδικότητα της περίπτωσης του Κοσσόβου, η οποία θα δικαιολογούσε και μια «ιδιαίτερη» αντιμετώπιση, αρκετά κράτη που συμμετείχαν στη διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου επικαλέστηκαν τον συνδυασμό των κάτωθι παραγόντων στη συγκεκριμένη υπόθεση:

α) τις συγκρούσεις της δεκαετίας του 1990 (ιδιαίτερα προς το τέλος αυτής) στο πλαίσιο της διάλυσης της Γιουγκοσλαβίας,

β) τη φύση και την ένταση των γεγονότων που έλαβαν χώρα κατά τη διετία 1998-1999, ήτοι τη συστηματική και κατάφωρη παραβίαση των ανθρωπίνων και μειονοτικών δικαιωμάτων των Αλβανόφωνων του Κοσσόβου τα οποία χαρακτηρίστηκαν από πολλούς ως εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και τα οποία έδωσαν την αφορμή να σχεδιασθεί η επέμβαση της διεθνούς κοινότητας,

γ) την επέμβαση της διεθνούς κοινότητας και την εκτεταμένη περίοδο διεθνούς διοίκησης βάσει της Απόφασης 1244, διάρκειας 9 ετών περίπου, η οποία είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας *de facto* μη αναστρέψιμης κατάστασης. Ειδικότερα, όσον αφορά στο προσωρινό καθεστώς του Κοσσόβου, το Συμβούλιο Ασφαλείας κατέστησε *de facto* το έδαφός του ανεξάρτητο σε σχέση με τις Σερβικές αρχές, οι οποίες έπαψαν να είναι σε θέση να ασκήσουν οποιαδήποτε εξουσία, παρότι είχαν ακόμα τύποις την κυριαρχία, πάνω σε αυτό για το προαναφερθέν διάστημα των 9 ετών, και

δ) τη διαδικασία καθορισμού του τελικού καθεστώτος του Κοσσόβου υπό τα Ηνωμένα Έθνη. Πιο συγκεκριμένα, για αρκετά από τα κράτη που υπέβαλαν υπομνήματα ενώπιον του Διεθνούς Δικαστηρίου, το κείμενο της Απόφασης 1244 δεν απέκλεισε την ανεξαρτησία ως πιθανή τελική επιλογή, παρά μόνο ως πιθανή επιλογή για το προσωρινό καθεστώς του Κοσσόβου. Στην υιοθέτηση της εν λόγω

προσέγγισης συμβάλλουν και οι προαναφερθείσες «Κατευθυντήριες Οδηγίες» του Contact Group, οι οποίες απέκλεισαν, όπως είδαμε, τις επιλογές της επιστροφής στην προ του 1999 κατάσταση, του διαμελισμού του Κοσσόβου και της ένωσής του με άλλο κράτος ή τμήμα αυτού, αλλά όχι και την ανεξαρτησία του.

Εξάλλου, προκειμένου να ενισχύσουν το επιχείρημά τους, ότι στην πραγματικότητα αυτή είναι η ορθή ερμηνεία που πρέπει να αποδοθεί στην απόφαση 1244, παραπέμπουν στην ίδια τη στάση της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας (FRY) κατά την υιοθέτησή της, οπότε σε αντίθεση με όσα επικαλείται τώρα για προφανείς λόγους, είχε απόλυτα κατανοήσει τις συνέπειες που θα προκαλούσε. Είχε συγκεκριμένα αναφέρει ότι:

«Στην ισχύουσα παρ. 11, το σχέδιο ψηφίσματος εγκαθιδρύει ένα προτεκτοράτο, προβλέπει τη δημιουργία ενός χωριστού πολιτικού και οικονομικού συστήματος στην επαρχία και ανοίγει τη δυνατότητα της απόσχισης του Κοσσυφοπεδίου και του Μαυροβουνίου από τη Σερβία και την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας».

Γενικότερα, τα υποστηρίζοντα τη νομιμότητα του εγχειρήματος κράτη θεωρούν ότι οι ιδιαίτερες συνθήκες της περίπτωσης του Κοσσόβου αναγνωρίστηκαν ήδη από τον διεθνή μηχανισμό που τοποθετήθηκε σύμφωνα με την Απόφαση 1244 προκειμένου να καθοδηγήσει την διαδικασία που σχεδιάστηκε για να καθορίσει το μελλοντικό καθεστώς του Κοσσόβου. Σύμφωνα με την Αναφορά του Ειδικού Απεσταλμένου του Γενικού Γραμματέα του Ο.Η.Ε., *«το Κόσσοβο ήταν μια μοναδική περίπτωση η οποία απαιτούσε μια μοναδική λύση»* και *«κάθε πιθανή οδός για να επιτευχθεί μια λύση μέσω διαπραγμάτευσης είχε εξαντληθεί»*. Επικαλούνται, επίσης, την συνεδρίαση του Συμβουλίου των Υπουργών Εξωτερικών της Ε.Ε. της 18^{ης} Φεβρουαρίου 2008, από την οποία προέκυψε η κάτωθι κοινή δήλωση:

«με τα δεδομένα της σύγκρουσης της δεκαετίας του 1990 και της εκτεταμένης περιόδου διεθνούς διοίκησης, το Κόσσοβο αποτελεί μια περίπτωση sui generis».

Βέβαια, η παραπάνω δήλωση μπορεί και μάλλον είναι ορθότερο να διαβαστεί ως αναφορά σε μια πολιτικά *sui generis* περίπτωση, και όχι νομικά, αφού μια τέτοιου είδους κατασκευή στην ουσία θα αντέβαινε στο δίκαιο και θα το καταστρατηγούσε.

Στην ίδια πλευση, κράτη όπως η Κύπρος και η Αργεντινή αντιμάχονται την οποιαδήποτε ύπαρξη μιας νομικά *sui generis* περίπτωσης η οποία θα δικαιολογούσε μια διαφορετική από το διεθνές δίκαιο αντιμετώπιση, σε καταστρατήγηση των γενικών προβλέψεών του. Η Δημοκρατία της Κύπρου θεωρεί ότι είναι αντίθετο στον κανόνα δικαίου να εισάγονται εξαιρέσεις και να ορίζονται τα έννομα δικαιώματα και υποχρεώσεις των κρατών στη βάση της θεώρησής τους ως *sui generis* περιπτώσεων. Η Αργεντινή εξετάζει τόσο το γενικότερο ζήτημα της ύπαρξης *sui generis* περιπτώσεων στο διεθνές δίκαιο, όσο και τα υποτιθέμενα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της υπόθεσης του Κοσσόβου, διαπιστώνοντας τα ακόλουθα:

Πρώτον, ποτέ δεν τέθηκε ζήτημα ανεξαρτησίας του Κοσσόβου κατά τη Διεθνή Συνδιάσκεψη που ασχολήθηκε με την κατάσταση κατάρρευσης της Σοσιαλιστικής Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας και των νομικών ζητημάτων που προέκυψαν από το γεγονός αυτό. Δεύτερον, η Επιτροπή Badinter δήλωσε ότι η διαδικασία της διάλυσης της Σοσιαλιστικής Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας τερματίστηκε με το Σύνταγμα της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας. Και, τρίτον και βασικότερο, η απλή επίκληση της «ειδικής περίπτωσης η οποία δεν συνιστά προηγούμενο» δεν μπορεί *per se* να παράσχει νομική δικαιολόγηση σε μια παράνομη πράξη. Αναφέρει χαρακτηριστικά η Αργεντινή ότι, όσον αφορά στη φύση μιας περίπτωσης ως «προηγούμενου», εάν η δήλωση είναι συμβατή με το διεθνές δίκαιο, θα αποτελέσει «προηγούμενο». Αν, αντίθετα, δεν είναι συμβατή με το διεθνές δίκαιο, δεν μπορεί να αποτελέσει ούτε «προηγούμενο» ούτε «ειδική περίπτωση» βάσει της αρχής «*ex iniuria ius non oritur*».

Επίλογος – Συμπεράσματα

Το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης είχε μια πρώτης τάξεως ευκαιρία να δώσει απαντήσεις σε σημαντικά για το σύγχρονο διεθνές σύστημα ζητήματα, χάρη στη συγκυρία της απόσχισης του Κοσσόβου και του υποβληθέντος από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών ερωτήματος, καθώς και να αποσαφηνίσει την έννοια θεμελιωδών κανόνων και αρχών του διεθνούς δικαίου. Του δόθηκε η δυνατότητα να ερμηνεύσει από καθαρά νομική σκοπιά όρους και έννοιες που είναι από τη φύση τους δυσανάγνωστες και έχουν προκαλέσει σφοδρή αντιπαράθεση μεταξύ των ακαδημαϊκών του διεθνούς δικαίου, αλλά και των κρατών. Από μια άλλη οπτική γωνία, η συγκυρία επεφύλασσε στο Δικαστήριο την καθόλου ευκαταφρόνητη ευθύνη να κληθεί να γνωμοδοτήσει επί ζητημάτων που εδώ και δεκαετίες παραμένουν άλυτα, με συνέπεια να έχουν δημιουργήσει ένα κατά πολλούς «ομιχλώδες» τοπίο στην κατανόηση και ερμηνεία των βασικών προβλέψεων του δημοσίου διεθνούς δικαίου, αλλά και στην εύρεση του «σημείου» στο οποίο το τελευταίο δύναται να οριοθετήσει την πολιτική των βασικότερων υποκειμένων του διεθνούς συστήματος, των κυρίαρχων κρατών.

Επομένως, ίσως δεν αποτέλεσε έκπληξη, αλλά σίγουρα απογοήτευση το γεγονός ότι το Διεθνές Δικαστήριο απέφυγε εντέχνως να λάβει θέση επί του καίριου ζητήματος της απόσχισης και της «διαλεκτικής» αυτής με την αρχή της εδαφικής ακεραιότητας και της αυτοδιάθεσης. Επωφελούμενο της στενότητας διατύπωσης του υποβληθέντος από τη Γενική Συνέλευση ερωτήματος, έκρινε ότι του ζητείται να διατυπώσει γνώμη αποκλειστικά και μόνο στο ερώτημα εάν η μονομερής δήλωση της ανεξαρτησίας του Κοσσόβου είναι συμβατή με το διεθνές δίκαιο, δηλαδή, κατά διαφορετική διατύπωση, αν η τελευταία παραβίασε κάποιον κανόνα του διεθνούς δικαίου.

Προκειμένου, λοιπόν, να απαντήσει στο προαναφερθέν περιορισμένο ερώτημα, πρόβη σε δύο τοποθετήσεις οι οποίες αποτέλεσαν αντικείμενο έντονης κριτικής, ακόμα και από τους ίδιους τους μειοψηφούντες δικαστές της σύνθεσης του Δικαστηρίου, οι οποίοι εξέδωσαν για τον λόγο αυτό Χωριστές και Διαφωνούσες Γνώμες. Σε πρώτο επίπεδο, εξετάζοντας το ερώτημα από τη σκοπιά του διεθνούς

δικαίου, το Δικαστήριο επικαλέστηκε και έκανε χρήση της αναχρονιστικής αρχής Lotus, υποστηρίζοντας ότι αφού δεν υφίσταται κάποιος κανόνας δικαίου που να απαγορεύει τη δήλωση ανεξαρτησίας καθεαυτή, η συγκεκριμένη ενέργεια είναι συμβατή με το διεθνές δίκαιο. Δύο παρατηρήσεις χρήζουν επισήμανσης αναφορικά με την εν λόγω τοποθέτηση του Δικαστηρίου. Πρώτον, το γεγονός ότι αν μια πράξη δεν απαγορεύεται από το δίκαιο δεν συνεπάγεται απαραίτητα ότι είναι και επιτρεπτή, ούτε *a fortiori* ότι αποτελεί την άσκηση δικαιώματος. Αντιθέτως, είναι πολύ πιθανότερο ότι το διεθνές δίκαιο δεν έχει ρυθμίσει το συγκεκριμένο πεδίο δράσης. Δεύτερον, το Δικαστήριο όφειλε, αντί να «οχυρωθεί» πίσω από την αρχή Lotus κρίνοντας ότι κανένας κανόνας δικαίου δεν απαγορεύει τη δήλωση ανεξαρτησίας, να εξετάσει εάν ο πληθυσμός του Κοσσόβου δικαιούνταν να δημιουργήσει το δικό του κράτος έχοντας ως νομική αιτιολόγηση την αρχή της αυτοδιάθεσης.

Σε ένα δεύτερο επίπεδο, το Διεθνές Δικαστήριο προσέφυγε στην Απόφαση 1244 του Συμβουλίου Ασφαλείας ως εφαρμοστέο *lex specialis* στην προκειμένη περίπτωση, ώστε να αποφανθεί εάν η δήλωση ανεξαρτησίας του Κοσσόβου παραβίασε τον ειδικό αυτό κανόνα του διεθνούς δικαίου, καθότι η δήλωση ανεξαρτησίας έπρεπε να κινείται στα πλαίσια της 1244. Προκειμένου να αποφύγει, λοιπόν, τον «σκόπελο» της υιοθέτησης της δήλωσης ανεξαρτησίας από τους Προσωρινούς Θεσμούς Αυτοδιοίκησης του Κοσσόβου, οι οποίοι λειτούργησαν «*ultra vires*» δεδομένου ότι δυνάμει της Απόφασης 1244 τους απονέμονταν σαφώς προσδιορισμένες αρμοδιότητες στις οποίες δεν υπαγόταν βέβαια η υιοθέτηση τέτοιου είδους μονομερών δηλώσεων σχετικά με το μέλλον του Κοσσόβου, το Διεθνές Δικαστήριο προέβη σε μια εξοφθάλμως υποκριτική τοποθέτηση. Θεώρησε, δηλαδή, ότι δεν ήταν οι Προσωρινοί Θεσμοί που προέβησαν στην ανακήρυξη, αλλά οι δημοκρατικά εκλεγμένοι αντιπρόσωποι του λαού του Κοσσόβου, με αποτέλεσμα να κρίνει ότι δεν έχει παραβιαστεί ούτε η Απόφαση 1244, η οποία επιβάλλει υποχρεώσεις μόνο στους Προσωρινούς Θεσμούς Αυτοδιοίκησης του Κοσσόβου, και όχι στον λαό του Κοσσόβου.

Περαιτέρω δε, περιοριζόμενο στη στενή διατύπωση του ερωτήματος που του υποβλήθηκε, το Δικαστήριο δεν έλαβε θέση στο εάν επιτρέπεται έστω και ως επανορθωτική (remedial) η απόσχιση ως έσχατο μέσο ή όχι, ζήτημα, ωστόσο, που απασχόλησε έντονα τα κράτη που συμμετείχαν στην ενώπιον του Δικαστηρίου διαδικασία καταθέτοντας Υπομνήματα και Σχόλια ή και συμμετέχοντας στην ακροαματική διαδικασία, τα οποία και μοιράστηκαν ως προς το ερώτημα της απόσχισης, χωριζόμενα σε δύο αντίθετα «στρατόπεδα» σκέψης.

Ωστόσο, το Δικαστήριο αναφέρθηκε σε δύο ερμηνείες του που θέτουν έναν προβληματισμό. Πρώτον, έκρινε ότι η αρχή της εδαφικής ακεραιότητας αφορά αποκλειστικά στις διακρατικές σχέσεις και όχι σε ομάδες, επομένως δεν δεσμεύει τη συμπεριφορά των ομάδων που διαβιούν στο εσωτερικό του κράτους και επιχειρούν να αποσχίσουν τμήμα του εδάφους του τελευταίου με σκοπό τη δημιουργία νέου κράτους, καθότι, άλλωστε, οι ομάδες αυτές δεν αποτελούν Υποκείμενα του διεθνούς δικαίου. Δεύτερον, υποστήριξε ότι όπου το Συμβούλιο Ασφαλείας ήθελε να ακυρώσει την απόσχιση το έκανε, και μάλιστα αναφέρθηκε στις αποφάσεις 541 και 550 με τις οποίες ακυρώθηκε η απόπειρα απόσχισης εκ μέρους των τουρκικών αρχών στα κατεχόμενα της Κύπρου, επειδή το έδαφος προέκυψε από παραβίαση του *jus cogens* κανόνα δικαίου που απαγορεύει την επέμβαση στα εσωτερικά τρίτου κράτους, υποδηλώνοντας, επομένως, ότι στην περίπτωση του Κοσόβου δεν υπήρξε παραβίαση κανόνα *jus cogens*.

Συνεπώς, η ίδια η γνωμοδότηση του Διεθνούς Δικαστηρίου αναφορικά με την περίπτωση του Κοσόβου δεν μετέβαλε ουσιαστικά τις μέχρι της εκδόσεώς της επικρατούσες απόψεις σχετικά με την απόσχιση υπό το διεθνές δίκαιο. Ωστόσο, σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό, «τροφή» για τη συνέχεια και την εξέλιξη της ακαδημαϊκής σκέψης αποτέλεσαν οι Γνώμες που διατύπωσαν 37 κράτη – μέλη των Ηνωμένων Εθνών ενώπιον του Διεθνούς Δικαστηρίου, οι οποίες έχουν βέβαια βαρύνουσα αξία στη διαμόρφωση της διεθνούς πρακτικής, «σχηματοποιώντας» τον ακαδημαϊκό διάλογο, ο οποίος απαρτίζεται από αυτούς που θεωρούν την εδαφική ακεραιότητα ως απαγορευτικό κανόνα κάθε αποσχιστικής ενέργειας και από μια μερίδα ακαδημαϊκών

που εξαιρεί από την απαγόρευση τις περιπτώσεις εκείνες που η απόσχιση θεωρείται ως επανορθωτική, με τη ζυγαριά να γέρνει υπέρ της πρώτης άποψης.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ:**Ι. ΣΥΜΒΑΤΗ ΜΕ ΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ Η ΔΗΛΩΣΗ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΣ ΤΟΥ
ΚΟΣΣΟΒΟΥ:**

Αλβανία	Ηνωμένο Βασίλειο	Νορβηγία
Αυστρία	Η.Π.Α.	Ολλανδία
Γαλλία	Ιαπωνία	Πολωνία
Γερμανία	Ιρλανδία	Σιέρα Λεόνε
Δανία	Λετονία	Σλοβενία
Ελβετία	Λουξεμβούργο	Τσεχία
Εσθονία	Μαλδίβες	Φινλανδία

II. ΑΣΥΜΒΑΤΗ ΜΕ ΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ Η ΔΗΛΩΣΗ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΣ
ΤΟΥ ΚΟΣΣΟΒΟΥ:

Αζερμπαϊτζάν	Βραζιλία	Λιβύη
Αίγυπτος*	Ιράν	Ρουμανία
Αργεντινή	Ισπανία	Ρωσική Ομοσπονδία
Βενεζουέλα	Κίνα	Σερβία
Βολιβία	Κύπρος	Σλοβακία

* Η Αίγυπτος αναγνώρισε το κράτος του Κοσσόβου στις 27-6-2013.

III. ΕΠΙΚΛΗΣΗ ΕΠΑΝΟΡΘΩΤΙΚΗΣ ΑΠΟΣΧΙΣΗΣ (REMEDIAL SECESSION):

Αλβανία	Ιρλανδία
Γερμανία	Μαλδίβες
Ελβετία	Ολλανδία
Εσθονία	Πολωνία
Ηνωμένο Βασίλειο	Ρωσική Ομοσπονδία

IV. ΕΠΙΚΛΗΣΗ SUI GENERIS ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ:

Αλβανία	Ιαπωνία	Ολλανδία
Γαλλία	Ιρλανδία	Πολωνία
Γερμανία	Λετονία	Σλοβενία
Δανία	Λουξεμβούργο	Τσεχία
Εσθονία	Μαλδίβες	Φινλανδία
Ηνωμένο Βασίλειο	Νορβηγία	

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, Advisory Opinion, I.C.J. Rep. [2010]
- Declaration of Judge Simma
- Declaration of Vice-President Tomka
- Dissenting Opinion of Judge Bennouna
- Dissenting Opinion of Judge Koroma
- Dissenting Opinion of Judge Skotnikov
- Separate Opinion of Judge Sepulveda-Amor
- Separate Opinion of Judge Yusuf
- Separate Opinion of Judge A. A. Cancado Trindade
- Separate Opinion of Judge Keith
- Declaration of Support for the Independence of Kosovo by the Government of the Republic of Sierra Leone
- Note concerning the proclamation by the Province of Kosovo of its secession from the Republic of Serbia by the State of Libya, 17 April 2009
- Position of the Bolivarian Republic of Venezuela with respect to the Unilateral Declaration of independence of the Serbian province in Kosovo, April 17, 2009
- Position of Bolivia regarding resolution 63/3, 17 April 2009
- Statement by the Government of Austria, Vienna, 16 April 2009
- Statement by the Slovak Republic for the International Court of Justice on the request made by the United Nations General Assembly (resolution A/RES/63/3 of 8 October 2008), 16 April 2009
- Statement of the Brazilian Government on the Unilateral Declaration of Independence by the Provisional Institutions of Self-Government of Kosovo, April 17 2009
- Statement by the Republic of Maldives in Support of the Independence of the Republic of Kosovo, 15 April 2009
- Statement of the Federal Republic of Germany, April 2009
- Statement of the Government of Ireland, 17 April 2009
- Statement of Finland, April 2009

- Written Statement of the Republic of Azerbaijan, 17 April 2009
- Written Statement of the Government of the Arab Republic of Egypt, April 2009
- Written Statement of the Government of the Republic of Albania, April 2009
- Written Statement of the Argentine Republic, 17 April 2009
- Written Statement by the French republic, 17 April 2009
- Written Statement by the Government of Denmark, 17 April 2009
- Written Statement According to the International Court of Justice by the Swiss Confederation, 25 May 2009
- Written Statement of the Republic of Estonia, April 2009
- Written Statement of the United Kingdom, 17 April 2009
- Written Statement of the United States of America, April 2009
- Written Statement of the Government of Japan, 17 April 2009
- Written Statement of the Islamic Republic of Iran, 17 April 2009
- Written Statement of the Kingdom of Spain, April 2009
- Written statement of the People's Republic of China to the International Court of Justice on the Issue of Kosovo, April 16 2009
- Written Contribution of the Republic of Kosovo, 17 April 2009
- Written Statement Submitted by the Republic of Cyprus, 17 April 2009
- Written Statement by the Republic of Latvia, April 2009
- Written Statement of the Grand Duchy of Luxembourg, 30 March 2009
- Written Statement of the Kingdom of Norway, 16 April 2009
- Written Statement of the Kingdom of the Netherlands, 17 April 2009
- Written Statement of the Republic of Poland, April 2009
- Written Statement of Romania, 14 April 2009
- Written Statement by the Russian Federation. 16 April 2009
- Written Statement of the Government of the Republic of Serbia, 15 April 2009
- Written Statement by the Republic of Slovenia, 17 April 2009
- Written Statement by the Czech Republic, April 2009
- Further Written Contribution of the Republic of Kosovo, 17 July 2009
- Reply of the Government of the Republic of Albania, July 2009

- Written Comments of the Argentine Republic, 17 July 2009
- Written Commentary by the Plurinational State of Bolivia to request for an advisory opinion of the International court of Justice on whether the Unilateral Declaration of Independence of Kosovo is in accordance with International Law, July 17 2009
- Written Comments of the French Republic, July 2009
- Written Comments of the Federal Republic of Germany on other Written Statements, July 2009
- Written Comments addressed to the International Court of Justice by the Swiss Confederation, 17 July 2009
- Written Comments of the United Kingdom, 15 July 2009
- Written Comments of the United States of America, July 2009
- Written Comments of the Kingdom of Spain, July 2009,
- Written Statement Commenting on other Written Statements Submitted by the Republic of Cyprus, July 2009
- Written Comments of the Kingdom of Norway, 6 July 2009
- Written Comments of the Kingdom of The Netherlands, 17 July 2009
- Written Comments of the Government of the Republic of Serbia, 14 July 2009
- Written Comments of the Republic of Slovenia on other Written Statements, 17 July 2009
- Draft Articles on Responsibility of States for internationally wrongful acts, adopted by the International Law Commission at its fifty-third session (2001), <http://www.unhcr.org/refworld/pdfid/3ddb8f804.pdf>
- R1514(XV)/1960 Declaration on the granting of Independence to Colonial Countries and People, [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/1514\(XV\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/1514(XV))
- R2625(XXV)/1970, Declaration of Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations, <http://www.un-documents.net/a25r2625.htm>
- Reference Re secession of Quebec, supreme court of Canada, 1998, <http://scc.lexum.org/decisia-scc-csc/scc-csc/scc-csc/en/item/1643/index.do>

- A. Cassese, self-determination of Peoples: Legal re-appraisal, Cambridge University Press, (1995)
- Aleksandar Pavkovic with Peter Radan, «Creating new states, Theory and Practice of Secession», Ashgate e-book
- Alfred P. Rubin, «The International Legal Effects of Unilateral Declarations», <http://heioonline.org>, Citation: 71 Am, J. Int’ L. 1 1977
- Bolton Grace, Visoka Gezim, «Recognizing Kosovo’s Independence: Remedial Secession or earned Sovereignty?», SEESOX at Oxford, Occasional Paper No 11/10, October 2010
- Christopher J Borgen, «Imagining Sovereignty, Managing Secession: The Legal Geography of Eurasia’ s “Frozen Conflicts”», St John’s University, School of Law, Legal Studies Research Paper Series, Paper #09-0168, February 2009
- Dinah Shelton, «Self Determination in regional Human Rights Law: From Kosovo to Cameroon», <http://heioonline.org>, Citation: 105 Am, J. Int’ L. 60 2011
- Dr Eric De Brabandere, “The Kosovo Advisory Proceedings and the Court’s Advisory Jurisdiction as a Method of Dispute Settlement”, The Hague Justice Portal, www.haguejusticeportal.net
- James Crawford, «The creation of States in International Law», Second Edition, Oxford University Press: New York, 2007
- Jean d’ Aspremont, “The creation of States before the International Court of Justice: Which (Il)legality?”, The Hague Justice Portal, www.haguejusticeportal.net
- Marko Divac Oberg, «The legal effects of United Nations Resolutions in the Kosovo Advisory Opinion», <http://heioonline.org>, Citation: 105 Am, J. Int’ L. 81 2011
- Tarcisio Gazzini, “The Kosovo Advisory Opinion from the Standpoint of General International Law”, The Hague Justice Portal, www.haguejusticeportal.net
- Κωφός Ευάγγελος, «Το Κοσσυφοπέδιο και η αλβανική ολοκλήρωση, Το άγχος του χθες – Το άγχος του αύριο», Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση, 1998
- Λιάκουρας Πέτρος, «Το Κυπριακό από τη Ζυρίχη στη Λουκέρνη, Αναζήτηση Ομοσπονδιακής Επίλυσης», Αθήνα, Εκδόσεις Ι. Σιδέρη, 2007

- Λιάκουρας Πέτρος, «Η Διάλυση της πρώην Γιουγκοσλαβίας και η Ανάδυση των Νέων Κρατών στο Διεθνές Δίκαιο», στο Κυριάκος Κεντρωτής (επιμ.), *Μετά το «Τέλος» της Ιστορίας*, Αθήνα, Ι. Σιδέρης, 2012, σελ. 111-148.
- Λιάκουρας Πέτρος, «Η Προβληματική της Απόσχισης στο Διεθνές Δίκαιο υπό το φως των εξελίξεων στο Κόσσοβο», στο Στέλιος Περράκης (επιμ.), *Ματιές στο Σύγχρονο Τοπίο των Δυτικών Βαλκανίων*, Αθήνα, Ι. Σιδέρης, 2009, σελ. 79-117.
- Λιάκουρας Πέτρος, «Η αυτοδιάθεση και το Κυπριακό στη δεκαετία του 1950», στο Άγγελος Συρίγος, Ευάνθης Χατζηβασιλείου, Πέτρος Παπαπολυβίου (επιμ.), *Το Κυπριακό και το Διεθνές Σύστημα 1945-1974, Αναζητώντας Θέση στον Κόσμο* (Εισηγήσεις Συνεδρίου του Κέντρου Μελετών Τάσσο Παπαδόπουλος, Μαρτίου 2011, υπό έκδοση Πατάκης, 2013).
- Περράκης Στέλιος (επιμέλεια), «Κόσσοβο: ανατρέποντας τη διεθνή δικαιοταξία: αυτοδιάθεση και απόσχιση εθνοτήτων στον 21^ο αιώνα», Αθήνα, Εκδόσεις Ι. Σιδέρη, 2008
- Περράκης Στέλιος, «Τα δικαιώματα των λαών, επιχειρηματολογία για νομικές αντιστιζεις και οριοθετήσεις», στο Στέλιος Περράκης (επ), «Τα δικαιώματα των λαών και των μειονοτήτων, μια προβληματική σε εξέλιξη», Αθήνα, Αντ. Σάκουλας (1993)
- Κυριακόπουλος Γιώργος, «Από το Ελσίνκι στο Κόσσοβο: Επιβίωση και μεταλλάξεις της αρχής της εδαφικής ακεραιότητας του Κράτους στον 21^ο αιώνα», από το Συνέδριο της Ελληνικής Εταιρίας Διεθνούς Δικαίου και Διεθνών Σχέσεων του 2010 στην Αθήνα.
- Μερκούρης Παναγιώτης, «Η γνωμοδότηση του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης για το Κόσσοβο: “Here be Dragons” – Thanks, but no thanks!», από το Συνέδριο της Ελληνικής Εταιρίας Διεθνούς Δικαίου και Διεθνών Σχέσεων του 2010 στην Αθήνα.